

จุดปลายของของพุทธศาสนามีใช้สวรรค์

หัวใจของธรรมะ

ของ พุทธทาสภิกขุ

เรื่อง

หัวใจของธรรมะ

ชุดลอยปทุม เรื่อง :

๔. อะไร ๆ ในชีวิต สักแต่ว่า เป็นเรื่องของจิตสิ่งเดียว	๑๓๑
จิตเดิมเป็นสักว่าธาตุ มี ๓ ชั้นตอน	๑๓๓
จิตล้วนๆ เป็นวิญญานธาตุ	๑๓๘
ธาตุ ๖ มีคุณสมบัติตามธรรมชาติ	๑๔๕
กิเลสปรุงจิตทางอายตนะ เริ่มเมื่อทารกมีเวทนา	๑๕๑
เวทนาทำให้ยินดียินร้าย, เกิดโลภะ โทสะ โมหะ	๑๕๕
เมื่อจิต - กาย ทำหน้าที่ ก็ปรุงให้เกิดชั้นทั้ง ๕	๑๕๗
เวทนา สัญญา ปรุงตัวตนรุนแรงขึ้น	๑๖๓
เมื่อจิตมีกิเลสจะเกิดอนุสัย, อาสวะ ทุกครั้ง	๑๖๘
กิเลสแรงขึ้น จิตก็มีอาการเป็นวิญญะต่อไป	๑๗๑
ในวิญญะทุกสภาพเป็นทุกข์ทั้งนั้น	๑๗๕
จิตเริ่มเข้าใจชีวิตก็จะเห็นค่าของธรรมแก่ทุกข์	๑๘๕
จากจิตเดิมอาจเปลี่ยนเป็นหมคกิเลสได้	๑๘๗
พิจารณาปัญหาเกี่ยวกับพุทธภาษิต	๑๙๐

ชุดลอยปทุม เรื่อง :

๓. ธรรมะที่ควรเติมลงในชีวิต ๘๙

ความหมายของ “ธรรม”	๘๐
ทุกชีวิตสัมพันธ์อยู่กับธรรมะ	๘๐
ธรรมะความหมายที่ ๓ สำคัญที่สุด	๘๓
ปฏิบัติให้ถูกต้อง จักไม่มีทุกข์	๘๕
ธรรมะนี้ต้องปฏิบัติให้ถูกต้องตลอดชีวิต	๘๘
ชีวิตเป็นสุขต้องไม่มีปัญหา	๘๙
เรื่องเงินทำให้มีทุกข์มาก	๑๐๑
ไม่ทำอะไรด้วยความหวัง แต่ทำด้วยสติปัญญา	๑๐๓
ความสุขบริสุทธิ์มีได้จากความพอใจอันถูกต้อง	๑๐๖
ทำหน้าที่ให้ถูกต้องจะมีผลเป็นความสุข	๑๐๙
หลงอร่อยในความสุข จะพินาศ	๑๑๒
เลิกหลงความอร่อย ปฏิบัติเพียงตามธรรมชาติ	๑๑๕
อย่าทำผิดเมื่อมีผัสสะ	๑๑๘
ต้องเติมธรรมะ ชีวิตจึงจะสมบูรณ์	๑๒๔

นรก - สวรรค์ จะมีประโยชน์ต้องมีสัมมาทิฏฐิ	๕๙
นรก - สวรรค์ มีได้ทั้งภาษาคน - ภาษาธรรม	๕๑
นรก - สวรรค์ ที่กล่าวในไตรภูมิพระร่วง	๕๕
วิจารณ์อบาย ๔	๕๘
เทียบนรกในภาษาธรรมกับภาษาคน	๕๙
เทียบสวรรค์ภาษาคนกับภาษาธรรม	๖๔
นรก - สวรรค์ ที่ตรงตามพระพุทธรูป	๖๙
นรก - สวรรค์ ในภาษาธรรมรู้สึกได้ด้วยใจ	๗๑
นรก - สวรรค์ ในภาษาธรรมเราควบคุมได้	๗๕
เราสามารถปิดนรก, เปิดสวรรค์ได้	๗๖
ควบคุมอายตนะได้ ก็ปิดนรกได้	๗๘
ควบคุมผัสสะโง่ไม่ได้ ก็ต้องตกนรก	๘๐
ควบคุมอายตนะ ๖ ได้ สวรรค์ก็เกิดขึ้น	๘๑
จุดปลายทางพุทธศาสนาไม่ใช่สวรรค์ แต่อยู่ที่นิพพาน	๘๒
ธรรมปิติเป็นปัจจัยแก่พระนิพพาน	๘๓
นรกสวรรค์โดยภาษาธรรมมีที่นี้ เดียวนี้	๘๗

สารบัญ

ชุดลอยปทุม เรื่อง :

๑. หัวใจของธรรมะโดยหลักพื้นฐาน	๑
เรื่องที่น่ามาสอน เท่ากับใบไม้กำมือเดียว	๒
สิ่งที่ไม่ใช่หัวใจของธรรม	๓
ตัวปัญหาคือตัวความทุกข์	๑๕
ต้นเหตุของความทุกข์	๑๖
เครื่องตัดต้นเหตุ	๒๒
วิธีตัดเหตุให้เกิดทุกข์	๒๙
รักษาภาวะแห่งความถูกต้อง	๓๘
พุ่งตรงไปสู่หัวใจของธรรมเพื่อดับทุกข์	๔๐
พึงสนใจเจาะจงที่เรื่องดับทุกข์	๔๒

ชุดลอยปทุม เรื่อง :

๒. นรกกับสวรรค์	๔๕
นรก - สวรรค์ เคยมีประโยชน์แก่สังคม	๔๕
นรก - สวรรค์ ยังจำเป็นแก่มนุษย์	๔๘

เขา มี ๓๓ มนุษย์คนสั้น กบฏใจ สำนักรับการพิทักษ์ เพื่อใช้
 รั้วรั้งกับทั้งขบวน อยู่กับ ถูกตัดลงตามที่เป็นจริง เมื่อมีข้อขัดแย้งอยู่
 อยู่กับ ขบวนสั้น มีใช้มี ๓๓ มนุษย์คนสั้น กบฏใจ สำนักรับไว้ไว้
 คือ ๑ ได้เขาตกเป็นทาสของนอกแดน คนในหัวไม้จันทน์ เข็มอันที่
 เป็นกันอยู่ โดยมากในโลกปัจจุบัน ซึ่งกำลังขาด ขาวระ.
 เขามันก็มีโลกนอกตัวเขาไม้ได้ ก็คือมี แต่เขาสามารถควบคุม
 ตา มนุษย์คนสั้น กบฏใจ ๑ ได้สัมพันธ์โลก แต่ในลักษณะนี้
จะไม่เป็นพิษเป็นภัย แก่เขาได้ โดยอาศัยขบวน นันธธ. ที่
 คุมขังโลก ทุกรัฐเช่นนี้" โลกนี้ ก็เป็น โลกที่ขบถอยู่/ส-
 ลับ นิสัยเป็น โลกของ พระศรีอารยเมตไตรย ซึ่งมาทันตาเห็น-
 อยู่นั้น เพราะเป็น โลก ที่ ล้อม โอบ ไว้ ด้วย ขาวระ.

ทางรอด ทางโลก ปรากฏขึ้นแล้ว อยู่กับที่อยู่ที่นี้ โลกนี้
 คือ โลกนี้ โอบอุ้มทางขาวระ. การชดเชยในทุกข์คนได้เดินไปตาม
 ทางขาวระ ผ่องเป็นกุศลสั้นในถ้ำนาค และสุขสุข. ข้อได้
 การจัดการไม่พียงนั้นคือ ขาวระ ซึ่งเคยแพรวนี้ ลงมาเร็วปร-
 ายอันได้ม ตมตมปรระ-สัตว์ กับแก่ผู้ที่มีต่อลับไม้แล้ว และ
 ผู้ที่จับ มีข้อได้อยู่ โดยทุกแห่งทุกมุมโลก. สำหรับเจ้าขออุ-
 ฆิมทาก อภิธรรมนี้ด้วย เป็นอยู่อย่างนี้.

๑
 อนุชิตานันท์ อธิษฐาน

โลกขบถขาวระ, โขนา

การรู้จักกรรม คือการรู้เอากรรมนั้นอย่างถูกต้อง คน
ไม่ฉลาดในโลกนี้ สักใด แม้ในยามโลภหรือขโมย ก็คิดจะรู้จักอยู่
ก็มีแต่ใจอย่างปัดไป. มิฉะนั้นเป็นความทุกข์ในโลกนี้ ย่อม
ไม่เว้นแม้แต่อย่างความฉลาดก็จริง. ฉะนั้นผู้ที่มีธรรมอย่างแท้-
จริง. ความเห็นแก่ตัว ย่อมเกิดไม่ได้เพราะเหตุนี้. ความรัก
เพื่อนมนุษย์ต้องอยู่ มีได้โดยง่าย แม้ว่าจะมีความฉลาด
แต่ก็กลัวว่าคนฉลาดจะปลุกไฟปองโร. ผู้ประพฤตกรรม ย่อม
รู้จักเป็นสุข เมื่อรู้จักว่าตนได้ประพฤตกรรม หรือเมื่อได้ทำ
หน้าที่ของตนอย่างถูกต้อง. ความโกรธพวกรวม ใน
ข้อนี้ หน้าที่ที่รู้จักเป็นสุข. ไม่เหมือนกับคนอื่นเขา
คือ สุขเวทนา กับเมื่อเห็น หรือ ทุ ข มก ล้น ทย และ
โศกที่ตกเป็นทุกข์ของใจเขาเหล่านั้น เสียแล้ว.

กรรม: อยู่นั้นเรารู้จักมันดีแต่อย่างถูกต้อง รู้จักมันดี
แต่กลับผิดใจ และผิดมันอย่างถูกต้อง, มีหน้าที่ที่ทราบ
ทรัพย์สินสมบัติ ก็ยังพอใจพอใจอยู่ มีกรรมนาย ภาย
ถูกต้อง สักเป็นไม่เพื่อ สันติสุขอันบุคคล และ สันติสุข
ของสัตว์นรก โดยส่วนเดียว, มีสัตว์ที่ถูกต้องทุกสิ่ง
ในใจ แม้แต่สัตว์เดรัจฉาน และพสกนิกรที่อาศัย, มี
คนทั้งโลกนี้ หรือ นกแมลงอื่น แม้แต่หมอย่อยได้. สัก
ก็ไร้อย่าง ชาติ, โศกทุกข์, หรือ อดตายตลอดไป ย่อมไม่
แต่ผู้ประพฤตกรรม. ข้อนี้ นามของความว่า งาม ไม่ดี
หรือดี ขอบเขตนี้, มีแต่ สัตว์ที่ดี ที่มีแต่สัตว์ที่ดี
เพราะประพฤตกรรม เป็นต้นไม่ ไปได้.

๑๐๒ ไม้ทวด

การที่มนุษย์มีชื่อธรรมะ ก็เป็นธรรมทุกในสมัย
ก็โลกก็ตั้งขาดแคลน ธรรมะอย่างอื่น เช่น เป็นชื่ออื่น มี
ในที่สุด และ การแก้การตบไม้ทวด, สติของไม้ทวด.

คำว่า "ธรรม" เมื่อตั้งได้ก็ มีความหมาย มาก
มาก นานาประการ, แต่ประการที่ สำคัญที่สุด นั้น ธรรมะ
คือ หน้าที่ ที่ มนุษย์จะต้องปฏิบัติ ใน ทุกโอกาส ของ
ของ ธรรมชาต ทุก ชั้นทุกตอน แห่ง วิถีชีวิต ของ เขา,
เมื่อ ความดี ซึ่งตั้งอยู่ อย่าง งาม ทุก อัน โดย ส่วน ตัว และ
ส่วนรวม, หรือ อัน ใด.

โลกขาดแคลนธรรมะ เพราะ ไม่รู้จัก ชื่อ อัน เป็น
ที่ ธรรมะ อย่าง ถูกต้อง ตั้ง ขึ้น มา แล้ว เพราะ คือ ๑
แต่ ไม่ เคย คิด ใน ระ วัง ของ อนิ เก ติ โลก การ ประ พ การ
ผิด ธรรมะ นั้น เอง. จึง เกิด การ วิ โม ห คน ส่วน มาก
ใน ระ วัง ของ อนิ เก ติ นั้น และ โดย นี้ ได้ มี การ
อัน มี ผล เป็น การ ไม่ ดี อัน เป็น อัน หนึ่ง. บุคคล ที่ คิด
ผิด เช่น นี้ ได้ มี ชื่อ ธรรมะ อัน เป็น ชื่อ ใน
โลก แล้ว; แต่ ได้ มี ผล อัน ดี ใน โลก นี้ ได้ มา โดย
การ ไม่ ดี แล้ว. เขา นั้น ว่า หน้าที่ ของ เขา มี คือ
เพียง แต่ เขา เพียง ส่วน เดียว ของ การ อัน ดี เท่านั้น.

โลกส่วนหนึ่ง ก็ ตั้ง อยู่ ใน สภาพ เช่น นี้ ถึง

หนังสือชุดลอยปทุมนี้ จัดพิมพ์เป็นชุด และจักได้ทยอยพิมพ์ออกตามลำดับแห่งเนื้อเรื่อง จนครบทั้งชุดแห่งหนังสือชุดลอยปทุมของท่านพุทธทาสภิกขุ ท่านสาธุชนจักอ่านและศึกษาเล่มใดเล่มหนึ่งก่อนก็ได้ เพราะแต่ละเล่มได้สาธยายธรรมไว้อย่างครบถ้วนและสมบูรณ์บริบูรณ์อยู่ในตัวเองแล้ว แต่ถ้าท่านต้องการสะสมหรือมีไว้เป็นมรดกของท่านและครอบครัว ขอได้โปรดติดตามต่อไป โดยสอบถามได้ที่ **ธรรมทานมูลนิธิ โทร (๐๗๗) ๔๓๐๕๕๒ และ ธรรมสภา โทร (๐๒) ๘๘๘๗๙๔๐**

ธรรมสภาขอปวารณาถวายแก่ ห้องสมุดของวัด หรือสถานปฏิบัติธรรม ที่แจ้งความจำนงขอรับเป็นธรรมทานไปที่ ธรรมสภา อันถือเป็นการบูชาคุณท่านเจ้าคุณพระธรรมโกศาจารย์ (หลวงพ่อพุทธทาสภิกขุ) ผู้เป็นองค์บรรยายหนังสือชุดลอยปทุม

บุญกุศลอันจักพึงมีพึงได้จากการจัดพิมพ์หนังสือชุดลอยปทุม ในครั้งนี้ ธรรมสภาขอน้อมถวายแด่พระเดชพระคุณท่านเจ้าประคุณพระธรรมโกศาจารย์ (หลวงพ่อพุทธทาสภิกขุ) พระผู้เป็นองค์บรรยายพระธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ให้แพร่หลายไปทั่วทุกอณูแห่งจักรวาล

ด้วยความสุจริต หวังดี

ธรรมสภาปรารถนาให้โลกพบกับความสงบสุข

แสดงกตเวทิตา ถวายแต่พระเดชพระคุณ ท่านเจ้าประคุณ
พระธรรมโกศาจารย์ (หลวงพ่อพุทธทาสภิกขุ) เนื่องในมงคลกาล
๑๐๐ ปี ท่านพุทธทาส ในปีพระพุทธศักราช ๒๕๔๔

หนังสือชุดนี้ ธรรมสภาได้จัดพิมพ์จากต้นฉบับเดิม
ของธรรมทานมูลนิธิ เพื่ออนุรักษ์ต้นฉบับเดิมไว้ อันเป็นการรักษา
พระธรรมคำสอนมิให้คลาดเคลื่อน โดยได้รับการตรวจสอบ และ
ตรวจทานจากธรรมทานมูลนิธิแล้ว ในกาลสมัยที่ท่านเจ้าคุณ
พุทธทาสภิกขุยังมีชีวิตอยู่ และเป็นไปตามความประสงค์ของท่าน
เจ้าคุณพุทธทาสภิกขุ

ท่านสาธุชนที่ได้อ่านและศึกษาหนังสือชุดลอยปทุม
ชุดนี้ ถือว่าได้อ่านและศึกษาพร้อมทั้งปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง
ตามคำสั่งสอนของท่านเจ้าคุณพุทธทาสภิกขุ ซึ่งธรรมสภามี
ความภูมิใจและถือเป็นเกียรติอย่างยิ่ง ที่ทางธรรมทานมูลนิธิได้
มอบความไว้วางใจให้เป็นผู้จัดพิมพ์หนังสือชุดลอยปทุมนี้ อนึ่ง
ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ ธรรมสภาได้จัดพิมพ์รวมเล่มเป็นหนังสือ
ปกแข็งและเย็บเชือกอย่างดี เพื่อความคงทนแข็งแรง ให้มีอายุ
ยืนนานนับ ๑๐๐ ปี เพื่อในกาลต่อไปภายภาคหน้า ไม่มีผู้ใด
จัดพิมพ์หนังสือธรรมะที่ดีเช่นนี้ออกเผยแพร่ สาธุชนรุ่นหลังจาก
นี้ จักได้มีหนังสือธรรมะที่ดีไว้เป็นประทีปส่องทางชีวิตและดำเนิน
ชีวิตให้ถึงพระนิพพาน อันเป็นจุดหมายปลายทางของมนุษยชาติ

คำนำในการจัดพิมพ์หนังสือชุดลอยปทุม

หัวใจของธรรมะ

ธรรมสังคการะในมงคลกาล ๑๐๐ ปี ท่านพุทธทาส พระพุทธศักราช ๒๕๔๙

หนังสือชุด 'ลอยปทุม' ชุดนี้ ธรรมทานมูลนิธิ โดยคุณเมตตา พานิช ประธานมูลนิธิฯ ได้เมตตาตามอบให้ธรรมสภาจัดพิมพ์เผยแพร่แก่พุทธศาสนิกชน หนังสือชุดลอยปทุมนี้ ทางสวนโมกขพลาราม ได้จัดพิมพ์เป็นธรรมบรรณาการแด่สาธุชนที่มาเยี่ยมชมสวนโมกข์ ในกาลสมัยที่ท่านเจ้าประคุณพระธรรมโกศาจารย์ (หลวงพ่อพุทธทาสภิกขุ) มีชีวิตอยู่ และในปัจจุบันมีผู้สนใจสอบถามมาทางธรรมทานมูลนิธิเป็นจำนวนมาก ด้วยปรารถนามีไว้เป็นสมบัติส่วนตัว เพื่อศึกษาปฏิบัติและเก็บไว้เป็นหนังสือประจำตน หรือมอบเป็นที่ระลึกในงานพิธีต่างๆ อันเป็นการช่วยเผยแพร่พระพุทธศาสนาให้แพร่หลายได้อย่างกว้างขวางและทั่วถึงยิ่งขึ้นได้เป็นอย่างดี

เพื่อเป็นการบูชาพระคุณ แห่งพระเดชพระคุณท่านเจ้าประคุณพระธรรมโกศาจารย์ (หลวงพ่อพุทธทาสภิกขุ) ผู้ก่อตั้งสวนโมกขพลาราม ธรรมทานมูลนิธิจึงได้มอบหมายให้ธรรมสภาดำเนินการจัดพิมพ์เผยแพร่ เพื่อเป็นธรรมสังคการะและ

หัวใจของธรรมะ

พุทธทาสภิกขุ

ได้รับความเมตตาจากธรรมทานมูลนิธิ

ให้จัดพิมพ์หนังสือชุดลอยปทุมออกเผยแพร่

เพื่อประกาศพระสัจธรรมและรักษาดั้งเดิมของธรรมทานมูลนิธิ

หนังสือชุดลอยปทุมนี้ได้จัดพิมพ์ในสมัยที่หลวงพ่พุทธทาสภิกขุยังมีชีวิตอยู่

ธรรมสภาขอกราบขอบพระคุณธรรมทานมูลนิธิ ผู้จัดพิมพ์ครั้งแรกเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

หัวใจของธรรมะ

โดยหลักพื้นฐาน.

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาคอาสาฬหบูชา
ในวันนี้ อาตมาก็ยังคงกล่าวเรื่อง **ธรรมะโดยหลักพื้นฐาน**
เป็นหนังสือเล่มเดียวจบ ต่อไปตามเดิม. แต่มีหัวข้อเฉพาะ
ในครั้งนั้นว่า ตรงไปยัง **หัวใจของธรรมะ** แล้วโดยหลักพื้นฐาน
หัวใจของธรรมะโดยหลักพื้นฐาน แล้วก็ตรงไปยังหัวใจ
ของธรรมะนั้น ; ยากที่จะใช้คำพูดให้ชัดเจนตามประสงค์,
คือว่าไม่ต้องสนใจเรื่องอะไร สนใจตรงไปยังหัวใจของ
ธรรมะ เว้นเรื่องปลีกย่อย กระพ้ออะไรเสีย หรือว่าสิ่งที่ทำ
ให้กินเวลามากออกไปนั้นเสีย.

เมื่อกล่าวโดยหลักพื้นฐาน ก็หมายความว่า หลักที่ปฏิบัติแล้ว ดับทุกข์ได้จริง นี้เรียกว่าหลักพื้นฐาน. เรื่องที่ไม่จำเป็นจะต้องรู้นั้น มันก็มีมากมาย; อย่างที่พระพุทธเจ้าเคยตรัสเปรียบเทียบไว้ ว่าเรื่องที่ตรัสรู้ทั้งหมด เท่ากับใบไม้ทั้งป่า ส่วนเรื่องที่น่ามาสอน เท่ากับใบไม้กำมือเดียว; มันก็แสดงอยู่แล้วว่า หลักหัวใจนั้นมีอยู่อย่างไร.

ที่มันกลายเป็นน่าหัวที่ว่า ใบไม้กำมือเดียวนั้นแหละ เราเอามาเพิ่มกรวด กิน หิน ทราย ของสกปรกอะไรอย่างอื่นเข้าไป ในตอนหลัง; เมื่อได้รับมอบหมายให้แล้ว เพียงเท่ากับ ใบไม้กำมือเดียวนั้น เขาได้มาเพิ่มสิ่งที่ไร้สาระเข้าไป เพื่อความสะทกสะทอน เพื่อความขลัง เพื่อความศักดิ์สิทธิ์ เพื่ออะไรต่ออะไรอีกมากมาย, มันเลยกลายเป็นมากมาย. ครั้นแล้วก็ มาติดอยู่ในส่วนที่เป็นเปลือกหรือเป็นกระพี้เหล่านี้ ไม่ต้องเข้าไปถึงหัวใจของพุทธศาสนา, แล้วมีหน้า กลายเป็นเรื่องสำหรับเถียงกันไม่มียุติ, เป็นเรื่องทุ่มเถียงกันอย่างนั้นอย่างนั้น อย่างนั้นถูกอย่างนั้นไม่ถูกไม่มีที่สิ้นสุด, ผลมันก็เลยเลอะเทอะมากจนทุกที. ยังมีการ

กัลดอก สิบ ๆ ต่อ ๆ กันมา กัลดอกที่ไร ก็เต็มสิ่งที่ผู้กัลดอก
เต็มลงไปโดยเจตนา นี้ก็มีมาก.

เป็นอันว่า หัวใจของธรรมะนั้น ถูกหุ้มห่ออยู่
ด้วยของเพิ่มใหม่มากขึ้น ๆ เหมือนกับว่า พระเจดีย์สัก
องค์หนึ่ง ถ้าว่าปล่อยปละละเลยไม่สนใจ ก็จะมีหญ้า มีเถา
วัลย์ มีอะไรมางอกท่วมทับ กระทั่งต้นไม้ใหญ่มางอกทำให้
แตกแยกพังทลายกระจายออกไป. นี่เป็นสิ่งที่จะต้องสนใจ
กันบ้าง.

อาตมาจะกล่าวโดยหลักพื้นฐาน หรือที่เป็นชั้นหัวใจ
ทั้งนั้นก็จำเป็นอยู่เอง ที่จะต้องแนะนำ อะไรมิใช่หัวใจ แต่
เอามาศึกษากันมากกว่าหัวใจ.

สิ่งที่ไม่ใช่หัวใจของธรรม.

สิ่งแรกที่สุด ที่แม้เดี๋ยวนี้ก็ยังนิยมกระทำกันอยู่ก็คือ
ประวัติความเป็นมาของศาสนา ว่าศาสนามีความเป็นมา
อย่างไรนี้, นักศึกษาสมัยใหม่ เขาต้องการจะเรียนรู้ก่อนที่จะ
รู้จักตัวพระศาสนา; นี่เป็นความโง่ หรือเป็นสิ่งที่น่า
หัวเราะเยาะ ของนักศึกษาใหม่ๆ แห่งยุคปัจจุบัน. อาตมา

ก็เคยร่วมมือในความเป็นอย่างนั้น. แม้จะแต่งหนังสือพุทธประวัติ ก็ต้องเขียนเรื่องราวอันเกี่ยวกับประเทศอินเดีย หรือก่อนประเทศอินเดีย หรืออะไรๆ ที่ประเทศอินเดียมีกันเสีย เป็นการใหญ่โตยืดยาว กว่าจะได้กล่าวถึงเรื่องพระพุทธประวัติ มันก็เสียเวลาไปตั้งหลายเปอร์เซ็นต์ หลายสิบเปอร์เซ็นต์ก็มี, นำหัว.

ประวัติของพระศาสนา โดยเฉพาะเจาะจง คือ เรื่องการทำสังคายนา; การทำสังคายนานั้นมันเล่าเรื่องว่า พระศาสนาได้เกิดขึ้นแล้ว ได้ทบทวนสอบสวนแล้วจารึกเป็นอักษร แล้วก็ถือสืบๆ ต่อกันมาอย่างไร. ข้อนี้ลองคิดดูเอง ก็จะพอรู้สึกได้ว่า มันเป็นเรื่องอะไร, มันเป็นเรื่องที่ถ้าไม่รู้จะได้ไหม? ถ้ารู้แต่เพียงว่า ท่านมีเรื่องว่าอย่างไร, แล้วก็เอามาศึกษาเพื่อจะปฏิบัติต่อบุคคล ก็ไม่ต้องศึกษาเรื่องราวเหล่านั้น.

ที่นี้เรื่องราวเหล่านั้น ก็ไม่ได้เอามาศึกษาอย่างกระต๊วหรือรัดกุม; แต่ได้ทำให้มากเข้าๆ โดยส่วนปลีกย่อย หรือส่วนฝอย, แล้วในที่สุดก็ได้เอามากลายเป็นพิธีสำหรับเทศน์ เพื่อทำบุญให้คนตาย, ใครจะฟังรู้เรื่องหรือฟัง

พระพุทธเจ้ายังมีพระชนม์อยู่ ท่านก็บอกว่าธรรมะเป็น
 ตถาคต, เห็นธรรมะจึงจะเห็นตถาคต, เห็นองค์เห็นกายของ
 ท่าน ก็ยังไม่ชื่อว่าเห็นองค์ตถาคต. เตียวนี้ถ้าไปเห็นแต่
 เพียงสถานที่เท่านั้น มันก็ไม่เห็นธรรมะ; แต่ว่าจะ
 ช่วยให้จิตใจเป็นบุญเป็นกุศล บันเทิงเรริงรื่น สำหรับไปเกิด
 ในสวรรค์วิมาน ก็พอจะได้, แต่ที่ จะเห็นหัวใจของธรรมะ
 เป็นเครื่องดับทุกข์นั้น มันก็ยังไม่ได้อยู่แน่นอน. จะเรียกว่า
 สังเวชนียสถาน ไปถึงแล้วเกิดความสังเวช นี้ก็พอมีส่วน.

อาตมารู้สึกสังเวช ไปที่อินเดีย โดยเฉพาะไปที่
 ทันโพธิ์ ไปแล้วก็รู้สึกสังเวชตัวเอง, รู้สึกสังเวชตัวเองที่ไป
 แล้วก็ทำอะไรไม่ถูก เพราะว่าถ้าจะไปจุดรูปเทียนสักหาบ ๆ
 หนึ่ง จุดให้หมดหาบหนึ่ง ก็ไม่คุ้มค่าพระคุณของพระองค์,
 ก็เลยทำไม่ถูก ก็เลยจุดไม่ได้ไม่รู้จะจุดอย่างไรให้มันสมค่ากัน,
 ไม่รู้จะกราบไหว้สักกี่พันครั้ง ก็หมื่นครั้ง จึงจะสมค่าก็เลย
 กราบไม่ได้, ไปนั่งเซอะนั่งโง่ นั่งงออยู่ ทำอะไรไม่ถูก.
 นี้ขั้นนี้ ได้ความสังเวชมาก และก็ ได้ความสังเวชเกี่ยวกับ
 ตัวเองด้วย; มันก็ไม่ใช่หัวใจของธรรมะ ที่จะปฏิบัติ
 แล้วดับทุกข์ได้.

ไม่รู้เรื่องก็ได้. ขอแต่ให้ได้เทศน์สังคายนาก็กลายเป็นพิธี ประเพณีไปเสียอย่างนี้, มันก็ไม่ได้ผล แม้ในฐานะที่เป็นเรื่องราว ประวัติความเป็นมาของพระศาสนานั้น, แล้วเรื่องนั้นก็ยิ่งถูกผสมปนเปกันเข้าให้มากเรื่อง จนกลายเป็นเรื่องที่จะเรียกว่าเสียเวลาเปล่า ก็มีอยู่เป็นส่วนมาก. คนที่เคยฟังเทศน์สังคายนามากหลาย ๆ ครั้งแล้ว ก็ลองทบทวนดูเถิดว่า ได้ผลเป็นอย่างไร, มันไม่ได้ผลแม้แต่เพียงว่า เรื่องราวความเป็นมาของศาสนาอย่างถูกต้อง, แล้วมันจึงไม่ได้ผลในข้อที่ว่า เป็นหัวใจของการปฏิบัติอยู่ที่ตรงไหน นี่ประวัติของพระศาสนา ก็ทำให้เสียเวลาไปมากมาย.

ที่นี้เกี่ยวกับ สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ที่อุตสาหไปกันแล้วแต่ว่าถือศาสนาอะไร ก็ไปให้ถึงสถานที่ศักดิ์สิทธิ์แห่งศาสนานั้น ๆ, แล้วก็ไต่ความพอใจอย่างมากกลับมา, ก็ได้เกียรติว่าได้ไปกลับมา และมีเกียรติว่า เป็นผู้เคยไปสถานที่ศักดิ์สิทธิ์มาแล้วอย่างนี้. สถานที่ศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้น มันไม่ใช่หลักธรรมะที่เป็นชั้นหัวใจ มันก็เป็นเพียงสถานที่ศักดิ์สิทธิ์.

พูดอย่างนี้อ่าเพื่อเข้าใจว่า จะทำลายความตั้งใจของ
ผู้จะไป; ไม่ได้ตั้งใจจะทำลาย แต่จะบอกให้รู้ ว่าเมื่อ

นี้เรียกว่าเกี่ยวกับความเป็นมาหรือประวัติของศาสนา
นี้ก็เป็นเรื่องที่เป็นเปลือกหุ้มหัวใจของพุทธศาสนาอยู่เรื่อง
หนึ่ง.

ที่นี้ประวัติของพระศาสนา ประวัติส่วนตัวพระ
ศาสดา ในส่วนที่เป็นบุคคลกึ่งๆ, ในส่วนที่เป็นบุคคลใน
ประวัติศาสตร์ของโลกกึ่งๆ พระพุทธเจ้าท่านก็เป็นทั้งสอง
อย่าง. ประวัติส่วนตัวพระองค์ท่าน ก็อย่างที่เราได้เรียนๆ
กันมาแล้ว มีประวัติอย่างนั้นๆ, หรือที่เป็นบุคคลในประวัติ
ศาสตร์ของโลก โลกเขาก็ยอมรับว่าเป็นบุคคลใหญ่คน
ที่นั่น, และเผยแผ่ศาสนาอย่างนั้นๆ เป็นเรื่องราวมาก เป็น
เรื่องราวที่มีมาก, ศึกษากันในส่วนโบราณคดี แล้วก็
หนังสือต้องเป็นหอบเป็นหาค่ายเหมือนกัน ก็ยังไม่พบ
หัวใจของธรรมะ ที่จะเป็นหลักปฏิบัติดับทุกข์.

ที่นี้ก็มาถึงเรื่องปาฏิหาริย์; คนสนใจเรื่อง
ปาฏิหาริย์แล้วจำไม่ลืม. ถ้าเรื่องไม่เป็นปาฏิหาริย์แล้วก็ลืม,
ก็จำไว้ได้แต่เรื่องเกี่ยวกับปาฏิหาริย์ ที่แปลกประหลาดผิด
มนุษย์ธรรมดา อย่างนี้ดูว่าจะเป็นเรื่องสร้างปัญหามากมาย
ทีเดียว.

ถ้าพระพุทธเจ้าเป็นบุคคลประหลาด วิเศษกว่าคน แล้วตรัสรู้ อย่างนี้ก็ไม่เห็นน่าอัศจรรย์ เพราะเป็นคนพิเศษ พิเศษกว่าคน, แล้วก็จะกลายเป็นว่า ถ้าเป็นคนธรรมดาแล้ว จะรู้ไม่ได้, อย่างนี้ก็เกิดความท้อถอยเท่านั้นเอง. พระพุทธเจ้าควรจะเป็นคนธรรมดาเหมือนคนทั้งหลาย, แล้วก็รู้เรื่องสำหรับคนทั้งหลาย, รู้เรื่องที่เกี่ยวกับปัญหา หรือความทุกข์ของคนทั้งหลาย แล้วก็มาใช้ดับทุกข์ได้ เพราะเป็นคนธรรมดาด้วยกัน. ถ้าพระพุทธเจ้าเป็นผู้มีปาฏิหาริย์อย่างนั้นเสียแล้ว คนธรรมดาก็ใช้ประโยชน์อะไรได้, จะไปรับเอามากก็ไม่ใช่ว่าเหมาะสำหรับตน. ฉะนั้นเรื่องปาฏิหาริย์ ก็เลยเป็นเรื่องที่ปิดบังหัวใจของธรรมดา, โดยเฉพาะเรื่องดับทุกข์นี้ด้วยเหมือนกัน. ขอให้สังเกตดูให้ดี ๆ แต่อย่าเข้าใจไปว่า เป็นเรื่องลบล้างพระพุทธเจ้า.

เรื่องปาฏิหาริย์ นี้จะขอพูดโดยไม่กล่าวใคร่ครวญ เป็นเรื่องเติมขึ้นทีหลัง ให้พระพุทธเจ้าเป็นบุคคลพิเศษ วิเศษกว่าคนธรรมดาเท่านั้น, เป็นเรื่องที่ผู้เติมเข้าไปเองบ้าง ใส่ในพระโอษฐ์ของพระพุทธเจ้าบ้าง เพราะหนังสือนี้มัน

เขียนเติมเอาได้. เขาทำไปด้วยความหวังดี เป็นด้วยความหวังดี, มันก็มีเป็นเรื่องที่ไม่ใช่เรื่องของคนธรรมดาไปมาก เข้าๆ ก็ไม่เป็นประโยชน์แก่ใคร.

เช่นเรื่องบาลี *ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร* ซึ่งถือว่าเป็นสูตรสำคัญที่สุด ก็ยังอุทิศสำหรับ *เอาเรื่องของเทวดามาแอบใส่เข้าไป* ฟ่วงเข้าไปว่า เทวดาให้ร้องกันใหญ่ เมื่อทรรัสรู้ ให้ร้องบอกกันไปจนถึงชั้นพรหมโลก, กล้ายๆ กับว่า ต้องเอาเทวดามาเป็นนายประกัน ให้พระพุทธเจ้าเป็นบุคคลวิเศษสูงสุด ควรที่คนทั้งหลายจะนับถือ; ถ้าอย่างนั้นมันก็กลายเป็นว่า เชื่อพระพุทธเจ้า เพราะเอาเทวดาเป็นนายประกันมาทำให้เชื่อ, เรื่องปาฏิหาริย์มันเป็นอย่างนี้ทั้งนั้น. ฉะนั้นขอให้ดูให้ดีๆ จะฟังบ้างก็ได้, แต่อย่าปักใจให้มันเป็นไปตามนั้น มันจะกลายเป็นเรื่องงมงาย.

ถ้าชอบปาฏิหาริย์แล้ว ก็อย่าชอบปาฏิหาริย์ของบุคคลเลย; ชอบปาฏิหาริย์ของพระธรรมดีกว่า, ก็ว่าพระธรรมที่ตรัสไว้ นั้นมันดับทุกข์ได้จริง, คือข้อที่มันดับทุกข์ได้จริง นั้นแหละคือปาฏิหาริย์สูงสุด ไม่ใช่เรื่องเหาะเหินเดินอากาศแล้วจะดับทุกข์ได้. ถ้าอย่างนั้นพวก

ยักษ์พวกนกมันก็ดับทุกข์ได้กันไปหมด เพราะมันเหาะได้ เหมือนกัน.

เดี๋ยวนี้เราก็จะต้องดูว่า ปาฏิหาริย์แท้จริงนั้นมันเป็นปาฏิหาริย์อยู่ที่ตรงไหน? มันก็อยู่ตรงที่ว่า มันดับทุกข์ได้จริง, นำอัจฉริยะอยู่ตรงที่ดับทุกข์ได้จริง. ฉะนั้น ปาฏิหาริย์อยู่ที่ในตัวธรรมะนั้นเอง ไม่ต้องไปอยู่ที่ในตัวบุคคลว่าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ จนเป็นเรื่องเหลือเชื่อ, จนเป็นเรื่องต้องถกเถียงกันไม่รู้จบ, จนทำให้กลายเป็นเรื่องที่นักวิทยาศาสตร์เห็นด้วยไม่ได้, ก็เลยเป็นอุปสรรค ในการที่จะมีธรรมะหรือศึกษาธรรมะไปเสียอีก.

ที่นี้มันก็มาถึง เรื่องว่า ถ้ามันไม่รู้จักจบ, เขาเรียกว่าปัญหาโลกแตก มีแต่ในครั้งพุทธกาล ไปสนใจเรื่องว่า ตายแล้วเกิดหรือไม่? โลกนี้มีหรือไม่? โลกอื่นมีหรือไม่? อะไร ๆ ก็ล้วนแต่ว่า ต้องให้เขาบอกให้ ในเรื่องที่ไม่จำเป็นจะต้องบอก เป็นเรื่องปราปราสืบ ๆ ต่อกันมา ไม่รู้จักจบจักสิ้น, แม้จนกระทั่งในปัจจุบันนี้ มันก็เป็นเรื่องพอกพูนตัวแท้ของธรรมะที่เป็นเรื่องดับทุกข์ได้.

ที่^{นี้} สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่^{นี้} มักจะเกิดขึ้นมาเป็น
 เครื่องปิดบัง คือว่าจะต้องทำอย่างนั้นจะต้องทำอย่าง^{นี้}.
 จะต้องกินอาหารอย่างนั้น จะต้องกินอาหารอย่าง^{นี้} จะต้อง
 นุ่งห่มอย่าง^{นั้น} จะต้องนุ่งห่มอย่าง^{นี้} ^{นี้} เป็นเรื่องสำหรับ
 เด็ก ๆ. จะนุ่งผ้าขาวหรือนุ่งผ้าดำ กิตุคุณะจะมีศีลจะต้อง
 ทำอย่างไร ผ้าขาวผ้าดำมันช่วยได้ที่ตรงไหน? ถ้ามี
 ศีลมันก็ต้องปฏิบัติศีล, ต้องปฏิบัติให้ถูกต้องตามเรื่องราว
 ของศีล, แล้วก็จะต้องมีเรื่องที่ดีับทุกข์ได้จริง, ปฏิบัติ
 ให้ถูกต้องตรงตามที่ดีับทุกข์ได้จริง.

จะโกนผมหรือไม่โกนผม ^{นั้น} ก็ยึดถือกันมาก, โดย
 โคนหัว^{นี้} เป็นนายประกันเป็นหลักประกัน เรียกร้องความ
 เคารพนับถือได้มากกว่าไม่โกน. ที่จริงมันเพื่อความสะดวก
 เท่านั้น, โคนหัว^{นี้} เพื่อความสะดวก ไม่ต้องลำบากมากในการ
 ที่จะ^{เป็น}อยู่, แต่ถ้าจะไปทำในประเทศหนาว มันก็ทำ
 ไม่ได้, แต่ขึ้นจะทำให้ได้ มันก็จะต้องลำบากเอง ไม่คุ้มค่า
 กัน. ^{นี้} เรียกว่าอย่ายึดถือสิ่งแวดล้อม เรื่องบัจจัย ๔
 เรื่องกิน เรื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยใช้สอยอะไรให้มันมาก; ถ้า
 เข้าใจผิดเรื่อง^{นี้} มันก็จะหุ้มห่อธรรมะ ปิดบังธรรมะ
 ค้ำยเหมือนกัน.

การเป็นอยู่ที่เคร่งครัด ต้องเคร่งครัดอย่างนั้น
 อย่างนี้ ต้องทำท่าทางอย่างนั้นอย่างนี้ อันนั้นมันก็มีเหตุผลอยู่
 ถ้าว່ไป ทำให้มันถูกกับเรื่องที่มันจะช่วยบรรเทาภิเลสได้
 กิติ แต่ถ้าทำเพียงพิธีแล้ว ก็น่าหัว. เช่นเคียวนี้ มีพูดว่า
ต้องกินผัก ถ้าไม่กินผักไปนิพพานไม่ได้ อย่างนี้ก็ เป็นพวก
 กินผักว่าเอาเอง, พวกที่ยึดถือว่า กินผักหรือกินเนื้อนั้น
 แผละจะไปนิพพานไม่ได้. นี่ขอพูดให้ชัดเจนไว้ที่นี้ว่า พวก
 ยึดถือว่า ต้องกินผักหรือต้องกินเนื้อนั้น แผละไปนิพพานไม่
 ได้; พวกที่ไม่กินทั้งผักทั้งเนื้อนั้นจึงจะไปนิพพานได้,
 เพราะว่ามันเห็นอนัตตาเห็นสัจจญาณ ความไม่มีตัวตนว่าผัก
 ว่าเนื้อ, แล้วมันก็ไม่ยึดถือว่าผักว่าเนื้อ มันเลยไม่กินทั้งผัก
 ทั้งเนื้อมันกินแต่อาหารที่ถูกต้อง, อย่างนี้ต่างหากที่มันจะ
 ไปนิพพานได้.

ที่นี้ก็มาพูดถึง ไสยศาสตร์เข้ามาครอบงำมาก
 เพราะว่าคนมันฉลาด เรื่องไสยศาสตร์ทั้งหลายนี้ ตั้งอยู่ได้
 เพราะความฉลาดของบุคคล; ถ้าไม่มีความฉลาดแล้ว
 ไสยศาสตร์เข้ามาไม่จุ, ไสยศาสตร์จะมีได้เฉพาะในคนโง่งมง่าย
 และเต็มไปด้วยความฉลาดทั้งนั้น จึงมีพิธีต้องมาก, กระทั่ง

ว่าบวชนั้น ก็ต้องดูวันศุภฤกษ์กระทั่งว่าสักก็ต้องดูวันศุภฤกษ์, อย่างนั้นมันก็เป็นเรื่องของไสยศาสตร์ไป. ไม่ได้อยู่ที่เรื่อง การกระทำถูกหรือกระทำผิด. มันไปอยู่ที่เวลา ที่สมมติ บัญญัติกันขึ้นมา สำหรับคนฉลาดจะได้ยึดถือ.

ที่นั่นมันยังมีเรื่องที่ว่า การบวชกับการไม่บวช; ถ้ายึดถือว่าต้องบวชไปเสียหมด . มันก็เป็นเรื่องว่าเอาเอง. พระพุทธเจ้าไม่ได้ชวนทุกคนให้บวช, ชักชวนให้บวช แต่คนที่ควรจะบวช; ฉะนั้นคนที่ไม่ต้องบวชก็มีมาก คือ ประชาชนทั้งหลายที่ไม่ต้องบวช.

เดี๋ยวนี้ชาวต่างประเทศก็กำลังมีปัญหาว่า จะบวช หรือไม่บวช ถ้าถามอาตมาก็บอกว่า แล้วแต่คุณ; การบวช นั้นมันไม่มีอะไร นอกจาก ให้ความสะดวกบ้าง หรือมาก น้อย ในการที่จะปฏิบัติ, ถ้าไม่บวชนั้นมันไม่สู้สะดวก ในการปฏิบัติ. แต่ถ้าจะปฏิบัติเพื่อค้ำทุกข์ของฆราวาสแล้ว ไม่ต้องบวชก็ได้ คือฆราวาสที่มีความทุกข์นั้นแหละ ปฏิบัติ อยู่อย่างที่ไม่ต้องมีความทุกข์ในเพศฆราวาสนั่นเอง อย่างนี้ ก็เรียกว่าได้รับบุญกุศลมากมาย ในพระพุทธศาสนา ขอให้ สนใจกันอย่างนี้บ้าง.

เที่ยวนี้ก็ได้สนใจถึงตัวจริงของจริง, สนใจแต่
 ขนบธรรมเนียมประเพณี ก็ได้เปรียบข้างกิเลส, แล้วก็
 บวชชนิดที่เสียเงินกันมาก ๆ. ผู้ที่มีเงินมากก็อวดสมบัติ
 พัสถาน บวชลูกบวชหลานอะไรก็ไม่รู้ สิ้นเงินไปหลายหมื่น
 หรือตั้งแสน เพราะว่าเลี้ยงโต๊ะแขกไม่รู้ก็สับก็ร้อยโต๊ะ เลี้ยง
 อาหารอย่างดี, แล้วก็บวช แล้วได้สามวันมันก็สึก โต๊ะอาหาร
 ยังเก็บไม่หมดเลย โต๊ะอาหารยังเก็บไม่หมด, อาตมาเคย
 ไปเห็นที่สระบุรี แล้วถามก็ได้ความว่าอย่างนั้น บวชเสียเงิน
 เป็นหมื่น ๆ ตั้งแสน แล้วผู้บวชนั้นสามวันก็สึก มันก็อยู่
 ไม่ได้; ถ้าอย่างนั้นมันก็ไม่ใช้พุทธศาสนาแล้ว ระวังให้ดี.

เอาละ, เป็นอันว่า นี้เราพูดกันถึงสิ่งที่ปกปิดหัวใจ
 ของธรรมะ สิ่งที่ปกปิดหลักดับทุกข์ ความดับทุกข์. นี้เรา
 ก็อย่าไปสนใจก็ได้ ไม่ต้องไปเสียเวลาต่อสู้อะไรกับมัน ให้
 ลำบากยุ่งยาก ไม่ต้องไปเสียเวลาอย่างนั้น, เราก็มุ่งตรงไป
 ยังหัวใจของพระพุทธรศาสนา, สลัดสิ่งที่รุงรังเหล่านั้นทิ้ง
 ไปเสีย ไม่ต้องสนใจ ผ่านไปยังหัวใจของพระพุทธรศาสนา
 ไม่ต้องมีพิธีรีตองมาก ทำแต่พอดีกับที่มันจะดับทุกข์ได้
 อย่างไร.

ตัวปัญหาคือตัวความทุกข์.

เมื่อเด็ก ๆ โยมเล่านิทานให้ฟัง ยังจำได้ แล้วมันก็เข้ากับเรื่องนี้ คือเขาเล่าว่า ชายหนุ่มที่อาสา อาสาอุกสาวนะ ไปแสดงตัวให้เป็นทีพอใจแก่พ่อตาแม่ยาย แล้วจะแต่งงานนั้นนะ มันทำดีเกินไป มันจะทำไม้ตบปังปลา นี่เอามาหนังเหลา หนังเหลา แล้วมาชั้คกระตาศทราย แล้วมันก็ทาน้ำมัน สำหรับไม้ตบปังปลา เลยถูกไล่ ถูกไล่ออกไปจากบ้าน แล้วชายหนุ่มอีกคนหนึ่งเข้ามา เขาไม่ทำอะไร เพียงแต่ผ่าแกร็กเตี้ยว ผ่าอีกแกร็กหนึ่ง คาบปลาได้แล้วก็ใช้ได้ นี่เจ้าของบ้านเขาเลยยินดีให้ลูกสาว เพราะว่าคนแรกทำดีเกินไป มันทำดีเกินไป ทำมากเกินไป ไม่ตรงกับเรื่อง ไม่ตรงกับหัวใจของเรื่อง.

ขอให้ทุกคนนึกถึงเรื่องนี้ในข้อนี้ไว้ให้มาก ตรงนี้ไปยังหัวใจของธรรมะที่จะดับทุกข์ได้ ไม่สนใจกับเรื่องงมงายไร้สาระ มหาศาลมากมายเหล่านั้น, มุ่งไปยังตัวปัญหาที่แรกที่สุด สิ่งแรกที่สุด, มุ่งไปยังตัวปัญหาคือตัวความทุกข์นั่นเอง : มีความทุกข์อยู่อย่างไร มีปัญหาอยู่อย่างไร ก็อย่างก่ชินิต ทุกชั้นทุกระดับ, มุ่งไปยังตัวปัญหา ให้รู้จักตัวปัญหา

ที่มันกลุ้มรุมทับถม ที่มันแทงหุ้มห่ออะไรอยู่ มีอย่างไรบ้าง มุ่งไปที่ตัวความทุกข์ ให้รู้จักความทุกข์หรือปัญหาเหล่านี้เสีย, แล้วก็มุ่งเจาะมันลึกลงไปอีกว่า มัน มาจากเหตุอะไร มันมาจากต้นเหตุของอะไร. ดูตัวความทุกข์ แล้วก็ดูว่า เหตุของมันมีที่ตรงไหน มาจากอะไร มองดูเหตุทุกชนิด ทุกชั้นทุกระดับ ถ้วยเหมือนกัน. ที่นี้ก็มุ่งไปยังสิ่งที่จะ ตัดต้นเหตุ นั้น ๆ เสีย ให้ตรงจุดว่าจะตัดต้นเหตุ นั้น ๆ เสียได้ อย่างไร, เพียงเท่านั้นก็พอแล้ว. วิธีคือมองไปยังที่ตัวปัญหา หรือความทุกข์ แล้วมองหาเหตุของมัน, แล้วมองหาสิ่งที่ ตรงกันข้าม เพื่อจะดับหรือตัดมันเสียได้ นี่วิธีการโดยย่อ.

ต้นเหตุของความทุกข์.

เฮ้, ที่นี้ก็จะต้องพูดถึงสิ่งที่เรียกว่าเหตุ ๆ เพราะมันยัง ต้องรู้ตัวเหตุ เป็นเรื่องสำคัญ, รู้แต่ความทุกข์ความเจ็บปวด แต่ไม่รู้เหตุของมัน ก็ใช้ไม่ได้ ว่าความทุกข์หรือปัญหา ยุ่งยาก ทรมานกายทรมานใจเดี๋ยวนั้น มันมีเหตุอยู่ที่ ไหน? โดยทั่วไปเราอาจจะแบ่งได้ออกว่า มันมีเหตุภายนอก ก็มี เหตุภายใน ก็มี.

เหตุภายนอก ก็คือ จาก เรื่องที่แวดล้อมตัวเรา
อยู่ เรียกว่าสังคม ก็แล้วกัน; สิ่งหรือสัตว์หรือคนที่อยู่ร่วม
กัน นี้เราเรียกว่าสังคม, มาถึงกันเข้ามาอยู่ด้วยกัน เรียกว่า
สังคม, เป็นธรรมชาติแวดล้อม กินฟ้าอากาศอะไร ก็เรียก
ว่าภายนอก.

ทีนี้ เพื่อนมนุษย์ ที่อยู่ด้วยกัน มันก็ยังมีเป็นชั้น
นะ; เราแบ่งออกเป็นสักสองชั้น ก็พอ, ว่าเพื่อนมนุษย์
ที่อยู่ร่วมบ้านร่วมเมืองร่วมโลกกันนี้ แบ่งเป็นสองชั้นก็พอ,
ลองทายสิว่า จะแบ่งสองชั้นอย่างไร? ก็คือ ชั้นที่เป็นพวก
ชนชั้นปกครอง มีหน้าที่ปกครอง กับ ชนชั้นที่ถูก
ปกครอง, คือชาวบ้านชาวเมืองธรรมดาสามัญทั่วไป
แล้วก็ชนที่ทำหน้าที่ปกครองคนทั่วไป. จากภายนอกนั้น
จึงได้สักสามเหตุ.

ดินฟ้าอากาศตามธรรมชาติ ต้องรู้จักมันให้ดี ๆ
อย่าให้มันสร้างปัญหาขึ้น. บางคนก็ฉลาดการบ้องกันไข่
เจ็บ บ้องกันหวัดบ้องกันอะไรได้ ด้วยการรู้จักธรรมชาติ,
รู้จักข้อปฏิบัติที่เกี่ยวกับธรรมชาติ อย่างน้อยก็จะมีโรคภัย
ไข้เจ็บน้อย.

ที่นี้เกี่ยวกับ **ชนชั้นปกครอง** นี้มันหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะถ้าอยู่ในสมัยที่มันมีการปกครอง มีอำนาจ อยู่ใต้ อำนาจ ก็ต้องปฏิบัติตัวให้กลมกลืนกันได้, อย่าไปขวางกัน, อย่าไปทำการฝืนระเบียบ ฝืนความรู้สึอะไรต่างๆ ให้เข้ากันได้กับชนที่เขาอำนาจ. พุคอย่างโลกๆ ก็พูดว่า *อำนาจนี้ยิ่งใหญ่ในโลก*; ฉะนั้นต้องทำตัวให้ดีๆ อย่าให้ไปกระทบกระทั่งกันเข้ากับอำนาจในโลก ซึ่งมันเป็นเหมือนกับเขี้ยวเล็บในโลก ก็อย่าให้ต้องไปกระทบกระทั่งกับมันเลย.

แล้วที่นี้ก็มาถึงส่วนที่สำคัญที่สุด คือ **เพื่อนมนุษย์** เพื่อนบ้านทั้งหลาย เป็นคนที่ถูกปกครองด้วยกัน นี้มันอยู่ในฐานะเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกัน, ก็จึงอยู่กันให้ถูกต้องกับฐานะนั้นๆ คือ ให้มีการช่วยเหลือ ในฐานะเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันเถิด. คำว่าเป็นเพื่อน นี้มันหมายความว่ามันช่วย ก็ต้องช่วย, เพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย ก็ต้องช่วยกัน ในปัญหาที่เกี่ยวกับเกิด แก่ เจ็บ ตายนั้นเอง. ฉะนั้นเราจึงช่วยกันเมื่อยามเกิด เมื่อยามแก่ เมื่อยามเจ็บ เมื่อยามตาย เพื่อแบ่งเบาภาระของเพื่อนได้มาก. นี้ก็เรียกว่าเรารู้จักมีเพื่อน มีเพื่อนดี ๆ มีให้มากพอ, มีให้

ถูกต้อง สำหรับเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกัน ถ้าว่า
 ทำให้ไม่ถูกต้อง มันก็เป็นเหตุให้เกิดทุกข์มาจากภายนอกได้.

ฉะนั้นรวมความว่า เหตุมาจากภายนอกนี้ จะดู
 ไปที่ธรรมชาติ ดินฟ้า อากาศก็เป็นเหตุอันหนึ่ง, จะดูที่
 ผู้มีอำนาจในโลก ที่มีหน้าที่ปกครองจัดสรรอยู่ มันก็เป็น
 เหตุอันหนึ่ง, และดูไปที่เพื่อนบ้าน สม่่าเสมอ เพื่อนเกิด
 แก่ เจ็บ ตาย กันก็เป็นเหตุอันหนึ่ง ที่จะต้องกระทำให้มัน
 ถูกต้องอย่าให้เป็นปัญหาขึ้นมา.

เอา, ที่นี้มากดูเหตุภายใน กันดีกว่า เหตุภายใน
 พุทง่าย ๆ ตามแบบสวณโมกษ์ ก็ สามอย่าง แหละ, สามอย่าง
 แหละ, สามอย่างคือ ทางกาย ทางจิต ทางวิญญาณ ทาง
 กาย ทางจิต ทางวิญญาณ.

เหตุให้เกิดทุกข์หรือปัญหาทางกาย ก็คือมันไม่
 ถูกต้องในทางกาย, มันมีร่างกายไม่ถูกต้อง มันขาดความ
 ปกติในทางกาย ขาดสุขภาพในทางกาย, ขาดสมรรถภาพ
 ความสามารถในทางกาย มันก็ต้องเป็นทุกข์ทางกาย, นี้เหตุ
 ภายในทางกาย มันขาดปกติภาพ.

ที่นี้ทางจิต, จิตมันขาดปกติภาพ เป็นจิตที่ไม่สมประกอบ แม้บัญญัติอ่อน หรือแม้บ้า ๆ บอ ๆ หรืออะไรก็ตาม, เรียกว่ามันไม่มีปกติทางจิต มันขาดสุขภาพทางจิต, นี่มันก็ต้องแก้ไขกันไปตามเรื่องทางจิต.

ที่นี้เรื่องทางวิญญาณ เรื่องที่สาม ที่เราพูดกันเอง. คำว่าวิญญาณนี้มันจำเป็นต้องใช้ ไม่รู้จะใช้คำอะไร, ขอให้รู้ว่า หมายถึงทางสติปัญญา ก็คือทางสติปัญญามันไม่พอ, สติปัญญาไม่พอ สิ่งที่ตรงกันข้ามมันก็ขึ้นมาทำหน้าที่, มันเหมือนกับว่า มันเป็นการนั่งบัลลังก์ นั่งครองเมืองอย่างนั้น.

อักษาร่างกายนี้เหมือนกับเมือง; ถ้าสติปัญญาเพียงพอ มันก็ครองอักษาร่างนี้ไปได้อย่างถูกต้อง, ถ้าสติปัญญาไม่พอ, สิ่งตรงกันข้ามมันก็เข้ามา คืออวิชา. อวิชา, อวิชา. ฟังดูให้ดีๆ เป็นสิ่งที่น่ากลัวที่สุดยิ่งกว่าสิ่งใด มันก็เข้ามา, มันก็ครองอักษาร่างนี้. เวลาไหนสติปัญญาครอบครองอักษาร่างนี้ มันก็ถูกต้อง น่าชื่นใจ เป็นไปอย่างเหมาะสม สะอาดสว่างสงบไปตามเรื่องของสติปัญญา, โอกาสไหนอวิชาขึ้นมาครอบครอง มันก็มีค, มันก็

เป็นทุกข์ มันก็สกรปรกเศร้าหมอง ไปตามแบบของอวิชชา. นี้เรียกว่าเหตุภายใน คือเรื่องทางวิญญาณ มันไม่ถูกต้อง.

ทางกายไม่ถูกต้อง ก็มีผลไปอย่างหนึ่ง, ทางจิตไม่ถูกต้อง ก็มีผลไปอย่างหนึ่ง, ทางสติปัญญาหรือทางวิญญาณไม่ถูกต้อง มันก็มีผลไปอีกอย่างหนึ่ง, ล้วนแต่เป็นทุกข์ทั้งนั้นแหละ. นี้เรียกว่าเหตุที่มีอยู่ในภายใน ภายในอัทธภาพในตัว. ถ้านอกตัวก็อย่างที่เข้ามาแล้ว เรื่องผู้เรื่องคน เรื่องธรรมชาติดินฟ้าอากาศอะไร, ถ้าภายใน ก็สามอันนี้แหละ : ความไม่ถูกต้องทางกาย, ความไม่ถูกต้องทางจิต, ความไม่ถูกต้องทางวิญญาณ หรือสติปัญญา.

พยายามให้เห็นสิ่งที่เรียกว่าเหตุ มองเห็นตัวความทุกข์, แล้วก็มองทะลุความทุกข์ ไปอีกทีหนึ่ง ให้เห็นตัวเหตุของมัน ว่ามันมาแต่ส่วนไหน. ถ้าเป็นเรื่องภายนอก ก็จัดการอย่างภายนอก, ถ้าเป็นเรื่องภายใน ก็จัดการอย่างภายใน, ถ้าชั้นต้น ๆ คือทางร่างกาย ก็ทำได้ไม่ยาก, ชั้นทางจิต ก็ทำได้ยากหน่อย, ทางสติปัญญา ก็ต้องเรียกว่ายากที่สุด, เพราะมันเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อนที่สุดกว่าสิ่งใด. เขาจะเป็นอันว่ารู้จักสิ่งที่เรียกว่าเหตุกันไว้ทีก่อน.

เครื่องตัดต้นเหตุ.

ที่นี้ก็จะพูดถึง เครื่องตัดต้นเหตุ, เครื่องตัดเหตุ เครื่องตัดต้นเหตุ คือตัดปัญหาต้องตัดที่เหตุก็มีว่า จะตัดเหตุเหล่านั้นกันอย่างไร; ก็เรียกว่าพูดได้อย่างกำปั้นทุบดินว่า มันต้องตรงกันข้าม. ถ้าเหตุให้เกิดทุกข์มันเป็นอย่างไร, สิ่งที่จะตัดเหตุนั้นได้ มันก็ต้องตรงกันข้ามนั้นแหละ เรียกว่าตรงกันข้าม. เพราะฉะนั้นมันจึงไปรวมอยู่ที่คำว่า วิชชาฯ, บางที **พระพุทธเจ้าก็ตรัสเรียกว่าสัมมาทิฏฐิ** เพราะมีบาปอยู่เป็นหลัก ช่วยจำไว้ที ๆ สำคัญที่สุด **สมมาทิฏฐิสมาทานา สหฺมํ ทุขํ อฺปจฺจํ** —เข้าไปดองทุกข์ทั้งปวงเสียได้ เพราะสมาทานสัมมาทิฏฐิ, เพราะมีสัมมาทิฏฐิก็จะดับทุกข์ทั้งปวงได้, เพราะว่าสัมมาทิฏฐินั้นมันคือรู้ถูกต้องในสิ่งทั้งปวง มันก็ไม่ผิดในสิ่งทั้งปวง มันก็ไม่เกิดทุกข์ ฉะนั้นใช้คำรวม ๆ ว่าสัมมาทิฏฐิก็ได้, หรือจะใช้คำให้มันตรงกันข้ามกับอวิชา ก็คือวิชชานั้นเอง วิชาคือความรู้แจ้งเห็นแจ้ง.

การเห็นพระโคธลักษณ.

ที่นี้เราก็บอกว่า **รู้แจ้งเห็นแจ้งอะไร? เห็นแจ้งรู้แจ้ง** สิ่งที่ไม่เห็นนั้นแหละ, สิ่งที่ไม่เห็นคืออะไร? ก็คือ ความ

เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ของสิ่งทั้งปวง, ความ
เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ของสิ่งทั้งปวง นี้เรียกว่า
พระไตรลักษณ์.

ถ้าเป็นอย่างโบราณ พออาทมาว่าพระไตรลักษณ์
ทุกคนก็ยกมือท่วมหัว; แต่ก็ยกมือตามพิธีเท่านั้นแหละ;
ตามพิธีที่ได้ยินเสียง พอเสียงว่าสัมมาสัมพุทธโศ ก็ยกมือท่วม
หัว, เสียงว่าพระไตรลักษณ์ ก็ยกมือท่วมหัว เพราะว่าไป
เข้าใจหรือเพราะธรรมเนียมประเพณีก็ยังไม่รู้ไม่ได้, แต่ก็จะ
เป็นเรื่องธรรมเนียมประเพณีเท่านั้นแหละ; พอผู้ใหญ่ยก
เก๊กๆ ก็ยก ก็ติดต่อกันมา ก็ยกตามๆ กันมา; **พอได้ยิน
ว่าพระไตรลักษณ์ ก็ยกมือท่วมหัว คล้ายๆ กับว่ารู้อย่างถูก
ต้อง.**

ถ้ารู้อย่างถูกต้องมันก็ดีจริง มันก็ดับทุกข์ได้จริง;
เดี๋ยวนี้กลัวจะไม่รู้อย่างถูกต้อง, แม้กำลังอธิบายอยู่ ก็ยังไม่
ค่อยจะรู้อย่างถูกต้อง ว่าสิ่งที่จะตัดต้นเหตุ หรือความรู้
ที่จะตัดต้นเหตุของความทุกข์นั้น ก็คือการเห็นพระ-
ไตรลักษณ์, พระไตรลักษณ์ ใช้คำให้สูงขึ้นมาน้อย หรือ
สูงสุด ว่าพระไตรลักษณ์. เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา,

ความเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตานั้นแหละ จะตัดต้น
เหตุของความทุกข์ทั้งปวงได้.

ถ้าเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา มันก็จะไม่มีปัญหา;
ถ้ามัน จะเกิดปัญหาความทุกข์ขึ้นมา จากธรรมชาติกินฟ้า
อากาศแปรปรวน ก็อ้าว, มันก็อย่างนั้นเอง, อนิจจัง
ทุกขัง อนัตตา อย่างนั้นเอง กูไม่เป็นทุกข์กับมัน. นี่เรียก
ว่าปัญหาภายนอกแท้ ๆ ก็ตัดได้ด้วยอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา.
ถ้าเป็นเรื่องทางกายทำผิด จะไปฆ่าเขา ขโมยเขาลักเขา หรือ
อะไรก็สุดแท้, หรือแม้แต่ ไม่รู้จักรับบริหารร่างกาย เนื้อหนัง
ให้เป็นปกติสุข มัน ก็เพราะไม่เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา,
มันทำผิดไปเสียหมด : เขาของแสงให้กิน แทนที่จะรักษา
เยียวยาให้ก็. นี่มันก็ รู้จักทำจิตใจอย่างถูกต้อง ไม่เป็น
จิตที่ผิดปกติ, แล้วก็ เป็นจิตที่มีสติปัญญา ไม่ยึดมันถือ
มัน สิ่งใด ๆ ว่าตัวกู ว่าของกู มันก็ ไม่เป็นทุกข์. ความรู้
เรื่องพระไตรลักษณ์นั้นแหละจะตัดปัญหาได้หมด; แต่คน
เขาไม่เข้าใจ ทั้งที่ได้ยินได้ฟังมาเป็นร้อยครั้งพันครั้งแล้ว ก็
ยังไม่เข้าใจ ให้เอาไปใช้เป็นประโยชน์ได้.

เที่ยว^๕ขอให้เข้าใจ ถึงขนาดเอาไปใช้แก้ปัญหาก็ได้; ถ้าปัญหาอะไรมันเกิดขึ้น ก็นึกถึงพระอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เถอะ มันจะสลายไป; แม้ว่าตัววัตถุภายนอกจะแก้ไขไม่ได้ แต่ภายในในจิตใจมันแก้ไขได้ คือไม่ต้องเป็นทุกข์ เพราะสิ่งนั้น ๆ. ให้โลกนั้นมันวินาศไปด้วยประมาณทั่วโลก จิตใจนั้นมันก็ไม่เป็นทุกข์, นี้เรียกว่ามันช่วยได้ เพราะความรู้เรื่อง^๕นี้.

สมณะวิบัติสณานักแก้ปัญหาได้ทุกอย่าง.

ที่^๕บางที พระพุทธเจ้าท่านตรัสด้วยคำว่า สมณะ และวิบัติสณา, เรื่องที่จะตรัสเป็น อริยมรรคมีองค์ ๘ บางที ท่านตรัสสั้น ๆ สองคำว่า สมณะและวิบัติสณา จะแก้ปัญหาทุกอย่างได้. สมณะคือจิตสงบ, วิบัติสณาคือเห็นแจ้ง แจ่มแจ้ง เห็นอย่างแจ่มแจ้ง เพราะสงบ; เพราะจิตสงบ จึงเห็นอย่างแจ่มแจ้ง เพราะจิตสงบจิตจึงมีกำลัง, จิตจึงมีความหมายมันมุ่งหมายถูกต้อง. ถ้าสมณะก็คือจิตสมบูรณ์ ด้วยกำลัง, ถ้าวิบัติสณาก็คือจิตสมบูรณ์ด้วยสติปัญญา.

จะแก้ปัญหายังไง? อย่าลืมว่า ในสมณะ นั้น มีศีลรวม อยู่ด้วย; ที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสสั้น ๆ สองคำว่า สมณะและวิบัติสณานั้น เทียบคนไม่รู้จะถามว่า เอาศีล

ไปไว้เสียที่ไหน? คีลรวมอยู่ในสมณะ, มันมีคีลรวมอยู่ในสมณะด้วย. ที่นั่นมันจะกัอย่างไร, เปรียบอุปมาว่ากัอย่างไร? คีลมันก็เหยียบยักซ์ตัวนั้นไว้, สมณะมันก็จับหัว จับผมยักซ์ตัวนั้นไว้, วิบัสสนามันก็กัคอกเลย. พวกสมณะก็จับไว้ให้อยู่ในอำนาจ, พวกวิบัสสนาก็กัคอกมันเลย. ตัดอย่างนั้น ด้วยคีล สมาริ บัญญา; ทรูปเหลือสั้นๆ เพียงสมณะและวิบัสสนา.

พระพุทธเจ้าได้ครัส ถึงคำนี้ไว้มาก คือใช้มาก *กั* ว่า สมณะ และ วิบัสสนานี้ *ใช้มาก* ในกรณีที่เขาจับเรื่องเข้าเป็นเรื่องเป็นคู่กัน ไม่ค่อยได้ใช้คำว่าคีล สมาริ บัญญา. *ถ้าไม่ใช้คำว่าสมณวิบัสสนา ก็ทรงใช้คำว่าอัญฐังคิกมรรค* ไปเสียเลย. มัชฌิมาปฏิปทาอัญฐังคิกมรรคไปเสียเลย แต่มันก็ไม่ไปไหนเสียออก เพราะว่า ในอัญฐังคิกมรรคมันก็มีคีล สมาริ บัญญา. ถ้ามันเหลือเพียงสองก็คีลมันเข้าไปรวมอยู่กับสมณะหรือสมาริ, แล้วบัญญานันมันเหมือนกับว่ามีคคม; คีล หรือสมณะมันเพียงแต่ก่าล้าง เป็นก่าล้าง จับไว้ให้มัน, แล้ววิบัสสนา ก็ เหมือนกับดาบ หรือมีคที่คมเฉียบ, แล้วมันก็กัชาก; ฉะนั้นในการกัคั่นมันต้องใช้ก่าล้างและใช้

ความคม. เรามิจิต กำลังจิตเป็นเรื่องของสมาธิสมณะ
ไว้เป็นกำลัง, แล้วก็มีเรื่องของปัญญา หรือ วิปัสสนา
ไว้เป็นเรื่องของความคม, ที่จะตัดข้าศึก คืออวิชชา
ซึ่งเป็นต้นตอทั้งหมดของมูลเหตุแห่งความทุกข์.

ที่พูดถึงอวิชชาเป็นมูลเหตุ เพราะเป็นจุดตั้งต้น
แล้วมัน ให้ออกมาเป็นเวทนาเป็นต้นเหตุ; บางทีก็พูด
ว่าต้นเหตุเป็นมูลเหตุ, ในกรณีที่สำคัญ ๆ ท่านควรที่ว่า อุปาทาน
เป็นต้นเหตุ, อุปาทานเป็นต้นเหตุแห่งความทุกข์; เพราะ
ว่าอุปาทานเมื่อไร ก็มีความทุกข์เมื่อนั้นทันที มองเห็นได้
ง่าย. แต่บางทีถอยหลังมา ขึ้นหนึ่ง ว่าต้นเหตุให้เกิด
ทุกข์เพราะมันให้เกิดอุปาทาน, บางทีถอยหลังมาหยุดอยู่
ที่อวิชชา เพราะอวิชชาให้เกิดต้นเหตุ ให้เกิดอุปาทาน ให้
เกิดทุกข์อย่างที่จะทำให้เกิดทุกข์.

ฉะนั้นจึงใช้เครื่องตัด ซึ่งตรัสไว้ชัดเจนว่า การ
เห็นตามที่เป็นจริง ในสิ่งทั้งปวง โดยความเป็นของมิใช่ตน
คือเห็นเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แล้วก็เห็นเป็นมิ
ใช่ตน, เห็นว่างจากตน. ถ้าเห็นอันนั้นแล้ว จิตก็มีความ
คมเฉียบที่จะตัดอวิชชา คือความโง่ ความไม่รู้ ความมมงาย
สารพัดอย่าง เสียได้.

ขอให้สนใจจุดนี้ ว่าเพิ่งตรงไปยังจุดนี้ ไปยัง หัวใจของเรื่องนี้ โดยไม่ต้องสนใจเรื่องทั้งหลาย มากมาย หลายหมื่นหลายแสนเรื่องก็ได้. ขอให้สนใจแต่ละจุดนี้แต่เรื่อง นี้, คือ ให้เห็นว่า เมื่อมีวิชาแล้ว มันก็มีคามทุกข์ อย่างนั้น ๆ. ที่นี้ก็มีเครื่องตัดอวิชา ก็คือเห็นตาม ที่เป็นจริงว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา; เพื่อว่าอย่าไป หลงใ้ง, ไปหมายมันด้วยจิตใจว่า เป็นตัวคนเป็นของตน เอามาเป็นตัวกู เอามาเป็นของกู. ทุกอย่างเป็นของ ธรรมชาติ เป็นไปตามกฎอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ที่นี้ มันโง่หรือมันบ้าก็ไม่รู้ มันไปเอามาเป็นของกู เอามายึดถือ ไว้ให้เป็นของกู; เมื่อมันไม่เป็นไปตามอำนาจของตัว กู มันก็ต้องเป็นทุกข์, มันก็มีเรื่องเท่านั้น นี่หัวใจของ เรื่องมันมีเท่านั้น.

นี่พูดอย่างที่เรียกว่า ไม่ต้องไปสนใจเรื่องต่างๆ ประวัติกของศาสนา ประวัติกของพระพุทธเจ้า หรือการทำบุญ ทำทานอะไร ชนิดที่มันนอกเรื่องนอกกราวมากมาย ไปสวรรค์ วิมานอยู่กันเป็นกัปป์เป็นกัลป์ อย่างนั้นก็ไม่ต้องสนใจก็ได้.

ตามอาการที่เกิดขึ้นไปพลางก่อน. เหมือนกับปวดหัวอย่างนี้
 มันก็ต้องกินยาแก้ปวดหัวที่ก่อนละ, จะรอไปรักษาต้นเหตุ
 ที่ทำให้ปวดหัว ซึ่งมันยังอยู่ไกลนักโน้นยังไม่ได้ ก็ต้อง
 กินยาปวดหัวแก้ปวดหัวไปพลางก่อน. นี่ก็เหมือนกันแหละ
 ถ้ามันมีความทุกข์ก็แก้ไขเฉพาะหน้า, บำบัดอาการที่เป็น
 ทุกข์นั้นไปพลางก่อน. ถ้าเป็นเรื่อง **เจ็บปวดทางกาย** ก็มี
 อะไรที่จะมา **พิจารณากันไปทีก่อน** หรือว่าจะแก้ไขเยียวยา
 โดยยารักษาโรคหรือวิธีบำบัดอะไรเฉพาะหน้าในภายนอก ไป
 พอลางก่อน ที่เรียกว่า **บ๊องกัน**. การบ๊องกันก็เรียกว่าตัด
 ต้นเหตุได้เหมือนกัน, บ๊องกันเสียแต่แรก เสียแต่เนิ่น ๆ ก็
 คือ เป็นการตัดต้นเหตุชนิดหนึ่ง; หรือว่าถ้ามันเป็น
 เรื่องแก้ไข ก็แก้ไข แม้ในส่วนภายนอกในเบื้องต้น ก็
 แก้ไข ตามอาการที่ปรากฏอยู่ภายนอก.

ที่นี้ก็มาถึง **บ๊องกันและแก้ไขต้นเหตุภายใน** โดย
 ตรง ก็ต้องศึกษาให้ลึกซึ้งเข้าไปถึงภายในว่า เป็นกิเลส
 ตัวไหนอย่างไร; นี่เหมือนกับหมอเขาจะต้องศึกษา กัน
 กว่า จะต้องตรวจเลือดตรวจทุกอย่าง, ฉายเอกซเรย์อะไรก็
 ตามใจ, หาต้นเหตุภายใน แล้วกำจัดเสีย นี่ทำหลังจาก

ทั้งไว้ที่ก่อนแกะ, มาเจาะจงลงไปยังเรื่องนี้แหละ ว่า
อวิชชาเป็นเหตุให้เกิดกิเลส, แล้วก็เกิดความทุกข์.

วิธัคคเหตุให้เกิดทุกข์.

ที่นี้ก็มาถึงการทัก วิธัคค. *เหตุอย่างไร* ก็ว่ากัน
มาแล้ว, *เครื่องตัดคืออะไรก็ว่ากันมาแล้ว*, *นี้วิธัคคหรือการ*
ทักนั้นจะอย่างไร? ที่นี้ก็พูดถึง วิธัคค หรือการทัก
ตามสมควร.

แก้ ไขเฉพาะหน้า.

ข้อแรก อยากรจะใช้คำว่า บัองกัน หรือแก้ ไข
เฉพาะหน้า ตามอาการที่ปรากฏ เพราะมันทนอยู่ไม่ได้นี่;
ถ้าความทุกข์ความเจ็บปวดเกิดขึ้น มันยังตัดกันเหตุโดยตรง
ส่วนลึกยังไม่ได้, มันก็ต้องแก้ ไขเฉพาะหน้า; อย่างนี้
ก็ยืมเรื่องวิธีการของหมอเอามาพูด ว่าหมอนั้นเขามีวิธีรักษา
อยู่สองชั้นตอน, ก็คือว่า แก้ ไขเฉพาะหน้าตามอาการ ไป
พลางก่อน, เสร็จแล้วก็ ค่อยหาต้นเหตุอันลึกซึ่งในภาย
ใน, แล้วก็กำจัดต้นเหตุนั้นเสีย เป็นอันจบ. ถึงแม้
เรื่องของความทุกข์นี้ก็เหมือนกันแหละ; ถ้ามันไม่สามารถ
จะตัดกันเหตุอันลึกซึ่งได้ทันที มันก็ต้องแก้ ไขเฉพาะหน้า

ที่ว่า บ๊องกันเหตุแก้ไขเหตุภายนอกเสร็จแล้ว. เรื่องของ การดับทุกข์ ก็เหมือนกัน การแก้ไขด้วยพิธีการพิธีรตอง ภายนอกเล็ก ๆ น้อย ๆ นั้น มันก็มีเป็นธรรมดา แต่มันจับ ไม่ได้ เพราะฉะนั้นมันจึง ต้องศึกษาให้ลึกซึ้งขึ้นไป ถึง เรื่องภายใน คือเรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แล้ว ก็ แก้ไขที่เหตุนั้น ๆ โดยตรง.

แก้ไขในส่วนลึก : ระบบอนุสัย.

อยากจะแบ่งเพื่อฟังง่าย ๆ ว่า : แก้ไขในส่วนลึก สุด คือแก้ไขอนุสัย แก้ไขในระบบอนุสัย ความเคยชิน ของกิเลส ที่สะสมไว้ในสันดาน. เรื่องนี้มันยืดยาวนาน แต่ว่ามันพอจะสรุปใจความได้ว่า อนุสัย ๆ ๆ แปลว่า สิ่งที่เป็นความเคยชินที่จะเกิดทุกข์ ที่เก็บไว้ในสันดาน, มันเกิด มาจากการที่เรามีกิเลสครั้งหนึ่ง มันก็เก็บอนุสัยไว้หน่วยหนึ่ง ; เช่นเรา โกรธ ครั้งหนึ่ง มันก็เก็บอนุสัย คือเคยชิน ที่จะ โกรธ หรือ โกรธง่ายไว้ หน่วยหนึ่ง, ถ้าเรา โกรธ ครั้งหนึ่ง มัน ก็เก็บความเคยชินที่จะโกรธ ครั้งหลังไว้หน่วยหนึ่ง, ถ้าเรา ใจสะเพร่า มัน ก็เก็บความเคยชินที่จะใจหรือ สะเพร่าไว้ หน่วยหนึ่ง; มันเลยเก็บไว้ทั้งสามหน่วยแหละ : รากะ โทสะ โมหะ เกิดครั้งหนึ่งเก็บไว้หน่วยหนึ่ง, เกิดครั้ง

หนึ่งเก็บไว้หน่วยหนึ่ง. แล้วภิกขุสิ วันหนึ่งมันเกิดโลภะ โทสะ โมหะ ก็หน่วย ก็ครั้ง ก็รูปแบบ ก็ระดับ นั้นนะมัน จึงมีมาก, ความเคยชินมันจึงสะสมไว้มากเหลือที่จะนับ ในสันดาน เรียกว่าอนุสัย.

ถ้าจะแก้ไข มันก็ แก้ไขด้วยการศึกษาอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ซึ่งตรงกันข้าม พิจารณาให้เห็นชัด ให้ลึกถึงระดับนิสัยสันดาน หรือส่วนลึกในภายใน. แต่ส่วน การแก้ไขที่เป็นไป อย่างธรรมดาสามัญ ก็คือว่า อย่าโลภ อย่าโกรธ อย่าหลง; ถ้าเรื่องให้โลกมันมาให้โลก เรา ไม่โลก เอาชนะไว้ได้ นี่มันจะลดอนุสัยโลกนั้นหน่วยหนึ่ง, แล้วเรื่องที่ทำให้โกรธมา เราไม่โกรธเราบังคับไว้ได้เราต่อสู้ ได้ มันก็จะลดอนุสัยสำหรับจะโกรธลงหน่วยหนึ่ง, ถ้าเรา ควรจะโง่ควรจะสะเพร่าควรจะประมาทอะไร ก็ไม่โง่ไม่ สะเพร่าได้ มันก็ลดอนุสัยสำหรับโง่ไว้หน่วยหนึ่ง, ถ้าทำอยู่ อย่างนี้ ก็เป็นการแก้ไขในส่วนลึก ในชั้นอนุสัย.

แล้วก็เพิ่มเติมให้ ด้วย การพิจารณาอนิจจัง ทุกขัง อนัตตานั้น อยู่เป็นประจำ, อยู่เป็นประจำ : ให้เห็นโทษ ของความโลภ, เห็นโทษของความโกรธ, เห็นโทษของความ

หลง, อยู่เป็นประจำ, มันก็จะถ่ายถอนอนุสัย ให้ลดลงๆ อยู่เป็นประจำ. เปรียบอุปมาเหมือนกับว่าโอ่งใส่น้ำ เต็มลงไปทีละหยดๆๆ ไม่เท่าไรมันก็เต็มโอ่ง; แต่ถ้ามันมีรูรั่วเปิดเทอยู่ข้างล่างอยู่เสมอๆ มันก็ไม่รู้จักเต็มโอ่งเหมือนกัน. ถ้าเปิดเป็นเปิดแคง แล้วมันอาจจะเปิดทีเดียวทั้งหมดก็ได้. เพราะฉะนั้นการที่จะเจริญวิปัสสนา ให้ชำระล้างอนุสัยในสันดานนั้น มันต้องแคงมาก ต้องเป็นเรื่องที่ทำถูกต้องจริงๆ แล้วก็ถึงที่สุดจริงๆ มันจึงจะเปิดรูกันโอ่ง ถ่ายเทอนุสัยออกไปหมด.

เดี๋ยวนี้ยังทำอย่างนั้นไม่ได้ ยังไม่รู้ว่าวิปัสสนาคืออะไรตัวเข้าไป ก็ทำไปตามแบบเฉพาหน้า, เช่นว่ากิเลสอาจจะเกิดไม่ให้เกิด, อาจจะเกิดไม่ให้เกิด, อาจจะเกิดไม่ให้เกิด, นั้นก็จะลด เหมือนกับว่าทำให้โอ่งนั้นรั่วทีละหยด รั่วทีละหยด นานๆ มันก็อาจจะหมดได้เหมือนกัน แต่มันช้ามาก, มันรั่วซึมทีละหยด ทีละหยด, แล้วโอ่งมันใหญ่ มันก็กินเวลานาน เว้นไว้แต่จะทะลุกันโอ่งให้รูมันใหญ่ ทีเดียวมันรั่วไปหมด; นั้นมันทำได้ด้วยวิปัสสนาที่สมบูรณ์.

เดี๋ยวนี้เรายังทำไม่ได้ แต่ก็ควรคิดว่าจะทำ ควรพยายามที่จะทำ หรือทำได้ตามที่ควรจะทำ ทำวิบัติสนาชนิดที่ว่า เจาะรูเล็กให้น้ำไหลออกจากโอง, มันก็ยังคงดีกว่าที่จะไม่ทำเสียเลย. และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อจะเกิด กิเลส, เช่นจะเกิดความโลภก็ตาม รู้ตัวทันท่วงที่ไม่ให้เกิด; อย่างนี้คือไม่เติมน้ำใหม่, มันไปลดน้ำที่มีอยู่ข้างในออกไปเสียโดยวิธีใดก็ตาม ส่วนหนึ่งแหละ; ไม่ให้โกรธไว้ได้ มันก็ลดอนุสัยความโกรธ, ไม่ให้โง่หลงไว้ได้ มันก็ลดอนุสัยโง่หลง.

ที่เรียกว่า อนุสัย นั้น มันไม่ใช่ตัวกิเลสโดยตรง, มันเป็นตัวความเคยชิน ของกิเลส ที่จะเกิดอย่างนั้นอีก สะสมไว้ในสันดาน. ฉะนั้นถ้าสันดานนั้นถูกไขอนุสัยออกหมด ก็เป็นสันดานบริสุทธิ์ เป็นพระอรหันต์; เมื่อไม่ถึงอย่างนั้น ก็พยายามให้มันลดลงๆ แล้วก็พยายามที่จะไม่ให้มันเพิ่ม ไม่ให้มันเพิ่ม, ควบคุมไว้ได้ ทุกๆ ที่มันมีกิเลสเกิดขึ้น. มีกิเลสเกิดขึ้นควบคุมไว้ได้ ไม่ให้เกิด มันก็ไม่เพิ่มอนุสัยตั้งที่กล่าวแล้ว.

เป็นอยู่อย่างถูกต้อง ก็คือเป็นอยู่อย่างชนิดที่
ไม่เกิดอนุสัย ไม่เพิ่มเติมอนุสัย, ไม่เกิดความโลภ ความ
หลง ที่จะเพิ่มอนุสัย นี้ก็เป็นอยู่อย่างถูกต้อง โลกจะ
ไม่ว่างจากพระอรหันต์ ถ้าว่าภิกษุเหล่านั้นจะเป็นอยู่โดย
ชอบไซ้; ท่านหมายความว่าอย่างนี้ เมื่อเป็นอยู่โดยไม่
เกิดอนุสัย แล้วไม่ทำอะไร มันก็มีการบรรลุพระอรหันต์.

นี้การป้องกันไม่ให้เพิ่มอนุสัย, การแก้ไขลดอนุสัย
มันก็เป็นเรื่องส่วนเล็ก.

มีปัญญาเห็นทางพิเศษมีผัสสะ.

ที่นี้กว่าข้างนอกออกมา ข้างนอกออกมา ก็รู้จัก
เรื่องของกิเลส คือความโลภ ความโกรธ ความหลง
ที่จะไปเป็นอนุสัยนั่นเอง รู้จักป้องกันรู้จักแก้ไข มีวิชา
มีปัญญาให้ทันทั่วทั้งที่ เมื่อมีผัสสะ, ผัสสะมากระทบตา
หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อย่างใดอย่างหนึ่ง ขณะนั้นเรียกว่า
ผัสสะ. ถ้าขณะนั้นมีวิชา มีปัญญา มีสติมีสัมปชัญญะ
มันก็ไม่อาจจะเกิดกิเลส ไม่เกิดโลภะ โทสะ โมหะ. เมื่อ
ไม่เกิดกิเลส มันก็ไปลดอนุสัยเอง. เคียวนี้เอาแต่ว่า
ข้างนอกนั้นมันไม่เกิดกิเลส เพราะมีสติปัญญาเพียงพอ ใน
ขณะที่มีผัสสะ.

ผัสสะเป็นสิ่งที่มียู่ทุกวัน ใคร ๆ ก็เห็น, เคี้ยวทา เคี้ยวหู เคี้ยวจมูก เคี้ยวลิ้น เคี้ยวกาย เคี้ยวใจ. ถ้าไม่มี สติพอ มันก็ต้องเกิดกิเลส โดยอาศัยผัสสะนั้น ๆ, เกิด โลภะบ้าง โทสะบ้าง โมหะบ้าง. ที่จะตัดต้นเหตุ ส่วนนี้ ก็มีสติสัมปชัญญะปัญญา ให้เพียงพอ ให้ทัน เวลา ที่มีอะไรมากระทบอายตนะ คือทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. นี่มันก็เป็นอีกระบบหนึ่ง คือข้างนอก, ที่มัน เกิดเป็นโลภะ โทสะ โมหะ อยู่ข้างนอก.

กำจัดกิเลสผู้ช่วยที่มากลุ่มรวม.

ที่นี้มันก็มีปลีกย่อย มีเรื่องปลีกย่อย กิเลสประเภท ที่เรียกว่าปรัยุตฐานกิเลส ซึ่งกลุ่มรวม มันเป็นกิเลสผู้ช่วย; กิเลสชั้นตัวการ ชั้นตัวการตัวหัวหน้า มันเป็น โลภะ โทสะ โมหะ. ที่นี้มันมีกิเลสลูกน้อง กิเลสผู้ช่วย อีก มากมาย รู้จักกันไว้บ้าง เช่นกิเลสชื่อว่า:—

อสังขธา อสังขธาทำให้ ไม่มีศรัทธา, แล้วมันก็ไม่มีความคิดทางใจที่จะปฏิบัติหรือศึกษา.

อโยนิโสมนสิการ ไม่กระทำต่อสิ่งต่างๆ อย่าง
แบบคายน, มันทำอย่างโง่อย่างหยาบอย่างสะเพร่า คือ ประ
มาท.

อสติ มีแต่จะ ขาดสติ มันมากเรื่องแหละ ก็ว่า
มันไม่มีสิ่งที่ควรจะมี.

อนารัมภะ มันไม่มีการปรารถนาความเพียร มันมี
ไม่อย่างนั้นไม่อย่างนี้ อีกมากมาย ไปคิดเอาเองก็ได้ หรือ
คอยฟังเอาเองก็ได้, คอยกำหนดเอาเองก็ได้.

ยกตัวอย่างมาแต่เพียงว่า อสัทธา มันเป็นคนไม่มี
ศรัทธา, อสติ มันเป็นนิสัยที่ไม่มีสติ, อโยนิโสมนสิกาโร
มันไม่มีนิสัยที่จะทำอะไรแบบคายน, อนารัมภะ มันไม่มีนิสัย
พยายามพากเพียรต่อสู้อ; เหล่านี้มันเป็นเรื่องกิเลสผู้ช่วย,
กิเลสผู้ให้โอกาสแก่กิเลสตัวการตัวร้าย, แล้วก็ถึงแล้ว
มันก็เป็นผู้ช่วยสนับสนุนส่งเสริม.

เราไม่ค่อยได้พูดกันถึงเรื่องกิเลสผู้ช่วย เพราะ
ว่าเอาไปรวมๆ ไว้ในกิเลสตัวการ คือ โลภะ โทสะ โมหะ ;
แต่ถ้าศึกษาเรื่องกิเลสที่เป็นตัวเล็กๆ ที่เป็นตัวผู้ช่วย เกิด

ขึ้นมาช่วยรุม ช่วยรุม- รุมหัวหน้า-ช่วยหัวหน้า เป็นลูกมือหัวหน้าช่วยรุม เรามักจะแปลกิเลสพวกนี้ว่า กิเลสกลุ่มรุม, กิเลสที่ช่วยมารุม. เช่นว่ามีตัวหัวหน้าที่ต่อสู้โดยตรงนั้นคนหนึ่งแล้ว แล้วก็มีคนช่วยรุมอีกหลาย ๆ คนนี้ มันก็มีทางชนะได้เหมือนกัน. ที่นี้ กิเลสกลุ่มรุมเหล่านี้ ก็ต้องพยายามตัดออกไป : ไม่มีศรัทธาทำให้มีศรัทธา, ไม่มีสติทำให้มีสติ, สะเพราก็ทำให้ไม่มีสะเพร่าเป็นโยนิโสมนสิการ, ขี้เกียจก็ทำให้ไม่ขี้เกียจ, ทุกอย่างทำให้ตรงกันข้ามหมด มันก็เป็นการช่วยตัดกิเลสประเภทผู้ช่วย.

เอาละ, เป็นอันว่า เราได้ถึงสามชั้นสามอย่างแล้ว ตัดกิเลสชั้นลึก ก็อ่อนนุ่ม, ครอบงำกับกิเลสประเภทอนุสัยให้ชนะ แล้วก็ครอบงำกับกิเลสประเภทตรง ๆ เป็นตัวการเกิดขึ้น เป็นโลภะ โทสะ โมหะ แล้วกิเลสผู้ช่วยตัวเล็ก ๆ ยังมีก็กำจัดมันเสีย อย่างนี้ก็เรียกว่าตัดต้นเหตุโดยตรงเหมือนกัน.

รักษาภาวะแห่งความถูกต้อง.

ตัดต้นเหตุเฉพาะหน้าไปที่ก่อน, แล้วก็ตัดต้นเหตุที่เป็นต้นเหตุลึกซึ่งแท้จริงอยู่ข้างในตามมา โดยวิธีสาม

ประการนั้นแล้ว. ที่นี้ก็เหลือสุดท้าย ที่ว่า รักษาภาวะแห่ง
 ความถูกต้องไว้เป็นประจำ; ความถูกต้องมีอยู่อย่างไร
 รักษาไว้ให้คงมีอยู่เป็นประจำ. เราไม่ต้องคิดถึงพุทอะอะไร
 ให้มากไปกว่าเรื่องอริยมรรคมีองค์ ๘, อริยมรรคมีองค์ ๘
 นั้นแหละคือภาวะแห่งความถูกต้อง. อย่าต้องอธิบายใน
 ที่อื่นอีกเลย มันเป็นเรื่องใหญ่, แล้วอธิบายมาไม่รู้กี่สิบครั้ง
 แล้วว่า อริยมรรคมีองค์ ๘ นั้นถูกต้องอย่างไรบ้าง, ถูกต้อง
 ๘ ประการนั้นอย่างไรบ้าง แล้วก็รักษาภาวะแห่งความถูกต้อง
 ไว้เป็นประจำ ทั้งวันทั้งคืนทั้งหลับทั้งตื่น. ถ้ารักษา
 ภาวะแห่งความถูกต้องไว้แบบนี้ได้แล้ว กิเลสไม่มีทาง
 จะเกิด; กิเลสจะขาดโอกาส, กิเลสจะขาดอาหาร, กิเลส
 จะขาดปัจจัยที่จะเกิด, มันก็เลยไม่เกิด; เหมือนกับที่
 พระพุทธเจ้าตรัสว่า ถ้าเป็นอยู่กันอย่างถูกต้องแล้ว โลกไม่
 ว่างจากพระอรหันต์; เพราะว่าเขารักษาความถูกต้องนี้ไว้
 จนกิเลสไม่อาจจะเกิด มันมีเท่านั้นเอง.

สรุปความ : การตัดต้นเหตุนี้ ก็จะได้เป็นสาม
 ประการอีก ก็คือว่า ป้องกันหรือแก้ไขเหตุการณ์เฉพาะ
 หน้าไปพลางก่อน เพราะทนอยู่ไม่ได้, แล้วก็ ป้องกัน

แก้ไขเหตุในส่วนลึกโดยตรง โดยวิธีสามอย่าง คือต่อสู้แบบทำลายอนุสัย ทำลายกิเลสโดยตรง ทำลายกิเลสผู้ช่วย, แล้วอันที่สามก็คือ รักษาความถูกต้องทางกาย ทางวาจา ทางใจ ไว้ให้คงมีอยู่เสมอ, รักษาให้ถูกต้องอยู่เสมออย่างนี้ กิเลสก็เข้ามาไม่ได้. เหมือนกับรักษาบ้านเรือนที่ โจรขโมยมันเข้ามาไม่ได้ อย่างนี้ นี้เรียกว่าการตัดต้นเหตุ.

มุ่งตรงไปสู่หัวใจของธรรมเพื่อดับทุกข์.

ขอให้มุ่งตรงไปยังเรื่องของตัวเองความทุกข์, แล้วตรงไปยังเรื่อง ต้นเหตุ ของความทุกข์ แล้วมุ่งตรงไปยัง สิ่งที่จะตัดต้นเหตุ นั้นได้, แล้วก็มุ่งตรงไปยัง การตัดโดยวิธีนั้นๆ เสีย. นี่แหละที่อาตมาเรียกว่า มุ่งตรงไปยังหัวใจของธรรมะ โดยหลักพื้นฐาน; จะมาเสียเวลาด้วยเรื่องข้างนอก เรื่องเปลือกเรื่องกระพี้ เรื่องอะไรต่างๆ ให้มันมากมาย มันได้เสียกันมามากแล้ว; ถึงอาตมาเองก็เหมือนกัน เคยไป ศึกษาเรื่องที่ไม่จำเป็นต้องศึกษามาแล้วมากมายเหมือนกัน, มันก็ยังเหลืออยู่เป็น เรื่องที่ไม่รู้จะใช้อะไร, แต่มันก็คงจะมีประโยชน์บ้าง ตรงที่ไม่ต้องไป โง่ซ้ำๆ อีกเท่านั้นแหละ. นี่มันเหลือแต่ เรื่องที่จำเป็น คือว่าเรื่อง ที่มันจะดับทุกข์ได้โดยตรง นี้เรียกว่าหัวใจ, มุ่งตรงไปยังหัวใจ ไม่สนใจกับเปลือกนอก.

ฉะนั้น ไม่ต้องสนใจศึกษาประวัติ ของศาสนา
 ประวัติของพระศาสดา, ไม่สนใจเรื่องปาฏิหาริย์, ไม่สนใจ
 เรื่องปัญหาโลกแตก, ไม่สนใจเรื่องสิ่งแวดล้อม ขนบธรรมเนียม
 นิยมประเพณี พิธีรีตอง ไสยศาสตร์, หรือแม้แต่เรื่องบ้าน
 เรื่องเมือง เรื่องบ้านเรื่องเมือง ที่มันแทรกแซงเวลา แทรก
 แซงความสนใจ. พูดว่า ไม่ต้องอ่านหนังสือพิมพ์ก็ได้,
 แต่อาทมาก็ยังเผลอ่านอยู่บ่อยๆ อย่างน้อยก็อ่านตัวโตๆ
 ที่จริงไม่ต้องอ่านก็ได้. บางทีมันก็ช่วยได้นิดหน่อย ที่ว่า
 โลกนี้มันกำลังเป็นทุกข์หรือบ้ำก้นเพียงไร, นี้ก็มีประโยชน์
 ก็ส่วนนี้ นอกนั้นก็ไม่มีประโยชน์อะไร เสียเวลาเปล่าๆ,
 ดังนั้น ผู้ที่อยู่ในระยะปฏิบัติการรวมฐานภาวนาจริง ๆ เขา
 จึงไม่ให้อ่านหนังสือ ก็เพราะเหตุนี้แหละ.

ที่ไม่สนใจกันว่าบวชหรือไม่บวช, เดี่ยวจะเสียใจว่า
 ไม่ได้บวช แล้วก็ไม่มีทางที่จะรู้. นี้ ชมราวาสทั้งหลาย
 อย่าไปมัวเสียใจว่าไม่ได้บวช หรือบวชไม่ได้, อย่าไป
 เสียใจให้เสียเวลา. มองตรงไปยังปัญหาที่ว่ามาแล้ว
 เรื่องตัวทุกข์ เป็นอย่างไร, เหตุให้เกิดทุกข์ เป็นอย่างไร,
 อะไรเป็นเครื่องตัด, แล้วตัดมันอย่างไร. นี้ มองตรง

ไปยังหัวใจเรื่องเดียวก็พอ, แล้วเรื่องเหล่านี้ก็เป็นเรื่องที่
พระพุทธเจ้าตรัส **ว่าเป็นใบไม้กำมือเดียว จากใบไม้หมดทั้ง
ป่า, มันก็น้อยพอแล้ว ที่จะสนใจได้ ศึกษาได้จริง.**

ฟังสนใจเจาะจงที่เรื่องดับทุกข์.

เอาละ, เป็นอันว่า **วันนี้บอกให้รู้ว่า** เรื่องมหา
ศาลมเหสีมาท่วมหุ้มหัวท่วมอะไร เป็นเรื่องบ้าหอบฟาง,
เป็นเรื่อง ความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอดนั่น, ระวังกันเสีย
บ้าง. อย่าไปสนใจกับเรื่องเหล่านั้น, เอาเวลาที่สำคัญที่
มีค่า มาใช้เจาะจงลงไปเรื่องที่จะควรจะเจาะจง คือเรื่อง
ดับทุกข์ในจิตใจของตนเองอย่างไร, ก็จะเรียกว่าเป็นผู้ตรง
ไปยังหัวใจของธรรมะ โดยหลักพื้นฐาน, ไม่แหวะเวียนไปที่
นั่นที่นี้ให้เสียเวลา. เหมือนกับว่าตั้งใจจะไปเอาอะไรในป่า
ก็ไปเอาสิ่งนั้นออกมาโดยตรง; อย่าไปเที่ยวหลงไหล วก
เวียนอยู่ในป่า เพลิดเพลินอยู่ด้วยสิ่งต่างๆ จนไม่ได้สิ่งที่ตั้งใจ
จะไปเอา.

ระเบียบคำสั่งสอนนี้ มันกว้างขวางเหมือนกับป่า
หรือเหมือนกับสวนมหาอุทยาน อุทยานอันใหญ่หลวง, ต้อง
การอะไรที่ตรงไหน ก็ไปหยิบเอาอันนั้นมาให้ได้. อย่า

ไปเที่ยวหลงชมอื่น ๆ ที่มันสวยงามมากมายวกเวียน, นั่นแหละจะช่วยได้ จะช่วยได้; ขอให้เข้าใจเรื่องนี้ ในลักษณะอย่างนี้.

สรุปความว่า ไม่ควร ไม่ต้อง หรือไม่จำเป็น ที่จะต้องเสียเวลากับเรื่องที่ไม่จำเป็น ไม่ควรเสียเวลา ไม่ต้องเสียเวลา, ไม่จำเป็นจะต้องเสียเวลา กับเรื่องที่ไม่จำเป็น.

อาตมาก็ต้องสารภาพว่า ถ้าเอาอย่างนี้เป็นหลักแล้ว เอาหนังสือที่ถูกไปเผาเสียสัก ๒-๓ ชั่วโมงก็ได้ มันมีมากเหมือนกัน ไม่รู้มันมีมาแต่ครั้งไหน เรื่องที่ไม่จำเป็น; ถึงในห้องสมุดทั้งหลายนั้น ห้องสมุดทั้งหลายระวังให้ดี เรื่องที่ไม่จำเป็นมันมีอยู่มากนัก เอาไปเผาเสียก็ได้, แล้วก็จัดตรงไปยังตัวปัญหา ตัวปัญหา ๆ ๆ ศึกษาแต่เรื่องตัวปัญหา, อ่านหนังสือแต่เล่มที่มันเจาะจงเรื่องตัวปัญหา เรื่องคับทุกข์ได้, เรื่องเพื่อเจอไม่ต้องอ่าน. แต่พระเนตรก็ยังซื้อหนังสือเพื่อเจอกันมากกว่าซื้อหนังสือที่มีประโยชน์หรือเป็นตัวปัญหา, ไม่ลองสังเกตดู เป็นอย่างนั้น.

กระทำอย่างเฉียบขาดจริงจัง กับสิ่งที่ควรจะทำ, เฉียบขาดในการที่เจาะเข้าไปถึงตัวปัญหา ตัวเรื่อง

จริง ตัวเรื่องทุกข์ เรื่องคับทุกข์ ก็ถือว่าเป็นคือ สิ่งที่สำคัญที่สุด ในชีวิตของเรา. ในชีวิตของเราเรื่องกินข้าว อาบน้ำ เรื่องอะไรอย่างนี้ ก็ยังไม่สำคัญเท่า, มันเป็นเพียงทำให้ชีวิตรอดอยู่ได้ แต่เรื่องที่จะทำให้ชีวิตได้ สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้นั้น มันสำคัญกว่า จำเป็นกว่า ก็ต้องสนใจเรื่องนี้ด้วย, มิฉะนั้นชีวิตนั้นจะเป็นหมัน คือมันจะมีชีวิตอยู่เฉยๆ.

อาตมาได้บรรยาย ชุคหลักพื้นฐานของธรรมะ ธรรมะโดยหลักพื้นฐาน ครั่งนี้มาพอสมควรแก่เวลาแล้ว. หวังว่าท่านผู้ฟังทั้งหลาย จะได้นำไปคิด ไปนึก ไปพิจารณา ไตร่ตรอง ทำให้สำเร็จประโยชน์แก่ตน, คือใช้ให้เป็นประโยชน์ได้ ไม่เสียที่ที่ว่าได้ฟัง ได้เกิดมาเป็นมนุษย์ ได้พบพระพุทธศาสนา, แล้วต้องทำให้ได้รับประโยชน์จากพระพุทธศาสนา.

การบรรยายสมควรแก่เวลา ขอยุติไว้เพียงนี้ เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลาย สวดบทพระธรรมคณสาชยาย เพื่อส่งเสริมให้เกิดกำลังใจ ในการที่จะปฏิบัติธรรมะ ให้อย่างขึ้นไป ในกาลบัดนี้ ๗

นรกกับสวรรค์.

ท่านที่เป็นภิกษุราชภัญญ์ ผู้ที่จะต้องลาสิกขาทั้งหลาย,

การบรรยายในชุด มหาวิทยาลัยต่อทางสุนัข ๑๐ ชั่วโมง เป็นครั้งที่ ๓ ในวันนี้ ผมจะกล่าวโดยหัวข้อว่า นรกกับสวรรค์.

นรก - สวรรค์ เคยมีประโยชน์แก่สังคม.

ทำไมจึงต้องพูดโดยหัวข้อนี้ ? เพราะมีปัญหามาก. คนที่โง่ๆเขลาๆอาจจะเห็นว่า มันพ้นสมัยแล้ว ไม่ต้องมาพูดกัน. แต่ผมเห็นว่า ไม่ใช่อย่างนั้น; ในฐานะที่เป็นพุทธบริษัท เราก็ต้องรู้เรื่องนี้ และพูดเรื่องนี้ ใน

คำบรรยายของท่านพุทธทาสภิกขุ ในชุด มหาวิทยาลัย ฯ ๑๐ ชั่วโมง ครั้งที่ ๓ วันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๕๒๓ เวลา ๙.๓๐ น.

ลักษณะที่มีประโยชน์ สำหรับจะพูดให้ถูกต้อง และ สำหรับจะปฏิบัติให้ได้รับประโยชน์ เกี่ยวกับเรื่องของ นรกและสวรรค์. อย่าเพ้อหาว่าพ้นสมัย, และไม่เกี่ยวกับเรา.

อีกประการหนึ่งนั้น ความรู้เรื่องนรกสวรรค์ นี้แหละ เคยมีประโยชน์อย่างยิ่งแก่สังคม คือทำให้คน มีศีลธรรมดี. ข้อที่สมัยโบราณคนมีศีลธรรมดี ก็เพราะว่า เรื่องนรกสวรรค์นี้มีอิทธิพลอยู่.

เดี๋ยวนี้เรื่อง นรกสวรรค์นี้ กำลังไร้อิทธิพลในการควบคุมหัวใจของมนุษย์ ในสังคมปัจจุบัน, ไม่เป็นเครื่องมือให้คนมีศีลธรรมเหมือนแต่กาลก่อน หรือว่ากลายเป็นเรื่องที่ใคร ๆ เห็นว่าเกะกะรกหู ไม่คุ้มค่าที่จะมาสนใจ ในระบบความเจริญแห่งยุคใหม่. ผมจึง อยากจะทำความเข้าใจกับพวกเรา เกี่ยวกับเรื่องนี้ ให้ยังคงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญ และมีประโยชน์.

ถ้าว่าการศึกษาในโลก หรือโดยเฉพาะในประเทศไทย ของเรา ยังทำให้มีความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้อง ในเรื่องเกี่ยวกับนรกหรือสวรรค์แล้ว การศึกษาก็จะไม่ไปอยู่ในระบบ

สุนัขทางตัวน หรือเจตีย่อกตัวน เป็นแน่นอน. แต่
 เดียวนี้เขาก็ไม่มีการศึกษาเรื่องนี้, ก็ขาดไป. เราใคร่มาเติม
 มาต่อ ขอให้คุณ ได้มีความรู้เรื่องนรกสวรรค์ สำหรับ
 พูดเรื่องนี้ได้ถูกต้อง, และปฏิบัติเกี่ยวกับเรื่องนี้ อย่างที่
 ว่ามีประโยชน์.

เรื่องนรก—สวรรค์ มีในทุกศาสนา.

เอาละ, ขอเริ่มด้วยคำว่า ทุก ๆ ศาสนามีเรื่องนรก
 สวรรค์. บรรดาศาสนาที่สำคัญในโลก ก็มีเรื่องนรกสวรรค์
 ด้วยกันทั้งนั้น; มันจะเป็นเรื่องเหลวไหลไร้สาระโดยประการ
 ทั้งปวงนั้น มันเป็นไปได้; ทุกศาสนาเคยมี; สังคม
 มนุษย์เคยได้รับประโยชน์จากเรื่องนี้ ซึ่งก็ยังคงมีอยู่ใน
 คำสอนทางศาสนา. ไม่ว่าศาสนานั้นจะเป็นศาสนาที่มีลัทธิ
 เชื่อการเวียนว่ายตายเกิด เช่นพุทธศาสนา เช่นศาสนาฮินดู,
 หรือศาสนาที่ไม่เชื่อเรื่องเวียนว่ายตายเกิด เช่นศาสนาฝ่าย
 เซมิติกส์ (Semitics) ทั้งหลาย คือศาสนายิว ศาสนาคริสต์.

ศาสนาคริสต์เขาถือว่า ตายแล้วก็จะไปรอคำพิพากษา
 แล้วก็พิพากษาให้ ตกนรก หรือให้ ได้สวรรค์ ชนิดนิรันดร
 ไปเลย, นิรันดร ไม่มีเปลี่ยนแปลงอีก. ส่วน พุทธ-

ศาสนา หรือศาสนาในอินเดีย^๕ เปลี่ยนแปลงเรื่อย :
 เทียนรก เทียนสวรรค์, เทียนรก เทียนสวรรค์, มันสลับ
 กันอยู่อย่างนี้.

เรื่องนี้เป็นเรื่องของความเชื่อ; เมื่อพุกกัน
 โดยภาษาคน มันเป็นเรื่องวัตถุ เป็นเรื่องโลกทางวัตถุ,
 ต้องอาศัยความเชื่อ เพราะพูดถึงเรื่องหลังจากตายแล้ว.
 แต่ถ้าเป็นเรื่องภาษาธรรม ที่ผมกำลังจะพูดนี้ ไม่ใช่เรื่อง
 ต่อตายแล้ว; ล้วนแต่เรื่องที่นี่ และเดี๋ยวนี้.

นรก - สวรรค์ ยังจำเป็นแก่นมนุษย์.

ความคิดเรื่องนรกสวรรค์ หรือความเชื่อเรื่อง^๕
 มันได้เสื่อมไปเรื่อยๆ ตามที่วัตถุนิยมเข้ามารองโลก.
 สามร้อยสี่ร้อยปีมานี้ วัตถุนิยมครองโลกครองยิ่งขึ้นทุกทีๆ
 จนถึงบัดนี้ มันครองโลกถึงที่สุด.

ความเชื่อในวัตถุนิยม, ต้องการวัตถุนิยม, มันก็
 เข้มขึ้น พอที่จะไม่รู้ไม่ชี้กับเรื่องนรกสวรรค์หลังจาก
 ตายแล้ว. ^๕มนุษย์ก็ไม่ต้องกลัวนรก หรือ ไม่อยากได้
 สวรรค์ มนุษย์ก็เปลี่ยน, เปลี่ยนไปจากยุคที่มนุษย์เชื่อ

ต้องการจะได้สวรรค์ หรือกลั่นรอก หลีกนรก ซึ่งนั่นเป็นเรื่องยึดเหนี่ยวมนุษย์ไว้ในศีลธรรม เพื่อสันติสุข.

เดี๋ยวนี้ปัญหาหนักก็เกิดขึ้นในยุคปัจจุบันนี้ว่า เมื่อไม่มีความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์ แล้วอะไรจะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวมนุษย์ไว้ในศีลธรรม? เราทุกคนนี้ จะต้องมีความรู้เรื่องนี้อย่างไร จึงจะไม่กลายเป็นคนโง่เง่า คือไม่ได้รับประโยชน์ จากสิ่งที่เรียกว่านรกสวรรค์ หรือเรื่องนรกสวรรค์? เราก็จะไม่ม่งมาย ไม่โง่เง่า ชนิดที่มันไม่มีประโยชน์อะไรก็มี. แต่ว่าเรื่องนี้ยังทำให้เป็นเรื่องที่เป็นประโยชน์ และมีความจำเป็นแก่พวกเรา แม้ในยุคนี้; เราคงไม่สามารถจะล้มเลิกเรื่องนี้จนไม่มีใครพูดถึง.

นรก - สวรรค์ จะมีประโยชน์ต้องมีสัมมาทิฐิ.

ทีนี้เราก็ต้องหาวิธี ที่จะทำให้ นรก - สวรรค์ยังคงมีอยู่อย่างที่มีประโยชน์. นี้อย่างที่ผมกล่าวข้างต้นว่า เราต้องมีความรู้เรื่องนี้ อย่างที่มีประโยชน์, แล้วปฏิบัติอย่างที่มีประโยชน์; เพราะฉะนั้น เราจะต้องแก้ปัญหาคณะหน้า เกี่ยวกับเรื่องนี้.

การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าในที่นี้ก็คือ ช่วยกัน
สร้างสัมมาทิฐิ ความคิด ความเห็น ความเชื่อ ความเข้าใจ
อันถูกต้อง เกี่ยวกับเรื่องนรกหรือสวรรค์ชั้น ในวันนี้;
หมายความว่าในยุคนี้ในวันนี้ ก็เพื่อว่าเรื่องนรก เรื่องสวรรค์
นี้จะไม่ต้องเป็นหมัน. หรือพระกัมภีร์เกี่ยวกับเรื่องนี้ไม่ต้อง
เป็นหมัน คือให้มีประโยชน์แก่เรา ไม่อยู่อย่างเป็นหมัน.

เอาละ, เราจะพูดถึงเรื่องนรกสวรรค์ อย่างที่
มีอยู่ในศาสนานี้ ๆ ก่อน เราอาจที่จะแบ่งกลุ่มของศาสนา
ออกเป็น ๒ ฝ่าย ๒ ชีก คือฝ่ายตะวันออกและฝ่ายตะวันตก
ไกล. ที่จริงมันก็ยังอยู่ ในฝ่ายที่ฝรั่งเขาเรียกว่าตะวันออก,
ตะวันออกไกลที่เกิดศาสนายิว คริสเตียน อิสลาม นี้ มันก็
เป็นตะวันออกไกลของฝรั่ง; อินเดียนั้นเป็นตะวันออกไกล
ออกมา.

นี้เรามามองเห็นว่า ชีกตะวันตกไปนั้น เขามี
ความคิดเกี่ยวกับเรื่องเวียนว่ายตายเกิดไปอย่างหนึ่ง คือไม่มี.
ที่นี้ฝ่ายตะวันออกเรา โดยเฉพาะในอินเดีย มีความคิด
เกี่ยวกับเรื่องเวียนว่ายตายเกิด; นี้จึงพูดเหมือนกันไม่ได้.

ถ้าว่าเป็น นรก สวรรค์ ฝ่ายศาสนาฝ่ายตะวันตก ตะวันตกคือของเรา ซึ่งรวมเรียกว่าศาสนาของพวกเซมิติกส์ ยิว คริสต์ อิสลาม นี้ เขาก็มีสวรรค์นิรันดร, นรกนิรันดร. เมื่อได้รับการพิพากษาให้ตกนรกแล้ว ก็ตกนิรันดร ไม่มีเปลี่ยนแปลง; เมื่อได้รับการพิพากษาให้ขึ้นสวรรค์ แล้ว ก็เป็นสวรรค์นิรันดร.

อย่างนั้น เข้ากันไม่ได้ กับนรกสวรรค์ฝ่าย ตะวันออกกัน คืออินเดีย. เรา ไม่มีนรกสวรรค์นิรันดร มี แต่นรกสวรรค์ที่เปลี่ยนแปลงเรื่อยตามเหตุตามปัจจัย : ขึ้นมาก็ได้, กลับไปตกใหม่อีกก็ได้. เพราะเรามีหลัก เรื่องเวียนว่ายตายเกิดไม่รู้จักสิ้นสุด.

นรก - สวรรค์ มีได้ทั้งภาษาคน - ภาษาธรรม.

ที่เรื่องที่จะต้องทราบต่อไปอีก ก็คือว่า สวรรค์ หรือนรกก็ตามนี้ มันมีเป็นอย่างไร ภาษาคน คือ ทางวัตถุ, เป็นอย่างไร ภาษาธรรม คือ ทางนามธรรม หรือ จิตใจ.

ในอดีตที่แล้มาแล้วมา ความรู้เรื่องนี้มีแต่นรกสวรรค์ ภาษาคนเท่านั้น. ฝ่ายโน้นฝ่ายตะวันออกไกล ก็มีสวรรค์ นรกชนิดที่เป็นคนแล้วไปตก, แล้วไปอยู่กับอะไรต่ออะไร,

ตามแต่ว่ามันจะเป็นนรกหรือสวรรค์; เป็นเนื้อหาของคน
เข้าไปอยู่ในนรกหรือสวรรค์นั้น ตามรายละเอียดเหล่านั้น
เราเรียกว่าภาษาคน; ไม่มีภาษาธรรม อย่างที่พระ-
พุทธเจ้าตรัสว่า มัน มีที่อายตนะ.

ในอินเดียมีศาสนาฮินดู ศาสนาพุทธ ก็กล่าวนรก
สวรรค์อย่างภาษาคน; อย่างที่ติดมาถึงประเทศไทย เป็น
นรกสวรรค์อย่างภาษาคนทั้งนั้นแหละ มาสู่ประเทศแถบนี้
เช่นพม่า ลังกา ไทย อะไรก็ เป็นนรกสวรรค์ภาษาคนทั้งนั้น;
อย่างที่มาเกิดเป็นหนังสือ ไตรภูมิพระร่วง ขึ้นมา. นั่นก็คือ
ความคิดเดิม ๆ ในอินเดีย นรกสวรรค์ภาษาคน ซึ่งเราก็จะ
ต้องวินิจฉัยบ้างเหมือนกัน.

คนเชื่อนรก-สวรรค์อย่างภาษาคนมาก่อนพุทธ ฯ.

ที่มันมีข้อที่สะทกอยู่ว่า พระพุทธเจ้าท่านได้
ตรัสนรกสวรรค์ในภาษาธรรม คือทางอายตนะ; แต่
ทำไมพุทธบริษัทเราจึงไม่รู้เรื่องนี้เสียเลย? ยังคงรู้แต่
เรื่องนรกสวรรค์ในภาษาคน อย่างเดียวกับฝ่ายฮินดู มัน
ตรงกันคิกอย่างนี้ จึงถือว่าเราไปยืมเขามา เขาพูดกันอยู่ก่อน.

ก่อนจะมีศาสนาพุทธ เขามีพูดเรื่องนรกสวรรค์ก็อย่างในแบบ
ภาษาคนกันอยู่แล้ว; ประชาชนก็เชื่ออย่างนั้นอยู่แล้ว
ถือกันอย่างนั้นอยู่แล้ว.

พอพระพุทธเจ้าท่านเกิดขึ้น ปฏิปทาของพระ-
พุทธเจ้า ก็เป็นอย่างที่ผมเคยพูดให้ฟังว่า ท่านจะไม่คัดค้าน
ใคร; เมื่อคนอื่นเขามีอย่างอื่น ไม่ตรงกับของท่าน ท่าน
ก็บอกว่า ก็ถูกตามเรื่องของท่าน; แต่เราจะพูดอย่างนี้.
ท่านคงจะนั่งเฉยเกี่ยวกับนรกสวรรค์ชนิดนั้น; แต่ท่านก็
เข้าไปเกี่ยวข้องด้วยเพียงแต่ว่า ถ้าท่านต้องการสวรรค์ที่
เป็นที่พอใจของท่าน ท่านก็ต้องปฏิบัติอย่างนี้ ๆ จึงจะ
ไปสวรรค์; เช่นปฏิบัติกุศลกรรมบถ ๑๐ ก็ไปสวรรค์.
นี่ก็ไม่ละทิ้งคำสอนเก่า ๆ ด้วยเหมือนกัน.

คำสอนเก่า ๆ นั้น ไม่ใช่มีแต่จะให้บูชาัญญ หรือ
ทำอะไรทำนองนั้น จึงจะไปสวรรค์ เขามีเรื่องประพฤติดี
ประพฤติชอบเหมือนกัน จึงจะไปสวรรค์; แต่ยังมี
ความหมาย นรกสวรรค์อย่างภาษาคน, คือคนตายแล้ว
ก็เข้าไปสู่ที่แห่งหนึ่ง ทนทุกข์ทรมานอยู่ในนรก, หรือไป
สู่ที่อีกแห่งหนึ่ง เป็นสุขสบายอย่างสวรรค์.

สวรรค์ในอกนรกในใจตรงกับที่พระพุทธเจ้าทรงสอน.

ทีนี้ นรกสวรรค์ทางอายตนะนี้ ทำไมจึงไม่มีการเอามากล่าวถึง? ผมไปพบเข้าผมก็สนใจ ว่านี่มันเป็นของพุทธเรา นรกสวรรค์ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจนี้ นรกสวรรค์ที่นี้ คือของพุทธเรา; ส่วนนรกใต้ดินสวรรค์บนฟ้านี้ ของพวกก่อนโน้นเขา. ทำไมจึงไม่สนใจตามหลักของเราบ้าง? ผมจึงเอามาพูดขึ้น ทำให้มันแพร่หลาย. แต่ผมจะไม่ถือว่าผมเป็นคนแรก บางทีจะเป็นคนแรก ที่พิมพ์ขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษร เรื่องนี้ก็ได้; แต่อย่าลืมว่า บู่ ย่า ตา ยาย ของเราโน้น ท่าน ได้พูดมาก่อนแล้วว่า สวรรค์ในอก นรกในใจ, สวรรค์ในอก นรกในใจนี้ บู่ ย่า ตายายพูดกันมานานแล้ว.

นี่แปลว่า บู่ ย่า ตายาย ชุคนั้นนะ มองเห็นนรกสวรรค์ที่แท้จริง ไม่พูดว่านรกอยู่ใต้ดิน สวรรค์อยู่บนฟ้า อย่างที่เขาพูดกันมาแต่ก่อน, หรืออย่างที่เชื่อ ๆ กันอยู่. ที่บู่ ย่า ตายายของเราพูดว่า สวรรค์ในอก นรกในใจนี้ ตรงกับคำที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้เป็นหลักว่า มันอยู่ที่อายตนะ ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; ไม่ได้อยู่ใต้ดิน หรืออยู่บนฟ้า.

น้ำมันก็เกิดเป็น ๒ อย่างขึ้นมา สวรรค์ในอก นรก
 ในใจ ตรงกับคำตรัสของพระพุทธเจ้า ที่ว่ามีอยู่ที่
 อายตนะ; ทำอายตนะนั้นให้เป็นสวรรค์ก็ได้ เป็นนรก
 ก็ได้. อย่างนี้เราจะเรียกว่า นรกสวรรค์ในภาษาธรรม
 คือ ภาษานาม ภาษัจิต ภาษาวินยาศ.

ถ้า นรกใต้ดิน สวรรค์บนฟ้า นั้น น้ำมัน เป็น
 เรื่องภาษาคน. คนธรรมดาพูดแล้วก็เอาวัตถุหนึ่งเป็น
 หลัก ของเก่าของเขาในศาสนาฮินดู ศาสนาพราหมณ์ก็มีอยู่
 แล้วอย่างนั้น; คงจะได้ไปยืมเอามา หรือไม่ยืมเอามา
 ก็ประชาชนเขาเชื่ออย่างนั้นแล้ว ไปเปลี่ยนเขาไม่ได้
 เพราะประชาชนทั้งหลาย เชื่ออย่างนั้นแล้ว ก็เลยต้องทำ
 ให้มันกลมกลืนกันไป.

นรก-สวรรค์ที่กล่าวในไตรภูมิพระร่วง.

ที่นี้จะ พิจารณาดูนรกสวรรค์ที่มีอยู่ก่อน. ถ้า
 คุณเคยศึกษาหนังสือเรื่องไตรภูมิพระร่วง ซึ่งเป็นหนังสือ
 สำหรับระดับมหาวิทยาลัย เห็นรูปภาพเหล่านั้นแล้ว คุณก็
 เข้าใจได้ง่าย. ของเก่าๆรูปภาพในเรื่องไตรภูมิพระร่วงนั้น
 มีหมด; เกี่ยวกับนรกสวรรค์ทำนองนี้ คือภาษาคน.

อะไร ๆ เขาก็เอาไปรวมไว้ที่เขาสุเมรุ, จุดอยู่ที่เขาสุเมรุ คือที่เรียกว่าภูเขาคิมาลัย. เขาเรียกกันในพระคัมภีร์ว่า เขาสุเมรุ, สุเมรุ เอาเขาสุเมรุทั้งเป็นหลัก; แล้วมนุษย์เราก็อยู่ในระดับคิมา เขา คือแผ่นคินธรรมา. ยังแบ่งออกเป็น ๔ ทวีป ทำนองตะวันออก ตะวันตก เหนือใต้ เขาเรียก *ชมพูทวีป* คือฝ่ายนี้ ฝ่ายที่เราอยู่นี้, *บุพพวิเทหะ* เป็นตะวันออก, *อมรโคยาน* จะเป็นตะวันตก, *อุตตรกุรุทวีป* ก็อยู่ข้างเหนือ ทางประเทศรัสเซียโน้น. จุดมันอยู่ที่ภูเขาคิมาลัย.

ยอดภูเขาคิมาลัยขึ้นไป เขาก็บรรยายเป็นชั้น ๆ สำหรับพวกสวรรค์ คือพวกเทวดา จนสุดยอดขึ้นไปยอดเขาคิมาลัยนั้น, เป็นเรื่องของพวกเทวดาในสวรรค์ทั้งนั้น. ส่วน *ใต้พื้นดินลงไปจากภูเขาคิมาลัยนี้* จะเป็นเรื่อง *เมืองบาดาล เมืองนรก พญานาค อสูร* อะไรนี้ก็อยู่ที่ชั้นบาดาล ใต้นั้นลงไป. แล้วก็ *นรกก็อยู่ใต้นั้นลงไปอีก เป็นชั้น ๆ ทยอยขุม* : มีตั้งแต่ขุมเล็กขุมใหญ่; หมายความว่าขุมที่ไม่สู้ร้ายกาจ ลงไปจนถึงขุมที่ร้ายกาจที่สุด, แล้วก็หมดจบกันเรื่องนรก. ฉะนั้นคุณหลับตาเห็นภาพภูเขาคิมาลัย :

บนภูเขาหิมาลัยขึ้นไปทางยอดเป็นสวรรค์, รอบเชิงเขาเป็น
มนุษย์ ๔ ทวีป, ใต้นั้นลงไปก็เป็นพวกนรก.

ที่นี้ก็มีเรื่องละเอียด นรกก็น่ามีความหมาย คือเต็มไปด้วยการทรมาน เจ็บปวดอย่างยิ่ง ในรูปแบบที่ต่าง ๆ กัน จนถึงสุดที่ที่จะทรมานอย่างยิ่ง. ที่เขาเรียกชั้นอวิจี, อเวจี หรือ อวิจี, บาลีว่า อวิจี. ในบางนรกก็น่าถูกต้มในน้ำทองแดง, ให้อินน้ำทองแดง, บางนรกก็น่ามีแทงด้วยของมีคม, บางนรกก็น่ามีสัตว์กัด, บางนรกก็น่าบังคับให้ยืนต้นไม้หนาม, บางนรกก็น่าเต็มไปด้วยของเหม็น, กระทั่งนรคน้ำตา ร้องไห้คร่ำครวญอยู่เสมอ. ผมไม่ได้จำดอกผมมาพูดให้เรียงลำดับไม่ได้; เพราะว่าไม่ได้จำ เพราะว่าไม่อยากจะจำ, ก็จำเค้าๆ ให้มันจบลงที่อเวจี คือร้อนที่สุด. อวิจี นี้แปลว่า ไม่มีเปลวไฟ คือไฟที่ไม่มีเปลวไฟนี้ มันร้อนที่สุดเลย โยนลงไปไฟนั้นคือ ตกนรกอวิจี.

นี่ลองพิจารณาตุเถอะว่า มันจะเป็นได้อย่างไร? แล้วมันยังมีหลักสำคัญว่า ถูกทำโทษจนตายลงไป แล้วมันกลับเป็นขึ้นมาทันที, แล้วก็ถูกทรมานจนตายลงไป แล้วก็กลับเป็นขึ้นมา, ซ้ำๆ ซากๆ ให้มันสาสม. ถ้า

ตายที่เดียวแล้วมันเลิกกัน; แล้วมันก็ไม่ค่อยจะสาสมอะไร.
จะนั่นมันจึงมีคำบัญญัติว่า ถูกกรรมจนตายลงไป แล้วเป็น
ขึ้นมา เพื่อรับโทษนั้นอย่างช้าๆ ซาก ๆ.

วิจารณ์ขยาย ๔.

ที่นี้ จะวิจารณ์กันบ้างก็ได้ มันก็มีทางที่จะแปล
ความหมาย ถูกตำ ถูกทำให้ร้อน มันก็คือเมื่อมีความ
ร้อนใจ.

ผมแปล นรก คือ ความร้อนใจ, สัตว์เดรัจฉาน
คือความโง่, เปรต คือความหิว, อสุรกาย คือความ
กลัว. เมื่อใดเราร้อนใจ ก็เป็นสัตว์นรก; เมื่อใดเรา
โง่ เราก็คือสัตว์เดรัจฉาน; เมื่อใดเราหิว หิวด้วย
กิเลส เราก็คือเปรต; เมื่อใดเรากลัวอย่างไม่มีเหตุผล
เราก็คืออสุรกายในร่างมนุษย์นี้.

ส่วนเขยีนยันไปเป็น แบบภาษาคนว่า นรกก
ต้องไปอยู่ที่ว่า นรกดั่งที่ว่า, เดรัจฉาน ก็ไปเป็นวัวเป็น
ควายตามทุ่งนา, เปรตก็เปรตอย่างที่เขายเขียน, เขาพูด,
เขาเล่าถึงกันอยู่; ทนทรมานด้วยความหิว ผอมโซ ปาก
เท่ารูเข็ม ท้องเท่าภูเขา อะไรทำนองนั้น รูปร่างก็ต่าง ๆ กัน

น้ำมันเปรต. อสุรกาย ก็คือผีชนิดหนึ่ง ซึ่งไม่ต้องการ
แสดงตัวให้ใครเห็น; เพราะเขากลัว เขามีความขลาด.

ถ้าอสุรกาย นี้ หมายถึงพวกอสูร ละก็ ก็มีเล่าเรื่อง ว่า
มีอยู่ใต้บาดาล. ภาพของเขายู่ใต้บาดาล, บางทีก็ขึ้นมา
ตั้งสำนักงานอยู่ที่ไหล่เขาหิมาลัยแห่งใดแห่งหนึ่ง เพื่อรบกับ
พระอินทร์. พระอินทร์รบชนะอสูร; อสูรหนี ในบาลี
ยังมีพูดถึงว่า ทำตัวให้เด็กหนีลงไปตามรูสายบัว, ลงไป
เมืองบาดาลของเขา นี้ก็มี น้ำมันเป็นภาษาคน คนพูด เป็น
วัตถุ.

เทียบนรกในภาษาธรรมกับภาษาคน.

ฉันชอบภาษาธรรม; แต่ไม่ได้ยกเล็กของ
เขาณะ. คุณช่วยเป็นพยาน. ผมพูดตลอดเวลาว่า ไม่ได้ยก
เล็กเหล่านั้น ที่เขาเชื่อกันอย่างนั้น. เขาพูดกันอย่าง
นั้น ผม ไม่ได้มีสิทธิที่จะไปยกเล็กเขา และก็ได้ยกเล็ก.
แต่ขอให้มาเข้าใจอีกอย่างหนึ่งซึ่งมีประโยชน์กว่า;
ประโยชน์ที่เราจะเห็นได้, แล้วเราจะควบคุมมันได้.

นรกที่ร้อนใจเป็นไฟเผา, เดรัจฉาน ก็ต้องเมื่อ
โง่; บางทีเราโง่อย่างที่เรามกความนับถือตัวเอง, บางที

เราก็ทิวกระหายด้วยความอยาก ด้วยกิเลส, บางทีเราก็กลัว
อย่างไม่มีเหตุผล นี่ตัวอย่างนี้เป็นภาษาธรรม.

ที่^{นี้} นรกในภาษาธรรม ก็ลองคิดดูเถอะ นรก
ที่ถูกทิ่มถูกแทง มัน ก็เหมือนกับเราเจ็บปวด เหมือนกับ
มีอะไรมาแทง. เราร้อนใจเพราะถูกทิ่ม ถูกเผา ก็คุณจะไม่
เคยบ้างหรือ? บางทีทำอะไรผิดพลาด จะต้องเสียหาย
จะต้องเสียชื่ออะไรก็ตาม, มันร้อนใจ นอนไม่หลับ ให้
ความหมาย หรือคุณค่า ของความร้อนใจนั้นแหละ คือ นรก
แบบที่ว่าไฟเผา.

ที่^{นี้} บางคราวเราทำอะไรชนิดที่เราก็ขะเขย่งตัว-
เอง; นั้นเราตกนรก همین, นรกที่เต็มไปด้วยอุจจาระ
ของ همین, ก็คือเราทำแล้วเสียจน همینตัวเอง ^{นี้}, แล้ว
มันก็หมดสุขเหมือนกัน. หรือว่า เรา ^{ขึ้นต้น}ขึ้นต้น ^{นี้}ต้นหนาม
เมื่อเราจำเป็นที่จะต้องทำสิ่งที่เราไม่ปรารถนา ก็ทิ่มแทงเอา
เหมือนกับเราถูกบังคับให้ ^{ขึ้นต้น}ขึ้นต้น ^{นี้}ต้นหนาม อย่างนี้เป็นต้น.

แล้ว อวิจิ อันสุก ^{นี้}ท่าย ^{นี้} มันก็ร้อนถึงที่สุด,
ร้อนถึงกับเป็นบ้าตายไปเลย, ขาดใจตายไปเลย.

ความหมายตามชื่อของนรกนั้น ๆ สามารถจะ
แปลจากภาษาคนมาเป็นภาษาธรรมได้ทั้งนั้น.

ฉะนั้นจึงขอให้คุณสังเกตตัวเองต่อไปข้างหน้า ที่จะมี
มีความทุกข์ทางจิตใจ ในรูปแบบต่าง ๆ กันอย่างไร ;
แล้วกำหนดให้ดีเถอะ จะเอามาปรับเข้ากับ
ความหมายของนรกชนิดหนึ่ง ๆ ในพระคัมภีร์นี้ได้ทั้งนั้น.

นี่เรียกว่านรกในภาษาคน ที่ว่าถูกรถมานตาย
ลงไป แล้วเกิดขึ้นมาทันทีรับโทษอีก, ตายลงไปเกิด
ขึ้นมารับโทษอีก ; น้ำมันก็เห็น ๆ อยู่ ; คนอันธพาล
ทั้งหลายไม่รู้จักเข็ดหลาบ ; มันเจ็บปวดทรมานอย่างยิ่ง
แล้วก็คิดว่าจะเลิก แต่แล้วมันก็ไม่เลิก, โดยเฉพาะเรื่อง
กามารมณ์นี้ จะเสียหายเจ็บปวดวินาศลงไปแล้ว ก็ยังไม่เข็ด
หลาบ มันก็มาเอาอีก มันก็ซ้ำ ๆ ซาก ๆ อยู่อย่างนี้.

นี่เหมือนกับว่า สัตว์นรกถูกลงโทษจนตาย แล้ว
ก็กลับเกิดขึ้นมาทันทีอีกเพื่อรับต่อไป ตายเกิด ๆ รับโทษ
ต่อไปอยู่ในนรกนั้น ; เหมือนกับคนอันธพาลทำบาป
ไม่รู้จักเข็ดหลาบ, ทำซ้ำ ๆ ซาก ๆ.

ฉะนั้นเรามีนรกในความหมายอย่างนั้น แล้วก็
ที่นี่และเดี๋ยวนี้; ไม่ต้องรอดต่อตายแล้ว แล้วก็ไม่ต้อง
ลงไปใต้โลกใต้บาดาลอะไร. นี่เป็นนรก ๒ ชนิดด้วยกัน
เป็นคู่กันขึ้นมา.

พิจารณาคุณสวรรค์ที่เขาเชื่อกัน.

เอ้า, ที่พูดถึงเรื่องสวรรค์สักที ตามที่เขาเชื่อกัน
อยู่ในอินเดีย แล้วก็มาเขียนเป็นรูปภาพไตรภูมิพระร่วง
คุณไปแสวงหาอยู่เถอะ. ภาพไตรภูมิพระร่วงนี้จะพบอย่างนี้
มากมายละเอียดเหลือที่จะเอามาพูด. มีเรื่อง สวรรค์ ขึ้นไป
เป็น ชั้นจาตุมหาราช เป็น ชั้น ดาวดึงส์ ดุสิต ยามะ นิมมานรดี
ชั้นสุดท้ายออกเรียกว่า *ปรนิมมิตวสวัตตี*; รวม ๖ ชั้นนี้เป็น
สวรรค์ชั้นกามาวจร.

คุณลองจำคำ ๓ คำนี้ไว้บ้างเถอะ มีประโยชน์
กามาวจร รูปาวจร อรูปาวจร; จะดูเป็นศัพท์ในวัค
ครีกระอยู่มาก. แต่คุณลองจำไว้จะมีประโยชน์ คือเขาจัด
ระดับความสุขไว้เป็น ๓ ชั้น นี้.

กามาวจร นั้นสุขด้วยกาม ต้องเรื่องกาม, เรื่อง
กามเต็มเปี่ยม อักเต็มไปหมดด้วยกาม นี้เรียกว่า กามาวจร.

แล้วสูงขึ้นจากนั้น ก็สุข รูปร่าง เอรุปรธรรม
 บริสุทธิ์ คือไม่เกี่ยวกับกาม มาเป็นปัจจัยของความสุข
 หรือว่าจะทำให้เกิดเป็นสมาธิ เพราะรูปธรรมเพื่อความสุ
 ษก็ยังเรียกว่า รูปร่าง. อย่าไปเกี่ยวกับกามก็แล้วกัน ;
 เกี่ยวกับสิ่งที่มีรูปอันบริสุทธิ์.

ที่นี้ก็ยังต่ำไป สูงกว่านั้นให้มันละเอียดประณีตกว่า
 นั้น ก็เลยเป็น อรูป คือไม่ต้องมีรูป เรียกว่า อรูปร่าง.

ผมจะเทียบเป็นตัวอย่างนะ ; อุปมาก็ได้ว่า
 กามาวจร คือกาม, เพศนี้ *เรื่องเพศนี้ กามาวจร* มีความสุข
 ไปแบบหนึ่ง. คนเขาลุ่มหลงกันมากกว่าพวกไหนหมด.

ที่นี้ บางคนไม่บูชากาม แต่ไป *บูชาทรัพย์สมบัติ*
รูปธรรมอันไม่เกี่ยวกับกาม เป็นสิ่งของที่ไม่เกี่ยวกับกาม แม้
 ที่สุดแต่การเล่นหัว อะไรต่างๆ ก็ยังได้. นี่เขาเรียกความสุข
 ที่ค่อยสะอาดขึ้นมาหน่อย.

ที่นี้ ถ้าความสุขสูงขึ้นไปอีก ไม่มีรูป ก็เป็นเรื่อง
 ของนามธรรม : เป็นเกียรติยศชื่อเสียง บุญกุศล อะไรก็ได้ ;
 ก็มีความสุขสูงขึ้นไปอีกแบบหนึ่ง พอจะสงเคราะห์ในพวก
อรุปร่าง.

อย่าเห็นเป็นคำครีकर เพราะมันมีหลักที่ แสดง
 จตใจของมนุษย์ว่ามีอยู่ ๓ ระดับ ทั้งนี้ บางที่ตัวคุณเอง
 นั้นแหละ ไม่ต้องใครอื่นที่ไหน ในบางขณะคุณก็บ้ากาม;
 ในบางขณะคุณก็บ้าวัตถุล้วน ๆ ไม่เกี่ยวกับกาม; ในบางขณะ
 คุณก็บ้าสิ่งที่เป็นนามธรรม ไม่มีรูป เช่นเกียรติยศชื่อเสียง
 อะไรอย่างนี้ เป็นต้น. คนคนเดียวกัน มีความเปลี่ยนแปลง
 แปลงได้ถึง ๓ อย่าง อย่างนี้, เมื่อเรากล่าว โดยภาษา
 ธรรม.

เทียบสวรรค์ภาษาคนกับภาษาธรรม.

ฉะนั้น ถ้าเป็นภาษาคน อย่างที่มีมาแต่กาลก่อน
 แล้วมาเป็นหลักอยู่อย่างนี้ เขาจัดเป็นสวรรค์ เป็นชั้น ๆ
 เป็นชั้น ๆ เหมือนกับบ้านเรือนนั้น.

ชั้น ๖ ชั้นที่แรกนี้เป็น กามาวจร; อีก ๑๖ ชั้น
 เป็นพรุกุฏาวจร อีก ๔ ชั้น เป็น อรูปาวจร. นี่เป็น
 ชั้น ๆ ไปเลย.

ที่นี้เดี๋ยวนี้เรา มาที่นี้เดี๋ยวนี้ ในจิตใจของคน
 บางเวลา มีสภาพอย่างนี้จัดเป็นกัสนิติกได้. บางเวลา

อยู่ในสภาพอย่างนี้, คือสูงไปกว่า บางเวลาสูงกว่า จะเป็น
ก็ชั้นก็ได้.

นี่การจัดชั้นสวรรค์โดยภาษาคนมันก็อย่างหนึ่ง,
โดยภาษาธรรม มันก็อีกอย่างหนึ่ง. มีความสุขเฉพาะแบบ ๆ
ของตน : กามาวจรก็สุขเพราะกาม, รูปาวจรก็สุข
เพราะรูปบริสุทธิ, อรูปาวจรก็สุขเพราะอรูป คือไม่มี
รูป.

แต่ที่มันน่าหัวก็คือว่า เทวดาทั้งหลายเหล่านั้นยังมี
มีกิเลส, ยังมีความโลภ ความโกรธ ความหลง ตามแบบ
ของตน ๆ ชั้นพรหมรูปาวจร อรูปาวจร อาจจะไม่มีความ
ประเภทกาม หรือโลภ หรือโกรธ อะไรมากนัก; แต่ก็
มีโมหะมีตัวตนอย่างยิ่ง; ยิ่งกว่าพวกชั้นล่าง ๆ เสียอีก.
พวกพรหมยิ่งกลัวตายยิ่งกว่าคนชั้นธรรมดาเสียอีก
เพราะมีตัวตนที่เป็นที่พอใจมาก. เรียกว่าเป็นสวรรค์เป็น
เทวดาแล้ว ก็ยังมีกิเลสหยาบ ละเอียดตามลำดับ จน
กระทั่งละเอียดที่สุด ยึดถือตัวตนอันบริสุทธิ เป็นชั้น
พรหมสูงสุด.

เมื่อยังมีความยึดถือ ที่เรียกว่า อุปาทาน มันช่วยไม่ได้ ก็ต้องเป็นทุกข์; อย่างที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้ว่า สงขิตฺเตน ปณฺจอุปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา — ยึดถือในขั้นแล้ว ก็ต้องเป็นทุกข์; ยึดถือทั้ง ๕ ขั้นก็เป็นทุกข์, ยึดถือเพียงขั้นเดียว เช่นพวกอสังกตญีสัตว์ มีแต่รูปนี้ มันก็เป็นทุกข์ เพราะมันก็ยึดถือ; พวกที่เป็นอรุพ มีแต่เวทนาขั้น ๔ ขั้น ก็ยังเป็นทุกข์ เพราะยึดถือ ๔ ขั้นนั้น. ฉะนั้น เหวดาทิ้งหลายก็ยังมียกเลส และยังมีความยึดถือ ดังนั้น จึงมีความทุกข์.

เอ้า, ที่นั่นมัน มีจุดที่คนทั่วไปจะยอมรับได้ยาก; เว้นไว้แต่หลับตาเชื่อ อย่างใน สวรรค์กามาวจร นี้ เหวดาคูชายันนี้ ก็มีนางฟ้าตั้งร้อย ตั้งพัน ตั้งหมื่น. คนสวย ๆ ที่เต็มไปทั่วบังจยแห่งความรู้สึกทางกามหลาย ๆ ร้อยคน มารุมกระทำแก่คุณคนเดียว. คุณจะทนไหวหรือ? คุณเป็นผู้ชายคนเดียว แล้วผู้หญิงทั้งหลาย ร้อย ที่สมบูรณ์ด้วยบังจยทางเพศ มารุมแก่คุณคนเดียว มันคงตายเลย; อย่างนั้นมันเข้าใจยากที่เขาพรรณนาไว้ในสวรรค์.

หรือว่าชั้น ปรนิมมิตวสวัตตี นี้ แปลว่าไม่ต้องทำอะไรหมด, ไม่ต้องเคลื่อนไหวอะไรหมด; อะไร ๆ ก็มาช่วย

ทำให้; กล้ายกัว่ากินอาหารก็มีคนบ่อนให้. นี่สวรรค์ชั้นนี้
ชั้นสุดที่เป็นที่อยู่ของพญามารวสวัตติ เป็นชั้นที่จะมีคนอื่น
ช่วยทำให้, เขาเรียกว่า ปรนิมิต. คนอื่นมาทำให้ คือ
นิมิตให้, มันก็รับไม่ค่อยลง. คนอื่นจะไปช่วยถ่ายอุจจาระ
แทน ถ่ายบัสสาวะแทน; มันเป็นเรื่องที่เข้าใจไม่ได้ มันก็
เกินไป.

เทียบพรหมชั้นต่าง ๆ อย่างภาษาธรรม.

แล้ว *เทวดาพวกอสัญญ์มีแต่ร่างกายลุ่ม ๆ* เขาเรียก
กันว่า *พรหมลูกฟัก* แต่เขาก็ต้องอธิบายอย่างอื่น มีเหตุ
บังจยเป็นอย่างอื่น ที่มันยังเป็นสัตว์อยู่ได้ *ไม่มีจิตมีแต่กาย.*

ผมอธิบาย *พรหมไม่มีจิต มีแต่กาย* หรือเรียกว่า
ขันธเดียว นี้ มันเหมือนกับบางเวลา เราไม่สนใจเรื่อง
จิตใจเลย เราทำความรู้สึกสนใจแต่เรื่องร่างกาย เท่านั้น
มีความหมายในเรื่องร่างกาย. นี่จะพอ สงเคราะห์สรุปรวม
ลงในพรหมชั้นนี้ได้.

ที่นี้รูปพรหม ก็ *ไม่มีรูปมีแต่จิต จะมีได้อย่างไร ?*
ล้วนแต่เป็นแง่มุมที่เป็นปมต้อย ให้ถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่าง
ที่ยอมรับไม่ได้ ถ้ากล่าวในภาษาคน.

ฉะนั้นผมจึงชอบ ในภาษาธรรม อธิบายให้เห็นได้
เข้าใจได้ ยอมรับได้ในความหมายอย่างนี้. ก็เรียกว่า สวรรค์
ในภาษาคน คืออย่างนั้น; ถ้าสวรรค์ในภาษาธรรม
ก็เรื่องจิตใจ. เมื่อจิตใจมันรู้สึกเป็นสุขในลักษณะอย่างนั้น
ก็เรียกว่าสวรรค์. เกี่ยวกับจะพูดกันให้ละเอียด เพราะผม
ต้องการให้ทุกคนเข้าใจ และมีสวรรค์ชั้นภาษาธรรม.

เดี๋ยวนี้อยากจะพูดกันเสียให้หมดก่อนว่า ในหมู่
ศาสนาทั้งปวง หรือว่าในหมู่พุทธบริษัททั้งปวง เขามี
ความคิดความเชื่อเรื่องสวรรค์อยู่อย่างนี้; เรียกว่าอย่าง
นี้ซึ่งไม่มีใครถอนได้; เพราะมันฝังเข้าไปในความเชื่อ
อย่างลึกซึ้ง, แล้วเราก็ไม่ต้องการจะถอน คุณอย่าไป
พยายามเลิกให้เขาเชื่ออย่างนี้ บัวยการ เป็นไปไม่ได้,
แล้วไม่ถูกต้องตามพระพุทธประสงค์.

พระพุทธประสงค์มีหลักว่า เมื่อเขาพูดอย่างอื่น
ซึ่งเรารับไม่ได้ เราก็บอกว่า : ของคุณพูดอย่างนั้นก็ดีแล้ว
ฉันไม่ค้าน แล้วฉันก็ไม่รับเอาด้วย; แต่ฉันมีอย่าง
ฉันก็พูดไปอย่างนี้. นี้เราก็บอกว่าไม่ต้องค้าน หรือรับรอง
นรกสวรรค์อย่างนั้น เก็บไว้ให้พวกนั้น ซึ่งเป็น

ประโยชน์ทางศีลธรรมของเขา; แต่ว่าเราต้องการอะไร
จริงกว่านั้น.

นรก - สวรรค์ที่ตรงตามพระพุทธานุชาต.

เราจะมี นรกสวรรค์ในภาษาธรรม ตามแบบของเรา
ที่ตรงกับพระพุทธานุชาตแฝงเลยว่า มัน มีอยู่ตามอายตนะที่
ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; อย่างที่บรรพบุรุษ บัญชา ตา
ยาย ของเราก็ได้พูดแล้วว่า สวรรค์ในอก นรกในใจ.
นี้บัญญัติตายายพวกไหน ที่ไปพูดได้ตรงเหมือนระดับเดียวกับ
พระพุทธรเจ้า; แล้วนอกนั้นยังโง่อยู่ นรกใต้ดินสวรรค์
บนฟ้าอยู่นั่นเอง แม้กระทั่งเดี๋ยวนี้.

ที่นี้ การศึกษาอย่างใหม่ก็ไม่ได้พูดเรื่องนี้ ก็เลย
ได้แต่ล้อเลียน, ไม่เชื่อและล้อเลียน, ไม่ได้สอนเรื่องนรก
สวรรค์ให้ถูกต้อง. นี้คือระบบการศึกษาหมาทางตัวน.
ถ้าระบบการศึกษาจะพูดเรื่องนี้ให้ชัดเจนพอ สำหรับให้คน
สมัยนี้จะเข้าใจรับได้ ก็จะได้. แต่น่าประหลาดที่ว่า บัญชา
ตา ยาย พวกไหน ผมก็ยังไม่พบ, พิสูจน์ไม่ได้; ที่เป็น
บัญญัติตายายที่ฉลาด รู้จักสวรรค์นรกในภาษาธรรม :
สวรรค์ในอก นรกในใจ ตรงกับพระพุทธรเจ้าเลย.

เราไต่ยีนทีนี้ ซึ่งอยู่ในทางภาคใต้ เลยทำให้เชื่อว่า
ต้อง บู้ย่า ตายาย ภาคใต้ พุศแล้วก็จะยกตัวเอง เพราะเรา
เป็นคนภาคใต้. แต่ว่าภาคใต้นี้มันมีอะไรพิเศษกว่าภาคอื่น
อยู่มาก คือ **พุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมากในสมัยศรีวิชัย** จน
กระทั่งเอาเรื่องของพระนิพพานอันสูงสุด มาแต่งเป็นบท
กล่อมลูก กล่อมน้องให้นอน; อย่าง **บทมะพร้าวนาฬิกา**.
คงจะทราบกันแล้วกระมัง ที่เราลงทุนสร้าง **สะพานนาฬิกา** ขึ้น
มา เป็นอนุสรณ์แก่ **สติปัญญาเรื่องนี้** ของ **บรรพบุรุษชาวใต้** :
นิพพานใน **วัฏฏสงสาร**. มะพร้าวนาฬิกา คือ นิพพาน
กลางทะเล ^{สี่} ผิง คือ **วัฏฏสงสาร**.

นี้หมายความว่าคนต้องรู้พุทธศาสนา ละเอียดลึกซึ่ง
สูงมากทีเดียว; นี้จะต้องเป็นบู้ย่าตายายพวกนี้ ที่สามารถ
จะพูดได้ว่า สวรรค์ในอกนรกในใจ หรือมัน อาจจะมิ
ไปทั้งประเทศไทยก็ไม่ทราบ หรือบางทีจะไม่มีในประเทศ
อื่นก็ได้นะ คำพูดว่า สวรรค์ในอก นรกในใจ. ยังแถม
ไกลไปกว่านั้นอีกกว่า นิพพานอยู่ที่ตายเสียก่อนตาย; มัน
ก็อยู่ที่นี้ เพราะมันก่อนตาย. การตายชนิดที่ก่อนตาย
เข้าโลงนั้น ก็มีนิพพาน. ท่านก็เก่งพอที่จะพูดว่า

นรก สวรรค์ นิพพาน อยู่ที่นี้ ไม่ต้องรอดต่อตายแล้ว.
เรื่องนิพพานไว้พูดวันอื่น.

นรก-สวรรค์ในภาษาธรรมรู้สึกได้ด้วยใจ.

ที่นี้ทำไมจะต้องมาสนใจ นรกสวรรค์ ในภาษา
ธรรม? เมื่อตะกนก็พูดแล้วว่าคุณก็เป็นพุทธบริษัท เป็น
คนไทยนับถือพุทธศาสนา ควรจะรู้เรื่องของพุทธศาสนา
อย่างถูกต้อง ให้ได้ประโยชน์สมกันหรือคุ้มกัน ช่วยกัน
พุทธศาสนาไว้ได้ อย่าให้เขาล้อเลียนว่า ครีคระ บ้า ๆ บอ ๆ.
อย่างนรกสวรรค์ในภาษาคน เราก็มีคำตอบเขาว่า เรามี
นรกสวรรค์อย่างภาษาธรรม; อย่างที่พระพุทธเจ้าท่าน
ตรัสว่า มีที่อายตนะ. พระพุทธเจ้าก็ตรัสอย่างนั้น,
บู้ย่า ตายาย ของเราก็เคยพูดอย่างนั้น.

ที่นี้ก็มาพิจารณาดูซิว่า นรกสวรรค์ภาษาธรรม
เมื่อใด จมูก ตา หู ลิ้น กาย ใจ เต็มไปด้วยความทุกข์
ทรมาน; เมื่อนั้นถือว่าเป็นนรก อยู่ที่ตา หู จมูก ลิ้น
กาย ใจ มีชื่อเรียก รวมกันว่า ผัสสาชยตนิกนรก - นรกที่
อายตนะเป็นเครื่องสัมผัส ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้เรียก
ว่าอายตนะ เป็นเครื่องสัมผัสสิ่งภายนอก. เมื่อใดเกิดเป็น

ไฟขึ้นมา ตาก็เป็นไฟขึ้นมา หูเป็นไฟขึ้นมา จมูกเป็นไฟ
ขึ้นมา ก็เป็นทุกขึ้นมา. นักเรียกว่า นรกที่เป็นอยู่ที่
อายตนะเครื่องสัมผัส.

ที่นี้ สวรรค์ก็เหมือนกัน เมื่อใดมันมีความถูกต้อง
การกระทำทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, นำมาซึ่งความ
เยือกเย็นพอใจ เป็นสุข พอใจอย่างยิ่ง. ที่นี้ก็เป็น
สวรรค์ขึ้นมา ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ท่านมีชื่อเรียกรวม
กันว่า ผัสสาตตนิกสวรรค์ ก็เลยเกิด นรก สวรรค์ ที่เป็น
ไปทางอายตนะ ซึ่งไม่ค่อยเอามาพูดกัน.

ถ้าจะเขียนภาพก็คงเขียนยาก สู้เขียนเป็นอย่างที่
เขาเขียน ๆ กันอยู่ก่อนไม่ได้. *ภาพไตรภูมิพระร่วง* เขียน
ภาพนรก เขียน*ภาพสวรรค์* นั้นเขียนง่าย; เขียนอย่างนั้น
เพราะมันเป็นรูปธรรมไปหมดแม้สวรรค์. แต่ถ้ามาเป็น
ความรู้สึกทางจิตใจในทางนามธรรม มันก็ไม่รู้จะเขียน
อย่างไร.

ที่นี้ผมก็ตีกลับว่า ถ้าต้องเขียนความหมายทาง
จิตใจ ทางนามธรรม มันก็ต้องเขียนอย่างนั้นอีกนั้น-
แหละ; เหมือนอย่างที่เขาเขียน ๆ กัน, เขียนอย่างอื่นไม่ได้.

ฉะนั้นจึงเป็นอันว่า ภาพเขียนต้องตีความ, ภาพเขียน
ทั้งหลายต้องตีความ ให้ได้ความหมายทางภาษาธรรม
มันก็จะได้ความหมายที่แท้จริง ที่ใช้เป็นประโยชน์.

ฉะนั้นเราจะต้องมีนรกสวรรค์ ในทางภาษาธรรม
รู้สึกได้ด้วยใจ : นรกร้อนอย่างไร รู้สึกได้ด้วยใจ; เมื่อ
เราทำผิด ร้อนใจ มีรสอย่างไร, เมื่อเราโง่ มันมีรสชาติ
อย่างไร, เมื่อเราหิวเป็นเปรต มีรสชาติดังไร, เมื่อ
เราช้ำชลาทเป็นอสุรกาย มันมีรสชาติดังไร, เราเคยมา
แล้วทั้งนั้น จึงรู้สึกได้ด้วยใจ.

นี้สำคัญที่ตรงนี้ ถ้ารู้สึกได้ด้วยใจ จึงจะเป็น
ธรรมะในพระพุทธศาสนา คือสันตนิฏฐิโก, รู้สึกได้ด้วย
ตนเองภายในใจ. ถ้าสิ่งใดไม่รู้สึกได้ด้วยตนเองภายในใจ
ก็คือไม่ใช่สันตนิฏฐิโก; เมื่อไม่เป็นสันตนิฏฐิโก ก็ไม่ได้
เกี่ยวกับพระธรรมในพระศาสนานี้ คือ *ไม่เป็น สุวักขาโต
ภควตา ฌมโม*. ถ้าเป็น *สุวักขาโต ภควตา ฌมโม* ต้องเป็น
สนฺตนิฏฺฐิโก คือคนนั้นรู้สึกได้ด้วยใจของตนเอง.

นรก-สวรรค์ในภาษาธรรมเป็นสันติภูมิจึง ๓

นรกสวรรค์อย่างภาษาธรรมนี้ มันเกินที่จะรู้สึก
ได้ เพราะฉะนั้นเราจึงถือว่า ถูกต้องตามหลักของพระ-
พุทธศาสนา แล้วก็จะต้องเรียกว่า เป็นวิทยาศาสตร์อย่างยิ่ง
ด้วย, เป็นวิทยาศาสตร์ทางฝ่ายนามธรรมอย่างยิ่ง ก็
เห็นชัดอยู่ที่นี่ ว่าเมื่อสัมผัสทางอายตนะ เกิดความคิดนึก
รู้สึกขึ้นมาอย่างไร, ร้อนเป็นไฟอย่างไร, มันเป็นตาม
กฎของธรรมชาติ, ลักษณะเดียวกับกฎทางวิทยาศาสตร์.

ฉะนั้น ถ้าจะสอนพุทธศาสนาให้เป็นวิทยาศาสตร์
ตามความเป็นจริงแล้ว ก็ต้องรู้จักเรื่องอย่างนี้ : *ตา
กระทบ รูป เกิดจักขุวิญญาณ; สามประการร่วมกันเรียกว่า
ผัสสะ - ผัสสะให้เกิด เวทนา - เวทนาให้เกิด ตัณหา
-- ตัณหาให้เกิด อุปาทาน - เกิดภพ - เกิดชาติ - เกิดทุกข์;*
ไม่ต้องเชื่อตามตัวหนังสือ, มองดูตามความรู้สึกที่มันเกิดขึ้น
เป็นลำดับ ๆ อยู่ในจิตใจของเรา. นี่มันก็เป็นวิทยาศาสตร์
ขึ้นมา แต่ว่ามันเป็นวิทยาศาสตร์ทางนามธรรม ทางจิตใจ.

ฉะนั้น การมีนรกสวรรค์โดยภาษาธรรมนี้ เป็น
ธรรมะจริง สันติภูมิจึงจริง แล้วก็เอหิภีสะสิโก; เรียก

เพื่อนมากู้ได้ : ในใจของฉันทันร้อนอยู่อย่างนี้, เพื่อนเข้าใจ
ได้ทันที. ถ้านรกใต้ดิน สวรรค์บนฟ้า เรียกใครไปกู้ได้
ที่ไหน? ฉะนั้นเกี่ยวเรื่องมันก็มีว่า โอปนนิโก - น้อม
เข้ามาในใจตน, ก็เลยยิ่งเห็นได้ชัด อะไร ๆ ก็พบได้ในใจ
ของตน.

ขอแต่ว่าเป็นวิญญูชนสักหน่อย ก็อย่าโง่เกินไป
จะได้เป็นบัจจัตตัง เวทิตัพโพ วิญญูหิ. มันเรื่องของคนที่
ไม่โง่เง่า ต้องฉลาดอยู่บ้าง จึงจะเรียกว่าเป็นวิญญูชน.
ฉลาดระดับธรรมดา^{นี้} จะมองเห็นสันตปิฏฐิโก อกาลิโก เอหิ-
ปัสสิโก โอปนนิโกได้. ฉะนั้นคุณจงทำให้มันเห็นโดยหลัก
อัน^{นี้} เรื่องนรก เรื่องสวรรค์^{นี้}.

นรก-สวรรค์ในภาษาธรรม เราควบคุมได้.

เอ้า, ที่นี้ประโยชน์ต่อไปอีกก็คือว่า นรกสวรรค์ใน
ภาษาธรรม ที่เป็นไปทางอายตนะ^{นี้} เราจัดการได้. นรก
สวรรค์อย่างภาษาคน : นรกอยู่ใต้ดิน สวรรค์อยู่บนฟ้า เรา
ควบคุมไม่ได้; เราควบคุมไม่ถึง. แต่ถ้านรกสวรรค์ที่
ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เราควบคุมได้ เราป้องกันนรก
ได้, เราสร้างสวรรค์ขึ้นมาได้; ฉะนั้นจึงเป็นเรื่องที่ว่า

ประยุกต์ได้และมีประโยชน์. นรกสวรรค์ในภาษาธรรม
มันคืออย่างนี้, แล้วอธิบายได้ด้วยหลักกรรมตา : จะเอา
ตรรกวิทยา มาอธิบายก็ได้ มันก็ถูกต้อง, จะอธิบายโดย
วิธีวิทยาศาสตร์ก็ได้ มันเป็นเรื่องที่มองเห็น ๆ กันอยู่.

ดังนั้น เราสามารถที่จะจัดการกับนรก คือปิด
มันเสีย; ไม่ให้มันเกิดขึ้นมาได้ ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย
ใจ, และเราจะสามารถจัดการกับสวรรค์ คือเปิดสวรรค์
ขึ้นมาได้ตามที่ควร ให้มันมีความสุขตามที่ควร.

นี้ความหมายของสวรรค์นี้ เราจะพูดกันใหม่นะ
ไม่เอาเรื่องมัวเมากามารมณ์ เที้ยวจะพูดกันใหม่ คำว่า
สวรรค์ ที่เป็นไปทางอายตนะทั้ง ๖ นี้. แต่แม้ว่าจะมุ่งหมาย
เป็นกามารมณ์ก็ได้ แต่ต้องพอดี พอควร มัชฌิมาปฏิปทา,
สุขสบายทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ตามแบบชาวบ้านบุดูชน
ทั่วไป ก็พอจะเรียกว่าสวรรค์ได้. แต่อย่าให้มันเกิน;
ถ้าเกินมันจะกลายเป็นนรกขึ้นมา.

เราสามารถปิดนรก, เปิดสวรรค์ได้.

ที่นี้มันยังคิดว่า ถ้าเราปิดนรกที่เป็นอย่างนี้ ได้
รับรองว่านรกข้างหน้าก็ชนิดก็ไม่ตกแน่; สวรรค์ภาษาคน

ที่เขาผูกกันอยู่ตามธรรมดาต่อตายแล้วนั้นนะ. ถ้าเราบิณฑนรกรอย่างชนิดที่ว่าเราผูกนี้ไว้แล้ว; ต่อไปข้างหน้าไม่ตกนรกรชนิดไหน. ถ้าสมมติว่าตายไปเกิดอีก ก็ไม่ตกนรกรชนิดไหนหมด.

ตรงนี้ต้องขอใช้คำพูดว่า “ถ้า” แม้แต่ **พระพุทธเจ้า** ท่านก็ยังตรัสว่า “ถ้า” เช่นใน **บาลีกาลามสูตร** ท่านตรัสว่า **ถ้าโลกนี้มี, ถ้าโลกหน้าไม่มี**; ท่านยังตรัสอย่างนั้น. ขอให้ประพาศอย่างนี้ๆ ตาม**หลักกาลามสูตร** **ถ้าโลกนี้มี** **เราก็ต้องได้รับ**; **ถ้าโลกหน้าไม่มี** **เราก็ได้รับนี้** อย่างเต็มเปี่ยม กำไรเกินอยู่แล้ว. นี้ **ถ้าว่าโลกนี้มี** เอละ, เรา **ไม่ตกนรกที่นี้**อย่างที่ว่า **แล้วก็จะไม่ตกนรกโลกหน้า**ชนิดไหน **อีก**.

ที่นี้ ถ้าเราสร้างสวรรค์ขึ้นมาได้ที่นี้ ที่อายตนะทั้ง ๖ นี้ เป็นสวรรค์จริงที่นี้ และเที่ยวนั้น. ถ้าตายไป ถ้าสวรรค์ใน**โลกหน้ามี** ก็ต้องได้อีก; เพราะว่าล้วนแต่ทำดี ชนิดที่เรียกว่าไปสวรรค์ด้วยกันทั้งนั้น.

การสร้างสวรรค์ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สำเร็จนี้ ล้วนแต่ทำความดีทั้งนั้นเลย; ตายแล้วจะต้องเป็น

ห่วงอะไร; มันก็ต้องไปสวรรค์อย่างที่เขาพูดกัน ถ้ามันมี. ถ้ามันไม่มีก็ไม่ใช่ไร; เราได้ทีนี้พอแล้ว นิพพานเสียตั้งแต่ก่อนตายนี้ มันก็ไม่ขาดทุนแล้ว.

ฉะนั้น การมีนรกสวรรค์ในภาษาธรรมะนั้น มีประโยชน์อย่างนี้; แล้วบีตคนรกกันเสียทีนี้, เปิดสวรรค์กันเสียทีนี้ ซึ่งอาจจะทำได้ในความหมายทางภาษาธรรม.

ควบคุมอายตนะได้ ก็บีตคนรกได้.

เอ้า, ทีนี้ถือว่า วิธีปฏิบัติไม่ให้เกิดนรก หรือบีตคนรก ก็ควบคุมอายตนะ คือหลักปฏิบัติที่มีอยู่ทั่วไปว่า ควบคุมตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อย่าให้เกิดกิเลส; มีสติปัญญาเป็นเครื่องมือ : ปัญญาว่าอะไรเป็นอะไร มันก็ไม่โง่; เมื่อไม่โง่ ก็ไม่เกิดกิเลส; เมื่อไม่โง่ ไม่มีอวิชชา มันก็ไม่เกิดโลภะ โทสะ โมหะ. เราศึกษาเรื่องตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ให้ดีที่สุด เราก็ควบคุมได้ นรกมันก็ไม่มี.

เดี๋ยวนี้เราไม่มีความรู้เรื่องนี้ เราไม่มีสติปัญญา ที่จะควบคุมตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; เมื่อไปกระทบกับอารมณ์ คือรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์ มันโง่ ก็เกิดกิเลส ก็เป็นทุกข์ ก็ตกนรกทุกอย่างที่ว่า, แล้วยังพลอยให้คนอื่น

เคือตร้อนด้วย; เปรียบดูจันทรพาลทั้งหลาย ทำให้คนอื่น
ทุกคนเคือตร้อนด้วย, เออนรกไปใส่เพื่อนมนุษย์กันอีกด้วย,
นี่มันไม่ไหว.

ไปศึกษาเรื่องตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ให้ดี ๆ
นั้นแหละเรื่องสำคัญที่สุดของพระพุทธศาสนา. เราควร
จะเริ่มต้นการศึกษาพุทธศาสนากัน ด้วยเรื่องตา หู จมูก
ลิ้น กาย ใจ; เรื่องอื่นเก็บไว้ก่อน. ตา คู่กับ รูป, หู
คู่กับ เสียง, จมูก คู่กับ กลิ่น อะไรทำนองนี้.

ตา เมื่อเห็น รูป ก็เกิด จักขุวิญญาณ; เมื่อตา
เห็นรูปเกิดอะไรขึ้น นั้นเราเรียกว่า จักขุวิญญาณ. เรา
เรียนจากของจริง ไม่ต้องเรียนจากหนังสือ; เรียนจาก
หนังสือก็เป็นตัวหนังสือ เป็นความจำ. เรียนจากของจริง
คือ ตา เห็นรูป แล้วเกิดการเห็นทางตา นี้เรียกว่า จักขุ-
วิญญาณ; **รู้จักตาตัวจริง รู้จักรูปตัวจริง รู้จักจักขุวิญญาณ
ตัวจริง.** แล้วรู้ว่า **สามอย่างนี้ทำงานร่วมกัน** เขาเรียกว่า
สงฺกฺติ ตินฺณํ ฆมฺมานํ สงฺกฺติ ผสฺโส. ธรรมสามอย่างนั้น
ถึงกันเข้า เรียกว่า ผัสสะ คือการเห็นรูปเป็นไปจนถึงที่สุด
แล้ว.

ควบคุมผัสสะใจไม่ได้ ก็ต้องตกนรก.

ที่นี้ ผัสสปัจฉยา เวทนา — เพราะผัสสะนี้เป็น
 บัณฑิต ก็เกิดเวทนา รู้สึกว่ารูปสวย ก็รัก รู้สึกว่ารูปน่าเกลียด
 ก็โกรธ ก็เกลียด หรือถ้าไม่แน่ ก็สงสัย ลังเล วนเวียนอยู่;
 ฉะนั้น ความโลภ ความโกรธ ความหลง มันก็เกิดขึ้นเพราะ
 ผัสสะใจ.

จำคำว่า ผัสสะใจ ไว้สักคำหนึ่ง อย่าให้มันเป็น
 ไปได้. บาลีเขาว่า อวิชชาสัมผัส ก็แปลว่า ผัสสะใจ; เมื่อ
 เห็นรูปแล้วก็ใจ แล้วก็หลงรักหลงเกลียด. เมื่อได้ฟังเสียง
 ก็ใจ หลงรักหลงเกลียด, เมื่อได้กลิ่นก็ผัสสะใจ หลงรัก
 หลงเกลียด, เคยได้รสที่ลิ้นก็ใจ หลงรักหลงเกลียด, เมื่อ
 สัมผัสผิวหนังก็เหมือนกัน หลงรักโดยเฉพาะทางกามารมณ์
 เรื่องผิวหนังสำคัญกว่าเรื่องอื่น ก็หลงรักหลงเกลียด, ความ
 รู้สึกเกิดขึ้นเป็นสัญญาในอดีต มันก็หลงรักหลงเกลียด,
 นี้คือ ผัสสะใจ.

ถ้าคุณควบคุมผัสสะใจไม่ได้ ละก็ ต้องตกนรก
 ไม่มีใครช่วยได้, ต้อง ตกนรกที่นี้และเดี๋ยวนี้ เพราะ
 ความใจหลงรักหลงเกลียด. เกี่ยวก็จะ ร้อนเป็นไฟ บ้าง,

เดี๋ยวก็จะ หิวเป็นเปรต บ้าง, เดี่ยวก็จะ ชีขลาดกลัว นั้น
 กลัวนี้. อย่าตกนรกที่นี่ คืออย่าทำให้ผิดที่อายตนะทั้ง ๖;
 อย่าให้เกิดผัสสะโง่. ให้วิชา ความรู้ ปัญญา สติ
 ที่เราได้ร่ำเรียนอบรมมา มาช่วยทันทั่วทั้งทีในขณะที่แห่ง
 ผัสสะ; มันก็เป็นผัสสะฉลาด. เมื่อเป็น ผัสสะฉลาด
 ก็รู้จักสิ่งต่างๆ ดี ไม่หลงรัก หลงเกลียดในสิ่งใด. นี้
 จะสร้างสวรรค์ ขึ้นตอนนั้น. ฉะนั้นรู้จักนรกทางอายตนะ
 กันเสียก่อน แล้วปีตมันเสียให้ได้.

ควบคุมอายตนะ ๖ ได้ สวรรค์ก็เกิดขึ้น.

นี่คือข้อปฏิบัติ, ข้อปฏิบัติที่จะต้องเชี่ยวชาญ
 ควบคุมอายตนะทั้ง ๖ ให้ได้ ก็ไม่มีนรกขึ้นมา. ทำให้
 ถูกต้องตามเรื่องของอายตนะ ก็จะได้รับผลสมตามประสงค์
 ก็มีสิ่งที่เรียกว่า สวรรค์. อย่าทำให้ผิดพลาดทางตา หู จมูก
 ลิ้น กาย ใจ แล้วก็จะเกิดสวรรค์ขึ้นมา คือสบาย, เอา
 เป็นสบายกันก่อน.

ถ้าจะให้ เป็น สวรรค์ทางกามารมณ์ เหมือนที่เขา
 ไซ้สอนกันอยู่ ก็ต้องเป็นกามารมณ์ที่ถูกต้อง; อย่าไป

เอากามารมณ์ทุกจริต ซึ่งเป็นเรื่องหลอกลวง เป็นเรื่องกิเลส บ้าง มันจะเอามาสำหรับเป็นทุกข์แน่นอน.

ฉะนั้นเราต้องการความสุขทางอายตนะก็ได้ เหมือนกัน คือ ไม่ใช่เป็นเรื่องผิดสำหรับบุดูชน; เพราะยังเป็นบุดูชนคนธรรมดา. ขอแต่อย่าสร้างนรกร้อนใจขึ้นมาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ให้สร้างขึ้นมาแต่สิ่งที่มีมันจะให้ ความสบาย.

จุดปลายทางพุทธศาสนาไม่ใช่สวรรค์ แต่อยู่ที่นิพพาน

เอาละ, ที่นี้ก็อยากจะบอกให้รู้ว่า พุทธศาสนาไม่ต้องการให้คนมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่สวรรค์. ถ้ายังไม่เคยฟังก็ ฟังเสียซิว่า จุดหมายปลายทางของมนุษย์ในพุทธศาสนา นั้น ไม่ใช่สวรรค์; ต้องเลยสวรรค์ไป ที่เรียกว่า นิพพาน คือเย็นโดยแท้จริง.

ฉะนั้นปัญหาเรื่องนรกสวรรค์ ไม่ควรจะมีสำหรับ พุทธบริษัท; เพราะว่าพุทธบริษัทไม่ต้องการเพียงสวรรค์. นั้นมันคำสอนก่อนพุทธกาล สอนเรื่องสวรรค์ ให้หลงไหล เพื่อไปสวรรค์ ให้ศีลธรรมมันดี นั้นยังไม่จบ มีสวรรค์แล้ว ให้รู้จักความหลอกลวงของสวรรค์. *พระพุทธเจ้าตรัส*

เรื่อง กามาทีนพ คือ โทษของกาม หรือโทษของสวรรค์ ก็จะต้องออกไปเสียจากกาม เป็นเนกขัมมะ.

ฉะนั้นเราจะไปมัวเสียเวลากับนรกสวรรค์ทำไม? เราไม่ต้องการนรก เพราะมันทนไม่ไหว ก็ไม่เอา, แล้วก็ไม่ต้องเสียเวลาไปหลงอยู่ในสวรรค์ ซึ่งมันช่วยอะไรไม่ได้สัก; มันก็แต่ทำให้หลงติด ไม่เอา ไม่เสียเวลากับสวรรค์ชนิดนั้น ชนิดกามารมณ์, แต่ผมจะบอกสวรรค์อีกชนิดหนึ่ง ซึ่งเป็นบัจฉัยแก่นิพพาน.

สวรรค์ชนิดที่เป็นกามารมณ์ทางเพศนั้น สวรรค์ชนิดนี้สอนกันมานาน ล่อหลอก ชักจูง กันมานาน. แต่สวรรค์ชนิดนี้ *ไม่เป็นบัจฉัยแก่นิพพาน.* พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงโทษ เป็นกามาทีนพ, แล้วไปสู่นอกขัมมะ. *นั่นยังมีสวรรค์อีกชนิดหนึ่ง ที่เป็นบัจฉัยแก่พระนิพพาน; อย่างนี้เราจะเรียกว่า ธรรมปีติ.*

ธรรมปีติเป็นบัจฉัยแก่พระนิพพาน.

ขอร้องให้ช่วยจำคำนี้ว่า ธรรมปีติ .เมื่อเราทำหน้าที่ถูกต้องของมนุษย์ แล้วเราพอใจ เรามีปีติ; *นี้เรียกว่า ธรรมปีติ* จะระบุไปที่การทำงานทั้งหลายเลย.

ถ้าคุณมองเห็นคุณจะเห็นว่า การทำงานในหน้าที่ทั้งหลาย
นั้นเป็นการปฏิบัติธรรม.

คำว่า “*ธรรม*” นี้มีความหมายว่า *ธรรม คือธรรม-
ชาติ* คือตัวเราก็คือ, *ธรรม คือ กฎของธรรมชาติ ที่ควบคุม
ตัวเราอยู่, ธรรม คือหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติที่เราจะ
ต้องทำ; เมื่อเราทำหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ ที่เรา
จะต้องทำนั้นก็คือเราประพฤติธรรม.*

ถ้าเราไม่ทำหน้าที่นี้ เราก็คงตาย, เราไม่กิน
อาหาร เราไม่อาบน้ำ เราก็คงตาย. ถ้าเรามีแต่เพียงว่า
ไม่ตาย ก็ไม่ได้อะไรที่ดีไปกว่านั้น; เราก็คงทำอะไรที่
มันดีขึ้นไปกว่านั้น : ประพฤติธรรมให้มันดี ให้มีความสุข
ยิ่งขึ้นไปกว่านั้น.

พอรู้สึกว่ อ้าว, นี่เรา ประพฤติธรรม มัน ก็ปีติ
พอใจ. นี่เรียกว่า ธรรมปีติ. ธรรมปีติ ที่บอกที่แรก
ช่วยจำไปด้วย. จงสร้างธรรมปีติให้เกิดขึ้นทั้งกลางวัน
และกลางคืน; พอธรรมปีติเกิดขึ้นในใจ นั้นแหละคือ
สวรรค์. ธรรมปีติจะทำให้จิตเป็นสุข ทำให้พอใจตัวเอง;
พอใจตัวเอง หนักเข้า ๆ ก็จะมีมือไหว้ตัวเองได้. เมื่อไร

มัน ยกมือไหว้ตัวเองได้ เมื่อนั้นแหละคือสวรรค์ที่ถูกต้อง
สวรรค์สูงสุด, คือสวรรค์ที่เป็นไปเพื่อนิพพาน.

สวรรค์อย่างโน้นอย่างกามารมณ์ มันจะลวงคนลง
นรก จากสวรรค์แล้วจะไปสู่นรก — จากนรกจะมาสู่สวรรค์ —
จากสวรรค์มาสู่นรก, สลับกันอยู่อย่างนี้; อย่างที่มีพระบาลี
ว่า *สุขสถานนตรี ทุกข์ - ทุกข์เกิดในลำดับแห่งสุข, ทุก-*
ขสถานนตรี สุข - สุขเกิดในลำดับแห่งทุกข์ มันสลับกันอยู่
อย่างนี้; นั่นคือ *สวรรค์ชั้นกามารมณ์*. เคี้ยวมันลงไป
นรก เคี้ยวมันขึ้นมาสวรรค์; เพราะว่ายิ่งหลงในสวรรค์
ชนิดนั้น มันก็ยังมึนเมาเลสมาก มันก็เลิกสุขไปเป็นทุกข์; เบื่อ
เข้าก็เลิกทุกข์มาเป็นสุข, สลับกันอย่างนี้ เป็นสวรรค์ลวง
ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน.

นี่คุณ ปฏิบัติหน้าที่ให้ถูกต้องตามธรรม จนมี
ธรรมบิบัติ ยกมือไหว้ตัวเองได้; เมื่อนั้นเป็นสวรรค์
แท้จริง และสูงสุด เป็นสวรรค์ที่จะทำให้เลื่อนชั้นไปสู่
นิพพาน. เพราะปฏิบัติธรรม—ปฏิบัติธรรม—ปฏิบัติธรรม
ถูกต้องถึงที่สุดมากขึ้น ๆ และก็จะมีสวรรค์กามารมณ์,
จะมาสู่สวรรค์ที่เป็น รูปาวจร อรูปาวจร แล้วเลื่อนขึ้น

ไปสู่นิพพาน. สวรรค์นี้ ที่มีธรรมบิบัติ ยกมือไหว้ตัวเอง
 ไถ้ัน ก็เสวยสุขของพระธรรม, เสวยสุขอันเกิดจาก
 พระธรรม ในรูปแบบธรรมคา, หรือรูปแบบสูงขึ้นไป เป็น
 พวกเขาเรียกว่า *มหคคต* คือ *รูปาวจร* *อรูปาวจร* มันก็ล้วน
 แต่ผลักไปทางพระนิพพาน; ไม่ให้มัวเมาจนเกิดกิเลส
 แล้วกลับไปตกนรกอีก.

ฉะนั้นเราจะพูดกันเสียก็ได้ว่า สวรรค์มีเป็น ๒ รูป
 แบบ : แบบหนึ่งไม่ส่งไปนิพพาน; แบบหนึ่งจะช่วยส่ง
 ไปพระนิพพาน, สวรรค์นั้นคือธรรมบิบัติ. เมื่อได้ปฏิบัติ
 ธรรมะแล้วก็พอใจ นี่คือสวรรค์ชนิดที่จะส่งไปสู่พระ-
 นิพพาน มีอยู่ที่นี้ และเกี่ยวนี้. ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย
 ใจ; ไม่ได้อยู่บนฟ้า เหมือนสวรรค์ชนิดนั้น.

ฉะนั้นขอให้มองดูให้ถี่ นรก สวรรค์ โดยภาษา
 ธรรม อยู่ที่นี่ ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. *บัตนรกเสีย*
ให้ได้ แล้วก็ *เป็นบัตนรกหมดทุกชาติ*; แม้จะมีข้างหน้า
ทำสวรรค์ที่นี้ให้ได้ ก็เป็นสวรรค์โดยสมบูรณ์ ที่นี้ ในชีวิตนี้
 มีค่าเหลือประมาณ, แล้วเป็นไปเพื่อนิพพาน. *ถ้ายังไม่*
นิพพาน ถ้าว่ายังจะต้องเกิดอีกข้างหน้า มันก็จะ*ได้สวรรค์*
ที่ทิ้งปรารอดาอีก นั้นแหละ *ถูกต้องเรื่อยไป*

นรกสวรรค์โดยภาษาธรรมมีตนเดียว.

ขอให้คุณสนใจนรกสวรรค์ที่เป็นภาษาธรรม
พระพุทธเจ้าตรัสว่า เป็นไปทางอายตนะ ก็อยู่ที่อายตนะ
แล้วก็ต้อง ของคนที่ยังมีชีวิตเป็น ๆ ด้วยไม่ใช่ของคนตาย
แล้ว.

ธรรมะไม่ใช่เรื่องของคนตายแล้ว. พระพุทธเจ้า
ท่านตรัสว่า ในร่างกายที่ยาวาหนานี้ ที่ยังเป็น ๆ มีสัญญา
และใจ; นี้เป็นเรื่องของธรรมะ. นรก สวรรค์ ต้องเป็น
เรื่องของคนที่ยังมีชีวิตเป็น ๆ อยู่ เพราะมันรู้สึกได้; ถ้า
รู้สึกไม่ได้แล้ว มันก็ไม่มีความหมายอะไร.

ฉะนั้น ยังมีชีวิตอยู่นี้ระวังให้ดี อย่าให้เกิดนรก
ขึ้นมา, ให้สร้างสวรรค์ขึ้นมา, และก็จะ เป็นไปเพื่อ
นิพพาน ที่นี้ และเดี๋ยวนี้.

นี่เวลามันหมดแล้ว เราจะพูด นิพพานที่นี้และ
เดี๋ยวนี้ ในการบรรยายครั้งหลัง. เดี่ยวนี้เวลาก็ดหมดแล้ว
ผมพูดเผื่อเกินเวลาทุกที.

เอาละ, สำหรับวันนี้เราพูดเรื่อง นรกและสวรรค์
ที่เหมาะสมจำเป็น แก่พวกคุณ ที่เป็นพุทธบริษัท;

อุทิศสำหรับบวช อุทิศสำหรับเรียน ต้องรู้ให้ถูกต้องครบถ้วนเพียงพอ เพื่อว่าถ้าไปพูดกับคนอื่น ก็พูดให้ถูก. เมื่อพูดกับคนต่างชาติ ต่างศาสนา ต่างประเทศออกไป ต้องพูดให้ถูกว่า นรกสวรรค์ ในพุทธศาสนาเป็นอย่างไรนั้น.

ที่^{นี้}ส่วนตัวคุณเอง จะต้องปฏิบัติให้ได้นะ. อย่าตกนรกที่^{นี้}และเตี้ยวัน^{นี้}, ให้มีสวรรค์ที่^{นี้}และเตี้ยวัน^{นี้}, แล้วมันจะส่งไปพระนิพพานที่^{นี้}และเตี้ยวัน^{นี้} ก็คงจะได้ผลคุ้มค่าที่บวชมาที่หนึ่ง, คุ้มค่าหรือเกินค่าที่ได้บวช.

นี่เอาความรู้^{นี้}ไปต่อกันเข้ากับความรู้^{นี้}ที่ไม่มีความรู้^{นี้} นี้เราเรียกว่า เราจะพูดกัน ๑๐ ชั่วโมง ต่อจากความรู้^{นี้}ที่เราเคยมีอยู่ก่อน ซึ่งมันยังไม่สมบูรณ์.

เอาละ, วัน^{นี้}พอกันที แล้วปิดประชุม.

ธรรมะที่ควรเติมลงในชีวิต*

ท่านที่เป็นครูบาอาจารย์ และ ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรม,
ทั้งหลาย,

อาตมาขอแสดงความยินดี ในการมาของท่านทั้งหลายใน
ลักษณะเช่นนี้ คือมาแสวงหาสิ่งที่เรียกกันว่าธรรมะ ซึ่งเป็นที่รู้จักกันอยู่
ก็แล้ว.

เรื่องที่จะพูดมันก็มีส่วนที่เป็น ธรรมะที่ต้องการ
คือที่ยังขาดอยู่, ที่ยังจะต้องเติมให้เต็ม. พูดเป็นภาพ
พจน์สักหน่อย ก็พูดว่า เหมือนกับเติมธรรมะลงไปในชีวิต;
เหมือนกับคนเติมน้ำมัน เติมเชื้อเพลิง, เติมอะไรลงไป ใน
สิ่งที่จะต้องเติม, อย่างนั้นเหมือนกัน.

*อบรมครูวิทยาลัยจันทรเกษม ครั้งที่ ๑ เมื่อ ๒๓ ก.ค. ๒๕

ความหมายของ “ธรรม”.

ถั่วด้วยกันโดยแท้จริงในชั้นเล็ก ชีวิตนั้น มันก็เป็นธรรมะอยู่แล้ว แต่มันมีธรรมะอีกหลายๆ อย่าง ที่ต้องประกอบกันอยู่. ขอให้ท่านทั้งหลายสนใจฟัง และจำหัวข้อเรื่องธรรมะไว้สักอย่างหนึ่งว่า “คำว่าธรรมะนั้นมีความหมาย ๔ ความหมาย” คือ :

ที่เป็นตัวธรรมชาติ ก็เรียกว่าธรรมะ. ที่เป็นตัวกฎ ของธรรมชาติ ก็เรียกว่าธรรมะ. ที่เป็นตัวหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ นั้น ก็เรียกว่าธรรมะ. ที่เป็นตัว ผลที่เกิดมาจากหน้าที่นั้น ก็เรียกว่าธรรมะด้วยเหมือนกัน.

มันเลยเป็น ๔ ความหมาย จำได้ง่ายๆ สั้น ๆ ว่า (๑) ธรรมชาติ, (๒) กฎของธรรมชาติ, (๓) หน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ, และ (๔) ผลจากหน้าที่.

ทุกชีวิตสัมพันธ์อยู่กับธรรมะ.

ที่นี้เราก็คู่ที่ตัวเรา : เนื้อหนังร่างกายจิตใจของเรา ที่มีอยู่ นี้เรียกว่าตัวธรรมชาติ ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ วิญญาณ ที่มันเป็นตัวร่างกายมีชีวิต นี้เรียกว่า ตัวธรรมชาติ.

ที่^๕ ตัวกฎของธรรมชาติ ซึ่งมันมีอยู่ในตัวเรา ในร่างกายเราที่มันจะเกิดขึ้น เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร, เจริญอย่างไร, เสื่อมอย่างไร, กระทั่งว่า เราจะต้องทำอย่างไรกับมัน, เป็นตัวกฎเกณฑ์ที่มีอยู่ในชีวิตนี้แล้ว.

หน้าที่ของเรา ก็คือต้องทำให้ถูกต้องตามกฎหมาย-เกณฑ์นั้นๆ เพื่อชีวิตอยู่ได้, และเพื่อชีวิตเจริญยิ่งขึ้นไป, เพื่อชีวิตอยู่ได้ ก็เช่นว่ามันมีกฎเกณฑ์ทำให้เกิดหน้าที่แก่เรา; เช่นว่า : เราต้องกิน ต้องอาบ ต้องถ่าย ต้องบริหาร ต้องหาปัจจัย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย การบำบัดโรภภัยไข้เจ็บ กระทั่งว่าการคบหาสมาคมกับบุคคลรอบด้าน หรือสิ่งต่างๆ รอบตัวเรา ให้ถูกต้อง. นี่มันเป็นหน้าที่ที่จะต้องทำให้รอดอยู่ได้; ถ้าทำหน้าที่นี้ไม่ถูกต้อง มันอาจจะตายหรือเกือบตาย. หน้าที่อีกแผนกหนึ่ง ก็คือจะต้องทำให้เจริญด้วยคุณค่ายิ่งๆ ขึ้นไป, อย่าให้เสียที่ที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์คนหนึ่ง.

การเป็นมนุษย์ คนหนึ่งนั้นหมายความว่า มันต้องได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้รับ; ถ้าไม่ได้รับสิ่งนี้ มันก็เสียชาติเกิด เพราะว่ามันจะต้องได้เต็มที่ ตามที่มนุษย์

อาจจะรับได้. ฉะนั้นจึงเกิดเป็นหน้าที่อีกชั้นหนึ่งว่า เรา
ต้องทำให้ได้รับประโยชน์ของความเป็นมนุษย์ ให้ถึงที่สุด.

หน้าที่ชั้นแรกที่ว่า ทำให้รอด หน้าที่อยู่ได้นี้
สัตว์เคราะห์จានก็ทำเป็น, สุนัข แมว กา ไก่อะไรมันก็ทำเป็น,
และมันก็ทำอยู่ตามธรรมชาติ เพื่อให้รอดชีวิตอยู่ได้.
กรันรอดชีวิตอยู่ได้แล้ว สัตว์เหล่านั้นมันหมกหน้าที่; แต่
ว่าคนยังไม่หมก. คนเราเมื่อรอดชีวิตอยู่ได้แล้ว ต้องทำ
ต่อไป คือ เลื่อนชั้นของชีวิตนั้นเอง ให้มันสูง, สูงขึ้นไป,
ให้เต็มไปด้วยคุณค่าหรือประโยชน์อย่างสมบูรณ์ ทั้งประโยชน์
ที่จะพึงมีแก่ตน และประโยชน์ที่จะพึงมีแก่ผู้อื่น หรือว่ามี
ทั้งสองฝ่ายร่วมกันก็ได้. ฉะนั้น มนุษย์ จึงผิดแปลกแตก
ต่างจากสัตว์เป็นอันมาก ก็ในชั้นนี้.

เมื่อได้ทำหน้าที่ อันนี้ ถูกต้อง มันก็เลยได้รับผล
ของหน้าที่ คือถ้าทำถูกต้องมัน ก็ได้รับผลเป็นสุข, อยู่
เป็นสุข, เต็มไปด้วยประโยชน์ทั้งที่กล่าวแล้ว. ถ้าทำไม่ถูก
ต้อง มันจะไม่มีประโยชน์คุณค่าอะไร; สักว่ามีชีวิตอยู่
หรือถ้าทำไม่ถูกต้องยิ่งไปกว่านั้นอีก มันก็เป็นคนที่มีสุขภาพ
ไม่สมบูรณ์ เจ็บๆ ไข้ๆ หรือตายไปเลย ไม่ได้เหลือรอดเป็น

ชีวิตอยู่. ฉะนั้น การที่เราทำให้สบายดี มีสุขภาพดี แล้วปฏิบัติหน้าที่ของตน ให้เกิดผลแก่ทุกฝ่ายนั้นแหละ เรียกว่าหน้าที่. ธรรมะ คือหน้าที่ แล้วผลที่เกิดขึ้นมา อย่างนั้นแหละ คือผลที่เกิดมาจากหน้าที่.

ธรรมะความหมายที่ ๓ สำคัญที่สุด.

ท่านทั้งหลายจะสังเกตเห็นได้เองว่า ธรรมะในความหมาย ๔ อย่างนั้น อย่างที่ ๓ นั้นแหละสำคัญ. ที่ท่านอุทิศส่วนมาจากที่ไกล มาแสวงหา มันก็คือความรู้ธรรมะความหมายที่ ๓ คือหน้าที่ นั่นเอง.

ขอย้ำหรือทบทวนอีกที่ว่า : *ธรรมะคือ ธรรมชาติ* เนื้อหนังร่างกายเรา. *ธรรมะ คือ กฎของธรรมชาติ* ที่มันควบคุมร่างกายนี้อยู่ให้เป็นไปตามกฎ. *ธรรมะ ความหมายที่ ๓ คือหน้าที่* ที่สิ่งที่มีชีวิตจะต้องทำให้ถูกต้อง. ตามกฎของธรรมชาตินั้น ๆ ธรรมะในความหมายที่ ๓ คือหน้าที่ที่มีมนุษย์จะต้องประพฤติ ให้ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ. ส่วนธรรมะในความหมายที่ ๔ นี้ ไม่ต้องสนใจนักก็ได้; เพราะว่าถ้า

ปฏิบัติหน้าที่ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติแล้ว ย่อมเกิดผลดี
 อยู่เอง.

ดังนั้นความหมายที่เราจะต้องสนใจที่สุด ก็คือความ
 หมายถึง ๓ ที่ว่า ธรรมะคือ หน้าที่ ที่สิ่งที่มีชีวิตทุกชนิด
 จะต้องประพฤติกระทำให้ถูกต้อง ตามกฎของธรรมชาติ จึง
 จะรอดอยู่ได้ หรือจะเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป.

ข้อนี้ไม่ใช่เฉพาะคน ไม่ใช่เฉพาะมนุษย์ ; มนุษย์
 ก็ต้องทำ, ต่ำลงไปถึงสัตว์เดรัจฉานก็ต้องทำ, ต่ำลงไปอีกถึง
 ต้นไม้ต้นไถ่ ซึ่งมีชีวิตด้วยเหมือนกัน มันก็ต้องทำ. แม้
 แต่ต้นไม้ มันก็ต้องทำหน้าที่ ดำรงชีวิต, ธรรมะ คือหน้าที่
 ที่มีแม้แต่ต้นไม้. แต่ไม่มีใครเคยพูดว่า ต้นไม้มีธรรมะ
 ปฏิบัติ; แต่ขอบอกให้รู้ว่ามันเป็นจริงอย่างนั้น; เพราะ
 สิ่งที่เราเรียกว่าหน้าที่แล้วก็เรียกว่าธรรมะได้ทั้งนั้น. ธรรมะมี
 ความหมายถึง ๔ ประการอย่างนี้.

เด็ก ๆ ได้ยินครูบอกแต่เพียงว่าธรรมะ คือ คำสั่งสอน
 ของพระพุทธเจ้า แล้วก็เลิกกัน คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า
 นั้น ก็คือเรื่อง ๔ เรื่องนี้แหละ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า
 คือ ๔ เรื่องนี้ คือ เรื่องธรรมชาติ, เรื่องกฎของธรรมชาติ,

เรื่อง หน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ, เรื่อง ผลที่เกิดมาจากหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ.

แต่ถึงอย่างนั้นก็ มีความสำคัญอยู่ในความหมายที่ ๓, ความหมายที่ ๓ ที่ว่า หน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ.

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าท่านจึง ได้ทรงบัญญัติธรรมะไว้มากมาย ที่เรียกกันว่า ๘๔๐๐๐ ธรรมขันธ์ หรืออะไรก็ตามที่เกิด; แต่รวมแล้ว ทรงมุ่งหมายจะแสดงหน้าที่ว่ามนุษย์จะต้องประพฤติปฏิบัติ กันอย่างไร.

ปฏิบัติ ให้ถูกต้องจักไม่มีทุกข์.

สรุปสั้นที่สุด ก็ว่า ประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องทางกาย ทางวาจา และ ทางใจ, สามคำเท่านั้นแหละ ขยายความออกไปหมดทั่วทั้งพระไตรปิฎกก็ได้ : ความถูกต้องทางกาย ทางวาจา และทางใจ. เมื่อมีความถูกต้องทางกาย วาจา ใจ แล้ว มันก็ไม่มีความทุกข์เลย มันก็มีเท่านั้น.

อย่างไรเรียกว่าถูกต้อง? ก็ ไม่มีผู้ใดเกิดความทุกข์, ถูกต้องอย่าไปเอาอย่างนั้น อย่าไปเอาอย่างนี้, หรืออย่าไปภาคคะเนเอาเองว่าอย่างไรถูก อย่างไม่ผิด. ก็ต้องให้

รู้ว่า ถูกันนั้นมันคือไม่มีใครเป็นทุกข์; แต่ได้รับความสุขด้วยกันทุกฝ่าย, และผิคนั้นก็เต็มไปด้วยความสุข ไม่ฝ่ายใดก็ฝ่ายหนึ่ง. ความถูกต้องทางกาย วาจา ใจ คือไม่ทำให้ผู้ใดหรือฝ่ายใดต้องเป็นทุกข์เดือดร้อน แล้วก็อยู่เป็นสุข.

ทำไมต้องระบุไปที่ กาย วาจา ใจ? ก็เพราะมันเป็นที่ตั้งแห่งการกระทำ. ร่างกายก็ทำงานทางกาย, วาจาก็ทำงานทางปากทางวาจา, ใจก็ทำงานทางใจจิตนึก. มันมีส่วนสำคัญอยู่ ๓ ส่วน สำหรับจะทำอะไร. ดังนั้นเราต้องรู้จักมันให้ดี แล้วทำให้มันมีความถูกต้องทั้งทางกาย ทางวาจา ทางใจ ดังที่กล่าวแล้ว. ฉะนั้นท่านทั้งหลายคงจะสรุปเอาใจความได้เอง ในความหมายนี้ ความหมายที่ ๓ ว่าหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ.

มีผู้สรุปความไว้ดีแล้ว ในความหมายนี้ คือ เขาสรุปความไว้ว่า ธรรมะ คือระบบของการปฏิบัติ ที่ถูกต้องแก่ความเป็นมนุษย์ ทุกชั้นทุกตอนแห่งวิวัฒนาการของเขา. ท่านช่วยจำไว้บ้างซิ แล้วมันจะได้ประโยชน์กลับไปคุ้มค่า ถ้าจะไม่จำหรือไม่เข้าใจอะไรเสียเลย ก็คงจะมาเสียเวลาเปล่าๆ เสียค่ารถ เสียค่าใช้จ่ายเปล่า; อะไรที่ควร

จะจำไว้เป็นหลักก็ได้ ก็ควรจะจดจำไว้ให้แม่นยำ ให้เป็นหลัก
เป็นธรรมะ ๔ ความหมาย.

ความหมายที่ ๓ คือหน้าที่สำคัญที่สุด จนถึงกับ
สรุปความได้ว่า ธรรมะ คือ ระบอบปฏิบัติ ระบอบปฏิบัติ
ช่วยจำเอาไว้, ไม่ใช่การพูด. มัน เป็นระบอบปฏิบัติ คือ
ทำด้วย กาย วาจา ใจ. ที่ถูกต้องแก่ความเป็นมนุษย์, ที่สม
กับความเป็นมนุษย์, ที่ถูกต้องกับความเป็นมนุษย์, จำเป็น
แก่ความเป็นมนุษย์ ทุกชั้นทุกตอนแห่งวิวัฒนาการของเขา,
ทุกชั้นทุกตอนของความเจริญเติบโตของมนุษย์ ต้องให้
ถูกต้อง.

นี่ก็มีเท่านั้นแหละ ทำให้มันถูกต้อง ทุกชั้นตอน
แห่งวิวัฒนาการ แล้วชีวิตนั้นก็เป็ชีวิตที่ถูกต้อง มี
ความสงบสุข เต็มอยู่ด้วยความถูกต้อง. เป็นชีวิตที่มันเต็ม
อยู่ด้วยความถูกต้อง ทุกอย่างทุกประการ ไม่ว่าจะมองกันใ
แง่ไหนมุมไหน แล้วก็เป็ชีวิตที่ดำเนินไปด้วยดี และถึง
จุดหมายปลายทางได้.

เหมือนรถยนต์สักคันหนึ่ง ถ้ามันมีความถูกต้อง
ทุกระบบของมัน มันก็วิ่งอย่างดี อย่างสบาย อย่างปลอดภัย

อย่างเงิบลงไปสู่จุดหมายปลายทาง; เพราะว่ารถยนต์คันนั้นมันมีความถูกต้องทุก ๆ ส่วนประกอบของมัน. ชีวิตของคนเรานี้เปรียบคล้ายอย่างนั้นแหละ; มันต้องมีความถูกต้องทุกระบบปฏิบัติในร่างกายนี้, โดยเฉพาะทางกาย ทางวาจา ทางใจ. ก็จะเป็นชีวิตที่เจริญไปอย่างรวดเร็ว. เพื่อถึงจุดเจริญที่สุด ที่มนุษย์ควรจะไปถึง.

ธรรมะนี้ช่วยปฏิบัติให้ถูกต้องตลอดชีวิต.

ฉะนั้น ธรรมะนี้ช่วยจำไว้เถิดว่า ก็ระบอบปฏิบัติหมายความว่าต้องกระทำ ประพฤติ ไม่ใช่เพียงแต่พูด ๆ, จด ๆ ไว้ในสมุด แล้วมันก็เลิกกัน. จะต้องประพฤติปฏิบัติ จึงจะเป็นธรรมะ และเรื่องเหล่านั้นก็ต้องถูกต้องแก่ความเป็นมนุษย์; เพราะว่าเราเป็นมนุษย์ ต้องปฏิบัติถูกต้องแก่ความเป็นมนุษย์แล้วก็ทุกชั้นตอน ตั้งแต่เกิดมาจากท้องมารดา, เติบโตขึ้นมา วัยรุ่นหนุ่มสาว เป็นพ่อบ้านแม่เรือนแก่เฒ่าเข้าเฝ้าไป. นี้เรียกว่าทุกชั้นตอนเลย ต้องมีความถูกต้อง, ทุกชั้นตอนแห่งวิวัฒนาการ, ก็เลยมีแต่ความสงบสุข เป็นสุข; นี้เรียกว่าเป็นมนุษย์ที่แท้จริง เรียกกันให้เต็มตามความหมายก็เรียกว่า เป็นอริยบุคคล ก็เป็นมนุษย์ที่ประเสริฐ.

ถ้ามันโง่ เก่า เต่า ปู ปลา ทำอะไรไม่ถูกต้อง ก็เรียกว่าเป็น บุดฺชน, บุดฺชน คนหนาอยู่ด้วยความโง่ความหลงนี่ *คนหนา* เรียกว่า *บุดฺชน* มันก็มีความผิดพลาด; ก็ไม่ได้รับประโยชน์ ที่น่าจะพอใจ เพราะไม่มีความถูกต้องในระบบแห่งการประพฤติหรือการกระทำ ในทุกๆ ชั้นตอนแห่งวิวัฒนาการ. เทียบนี้มีการประพฤติกระทำถูกต้อง ทุกชั้นตอนแห่งวิวัฒนาการ คนนั้นก็เป็นคนประเสริฐ, ไกลจากความทุกข์, ไกลจากความชั่ว, ไกลจากทุกอย่างที่ไม่พึงปรารถนา, ก็เลยเรียกว่าอริยบุคคล. เมื่อฝ่ายไหนเป็นบุดฺชน คนหนา คนโง่ อยู่ด้วยความมืดความหลง; ฝ่ายนี้ก็เป็นอริยบุคคล, มีความสว่างไสว แจ่มแจ้ง สงบเย็น เป็นมนุษย์ได้ถึงที่สุด.

ชีวิตเป็นสุขต้องไม่มีปัญหา.

เราควรจะมองกันแบบนี้, ตั้งเป้าหมายของความ เป็นมนุษย์ไว้ อย่างนี้ ว่าจะเป็นคนคลที่ปราศจากความทุกข์, ปราศจากความชั่ว, ปราศจากปัญหาทั้งปวง, ที่จะเกิดขึ้นแก่ชีวิต. ถ้ามีปัญหานั้นก็มีความยุ่งยากลำบาก กระวน

กระสวย เร็วร้อน มีคมัว หนักหน่วง อันนั้นเรียกว่า บัญญา. อย่าให้มันมีปัญหานิตนั้น ชีวิตนี้มันก็จะเกลี้ยง, ก็มีความสะอาด มีความสว่าง มีความสงบ มันก็สบาย เป็นสุขแบบที่แท้จริง, ไม่ใช่สบายหลอก ๆ ด้วยกิเลส.

เดี๋ยวนี้คนไปหลงในความสนุกสนาน ด้วยอำนาจของกิเลส, แล้วก็ว่าเป็นความสุข; ทุกคนบูชาเงิน ว่าเงินจะช่วยให้เกิดความสุข. แต่ให้ดูให้ดีเถิดว่า เงินนี้มันไม่แน่นอนไปว่าจะช่วยให้เกิดความสุข.

ถ้าคนไม่รู้ธรรมะแล้ว เงินนั้นแหละจะช่วยให้เกิดความสุข; หากหากด้วยจิตใจที่หนักอึ้งกระวนกระวาย ก็เป็นทุกข์ตั้งแต่หา, กรันได้มาแล้วก็ใช้เป็นเหยื่อของกิเลสปรนเปรอให้กิเลสให้เกิดตัณหา รากะ โทสะ โมหะ. นี้ได้มาแล้ว มันก็ยังร้อน เก็บรักษาไว้ก็ วิตก กังวล หวง แล้วก็ห่วง จนเป็นโรคประสาท เพราะมีเงินที่เก็บไว้มาก ๆ นั้นเอง. นี้เรียกว่าหาเงิน หรือมีเงินหรือใช้เงิน โดยไม่ถูกต้องตามทางของธรรมะ, ไม่ถูกต้องตามทางของธรรมะ คือปฏิบัติหน้าที่ข้อนี้ ไม่ถูกต้อง.

ถ้าเขามีความรู้เรื่องธรรมชาติของชีวิตอยู่เสมอ ในการหาเงิน ก็ไม่มีความกระวนกระวายใจ, มีจิตใจสงบไปตั้งแต่จะหาเงิน. คนหนึ่งหาด้วยความร้อนใจ, คนหนึ่งหาด้วยจิตใจที่ปกติ, มันก็ต่างกันเสียแล้วตั้งแต่การหา.

เรื่องเงินทำให้มีทุกข์มาก.

จะเทียบตัวอย่างง่าย ๆ ที่สุด จะเข้าใจได้ง่าย ๆ ที่สุด เช่นว่าคนหนึ่งซื้อลอตเตอรี่ หรือห่วยอะไรก็ตามใจมานอนกระวนกระวายว่าเมื่อไรจะถูก, มันกระวนกระวายทั้งวันทั้งคืน, ทั้งวันทั้งคืน ว่าเมื่อไรมันจะถูก หรือมันจะไม่ถูก, จนถึงวันออกมันก็ไม่ถูกแหละ; มันก็เป็นทุกข์เหมือนกับตกอยู่ในนรกทั้งวันทั้งคืน อีกคนหนึ่งซื้อลอตเตอรี่หรือห่วยมา แล้วก็ไม่รู้ไม่ซึ้ง ไม่ต้องรู้เก็บไว้ก็แล้วกัน ถึงวันออกค่อยไปรู้ มันก็ไม่มีความทุกข์ทรมานอะไร.

ครั้นถึงวันออกถ้าถูกคนที่ไม่มีธรรมชาติ มันเหมือนกับคนบ้า, มันอาจจะบ้าตายเลยเพราะถูกลอตเตอรี่. ส่วนคนมีธรรมชาติมันก็อย่างนั้นแหละ, มันก็ไม่มากอะไรไปกว่านั้น, มันปกติได้ แม้ว่าถูกลอตเตอรี่. นึกคิดดูเถิดว่าการถูก

ลอคเตอร์ี่มาก ๆ นะ ของคนที่ม่ีธรรมะกับของคนที่ม่ี
 ธรรมะ มันต่างกันถึงอย่างนี้. คนหนึ่งมันจะเป็นบ้าเสีย
 ให้ได้, หรือม่ีก็เป็นโรคประสาทเลย; คนหนึ่งมันม่ีเป็น
 อะไร.

ที่นี้ มีเงินไว้ ก็เหมือนกัน คนม่ีธรรมะก็เต็ม
 ไปด้วยความวิตกกังวล; แม้ฝากไว้ในธนาคารเรียบร้อย
 แล้ว มันก็ยังไม่วายวิตกกังวล, ความวิตกกังวลนั้นทำให้
 เป็นโรคประสาท. อย่าเข้าใจว่ามีเงินมากแล้ว จะม่ีเป็นโรค
 ประสาท การมีเงินมาก ๆ นั้นแหละจะช่วยให้เป็นโรคประสาท
 ได้เร็วขึ้นมากขึ้น ถ้าม่ีธรรมะ. เอ้า, ที่นี้ถ้ามีธรรมะมัน
 ไม่วิตกกังวล; มันรู้ว่อย่างนั้นเอง มันอย่างนั้นเอง, มัน
 ก็นอนหลับสบายดี. นี้เรียกว่า มันต่างกันถึงอย่างนี้.

ที่นี้ถ้าสมมุติว่าเงินมันสูญหายมันวิบัติอะไรไป คน
 ม่ีธรรมะก็เหมือนจะบ้าตาย หรือตาย หรือเป็นบ้า; ส่วน
 คนมีธรรมะมันก็อย่างนั้นแหละ, หายก็หาย, หาเอาใหม่อีก
 แหละ, ม่ีเป็นทุกข์เลย, เขาม่ีเป็นทุกข์เลย.

เมื่อคนเราจะหาเงิน จะมีเงิน จะใช้เงิน จะเก็บ
 เงิน ก็ดี ถ้าม่ีธรรมะแล้วจะเป็นทุกข์; ฉะนั้นช่วย

ศึกษาไว้ให้พอ ว่าหาเงินก็ไม่เป็นทุกข์, มีเงินก็ไม่เป็นทุกข์, ใช้เงินก็ไม่เป็นทุกข์, เก็บเงินก็ไม่เป็นทุกข์, ก็ไม่กระวนกระวายใจ ไม่หนักหน่วงใจ ไม่ทรมานใจว่าอย่างนั้นแหละ. นี่แหละธรรมะจำเป็น.

ที่ว่าหาเงิน นั้นมัน ก็ต้องทำงาน, ทำงานด้วยธรรมะนั้นมันเยือกเย็น; ทำงานด้วยกิเลสตัณหา นั้นมันเร่าร้อน. คนโง่ทำงานด้วยกิเลสตัณหา, ด้วยความหวังอย่างยิ่ง เหมือนกับไฟเผาหัวใจ. คนโง่ทำงานด้วยความหวังด้วยกิเลสตัณหา เพราะไม่มีธรรมะ, มันมีแต่กิเลสตัณหาหรือมีความโง่; เขาก็หาเงินหรือทำการงานด้วยกิเลสตัณหา ร้อนใจก็ร้อนอยู่ข้างใน, ข้างนอกก็ร้อนอยู่ด้วยลมด้วยแดด, มันร้อนทั้งข้างนอกข้างใน เพราะว่ามันมีความหวังนั่นเอง.

ไม่ทำอะไรด้วยความหวังแต่ทำด้วยสติปัญญา.

อาตมาได้ยินเด็ก ๆ เขาพูดกัน เด็กนักเรียนโต ๆ แล้วนี่เขาพูดกันว่า “ครูสอนว่าชีวิตนี้อยู่ด้วยความหวัง”.

นี้แหละอันตราย เพราะยังไม่รู้ว่าหวังชนิดไหนกัน. ถ้าหวังชนิดที่เป็นกิเลสตัณหาแผดเผาหัวใจแล้ว ไม่เท่าไรดอก คนนั้นมันก็จะต้องเป็นบ้า; เพราะว่าอยู่ด้วยความหวังที่ทรमानใจอยู่ตลอดเวลา.

ความหวังนั้นไม่ใช่ว่าพอเราหวังแล้ว มันจะได้ตามใจหวัง, พอเราหวังมันก็ยังไม่ได้อยู่นั่นเอง. เพราะฉะนั้นจึงถือว่า มันผิดหวังแล้วตั้งแต่เราลงมือหวัง, มันก็ผิดหวังอยู่ตลอดเวลา. บางทีก็ผิดหวังตลอดไป ไม่ประสบผลสำเร็จ เพราะมัวแต่หวัง, มันทำให้เราร้อน เหนื่อยกาย เหนื่อยใจในการทำงาน อย่าทำงานด้วยความหวัง. แล้วทำงานด้วยอะไร? ก็ทำงานด้วยสติสัมปชัญญะ ด้วยปัญญา.

ปัญญามันรู้เองว่า เราควรจะทำอะไร, ควรจะทำอย่างไร, ควรจะทำเท่าไร, ทำที่ไหน, ทำเมื่อไร, รู้-รู้แล้วก็ตั้งไว้เป็นหลัก, แล้วก็ทำไป. แต่อย่าหวังให้มันกั๊ดหัวใจ; อย่าไปหวัง, อย่าไปหวังให้มันกั๊ดหัวใจ, ทำให้สนุกไปด้วยสติปัญญา. ทำได้นิดหนึ่งก็ยินดี ทำได้นิดหนึ่งก็ยินดี ยินดี ๆ จนกว่ามันจะสำเร็จ, ไม่มีความหวังที่จะต้องกั๊ดหัวใจ.

ฉะนั้นเด็ก ๆ ของเราจึงทำผิดในเรื่องนี้ หวังอย่าง
กิเลสตัณหา เป็นโรภยไข้เจ็บเสียเมื่อเล่าเรียนนั่นเอง, หรือ
ว่ามันเป็นโรคประสาทเป็นคณพิการ จนชีวิตนั้นใช้ไม่ได้ไป
เลย; เพราะมันทรมาณใจ ในการเรียนในการกระทำ
มากเกินไป หรือบางที่มันก็ชิงสุกก่อนห่ามเร็วเกินไป อย่างนี้
มันก็วินาศหมด เพราะมันหวังรุนแรง.

ฉะนั้น ไม่ต้องหวัง ทำไปตามสติปัญญา, สนุก
สนานในการกระทำ, เป็นสุขอยู่ในการกระทำ; เพราะเรา
เราไม่ก่อความหวังขึ้นมา ให้เป็นไฟเผาหัวใจ. คนชนิดนี้
ไม่มีไฟเผาหัวใจ เมื่อทำการงานหรือการเล่าเรียน, แล้วก็
เจริญไปอย่างสม่ำเสมอถึงที่สุดได้. เขาไม่ต้องเป็นโรคประ-
สาท หรือไม่เป็นโรคร้ายแรงอะไร ๆ, หรือไม่ต้องไปชิงสุก
ก่อนห่าม ทำผิดศีลธรรม อย่างที่ว่าเสียหายหมด, หรือว่า
ไม่ชิงสุกก่อนห่าม ชนิดที่เรียกว่ามัน รวยลัด คือไม่รวย
ง่ายมันก็ขโมย หรือปล้นนี่ มันก็ต้องเสียหายหมด. นี่มัน
ชิงสุกก่อนห่าม เพราะมีความหวังมากเกินไป.

ความหวังมากเกินไปทำให้จิตใจระรัว ทำอะไร
ไม่ได้; เด็กนักเรียนที่เรียนหนังสือด้วยความหวังมาก

เกินไปนั้นเรียนไม่ได้ก็ เพราะว่าใจของมันไม่ปกติ. เมื่อรู้ว่าจะต้องเรียนอย่างไรแล้วก็ไม่ต้องหวัง. ทำไปอย่างสบายๆ คือทำด้วยสติสัมปชัญญะ บัณฑิต ไม่ต้องมีกิเลสตัณหา ซึ่งเป็นความหวัง. กิเลสตัณหานั้นมันไม่เข้าใครออกใคร. พอมีมาเมื่อไรมันก็ร้อนเมื่อนั้นแหละ, มันก็เป็นไฟเมื่อนั้นแหละ.

ฉะนั้น เราทุกคน อย่าได้ทำอะไรด้วยกิเลสตัณหาเลย, จงทำด้วยสติสัมปชัญญะ และบัณฑิต; ก็จะพอใจอยู่ในการงาน แล้วก็มีความสุขอยู่ในการงาน, มีความสุขเพลิดเพลินอยู่ในการงาน, ไม่ต้องทิ้งหน้าที่ ไปหาความสุขนอกร้าน. กิเลส ตัณหา กามารมณ์นั้นมันเป็นความสุขหลอกหลวง, เป็นความสุขเผาผลาญ, เป็นความสุขทำลายเจ้าของ กัดเจ้าของให้วินาศไปเลย ความสุขชนิดนั้น.

ความสุขบริสุทธิ์ได้จากความพอใจอันถูกต้อง.

ความสุขบริสุทธิ์ คือ ความสุขที่เกิดจากว่า เราได้ทำถูกต้องแล้ว, เราพอใจตัวเองแล้ว ทำอะไรของเราอยู่นี้แหละ, ทำอยู่นี้แหละ; เมื่อรู้สึกว่าการถูกต้องเป็นที่พอใจ

แล้ว ความพอใจนั้นจะให้เกิดความสุข, ไม่เชื่อไปลองดู. ความสุขต้องเกิดมาจากความพอใจเสมอ; ถ้าไม่มีความพอใจแล้วไม่เกิดความสุข. เพราะฉะนั้นเราจะทำอะไรสักชนิดหนึ่ง หรือมีอะไรสักชนิดหนึ่ง; ถ้าพอใจแล้วมันก็เกิดความสุข. เรียกว่าความสุขเกิดมาจากความพอใจ

แต่เรื่องมันมีว่า ความพอใจนั้นต้องถูกต้อง ต้องบริสุทธิ์; ไม่ใช่พอใจไปปลักเขา ไปขโมยเขา, ล้วงกาเมาเขา หรืออะไร อย่างนั้นเป็นความพอใจของกิเลส. อย่างนี้ไม่ใช่ความพอใจที่จะให้เกิดความสุขอย่างแท้จริง, มันให้เกิดความสุขอย่างหลอกลวง, หลอก—หลอก—หลอก หนักเข้าก็วินาศเลย มันเป็นความพอใจของกิเลส.

เดี๋ยวนี้เรามี ความพอใจของธรรมชาติ ของพระธรรม คือความถูกต้อง; ถูกต้องก็พอใจ พอใจก็เป็นสุข. ชาวนาเขามีธรรม เขาก็พอใจในการทำนา เป็นสุขอยู่ในการทำนา ในการไถนา ทำนา; เขามีความสุขอยู่ที่นา เมื่อทำนา, ไม่ต้องมีความสุขเมื่อไปตลาด ไปอาบอบนวด ไปอะไรต่าง ๆ นานา ซึ่งเป็นเรื่องของความหลอกลวง; ความสุขให้เกิดความพอใจ ความพอใจให้เกิดความสุข, ความสุขเกิด

มาแต่ความพอใจ. ถ้ามีความหวัง ความต้องการรุนแรง
เข้ามาแล้ว มันไม่อาจจะพอใจออก; เพราะมัน หวังเกิน
เสมอ มันพอใจไม่ได้. ถ้าความหวังเข้ามาเมื่อไร ความ
พอใจมันเกิดไม่ทัน, มันเกิดไม่ได้, เพราะความหวังมันเผา
ผลาญอยู่เรื่อย.

อย่าทำงานด้วยความหวังของกิเลสตัณหา ค้ำย
ความโง่เขลาอย่างนั้น; แต่ต้องทำด้วยความสงบเย็น
แห่งจิตใจ ที่มีสติสัมปชัญญะ มีปัญญา, ทุกอย่างมันจะ
เป็นความสุขไปหมด ถ้าเราพอใจ.

อย่างว่ากวาดเรือน ถ้าไม่พอใจมันก็ตกนรก เพราะ
ต้องกวาดเรือน; แต่ถ้าพอใจมันยิ่งสนุกที่ได้กวาดเรือน,
และพอใจในการกวาดเรือน รู้ว่าเราได้ทำหน้าที่ที่ถูกต้อง
ที่เป็นตัวอย่างที่ดีแก่ลูกแก่หลานเป็นต้น, แล้วก็พอใจในการ
กวาดเรือน, แล้วก็สนุกสนานอยู่ในการกวาดเรือน; บ้าน
เรือนนั้นมันก็ไม่รก. ถ้ามันมีแต่ความหวัง มีแต่กิเลส
ตัณหา, ไม่พอใจแล้วมันก็ไม่ทำละ. ฉะนั้นบ้านเรือนของ
คนที่ไม่มีกิเลสชนิดนี้ก็รกไปหมดแหละ.

นี่เรา อย่าหวังด้วยความโล่ง ให้มัน เผลอหัวใจ; มีจิตใจเกลี้ยงเกลาสงบเย็น แล้วก็ทำงานไป, ทำงานไป แล้วก็สนุกตลอดเวลา, มีความสุขตลอดเวลา, เป็นความสุขที่ไม่ต้องซื้อหาจ่ายเงินอะไร. มันเป็นความสุขที่เกิดขึ้นเอง เพราะความพอใจ ที่ได้รู้สึกรู้ว่าเรากระทำถูกต้องแล้ว; อย่าไปหวังให้มันกักหัวใจ ให้มันเผลอหัวใจ, ทำให้ถูกต้องเถิด ผลมันก็จะออกมาเอง.

ทำหน้าที่ให้ถูกต้องจะมีผลเป็นความสุข.

ข้อนี้ ในพระบาลี ก็มีกล่าวมาก *ว่าอย่าไปเร่งมันด้วยความหวัง อย่าไปเร่งมันด้วยกิเลสค้นหา ทำให้ถูกต้องเถิดพอแล้ว. พระพุทธเจ้าท่านตรัสเปรียบไว้ว่า เหมือนกับแม่ไก่มันปักไข่; มันก็ทำหน้าที่ให้ถูกต้อง : แม่ไก่จะปักไข่อย่างไร, จะกกอย่างไร, จะพลิกกลับอย่างไร, จะหมุนอย่างไร, จะอะไรให้ถูกต้องตามวิธีของการปักไข่. พอครบกำหนดไข่มันก็จะกลายเป็นตัวออกมา โดยที่แม่ไก่ไม่ต้องปรารถนาว่า ลูกไก่จงออกมา, ลูกไก่จงออกมา, ลูกไก่จงออกมา. ถ้าแม่ไก่ตัวไหนมันปักไข่ด้วยความกระวนกระวายใจว่าลูกไก่จงออกมา,*

ทำไมยังไม่ออกมา, ยังไม่ออกม่าย, ลุกไก่อออกมา, นีมันแม่ไก่อบ้า, มันเป็นแม่ไก่อบ้า, กิดกูให้ตี.

ฉะนั้น เราพยายามที่จะมีใจคอปกติ แล้วก็จะเป็นสุขอยู่ตลอดเวลา ตั้งแต่เริ่มทำการทำงาน จนกระทั่งทำงานสำเร็จผล, เป็นสุขตลอดเวลา เป็นความสุขแท้จริง และไม่ต้องใช้จ่ายเงินอะไร; เพราะมัน สุขอยู่ในการกระทำ.

หรือเปรียบเหมือนกับว่าชวานาคนหนึ่งเขาทำนา, เขาพอใจว่าได้ไถแล้ว ไถหว่านแล้ว ไถดำแล้ว ปลูกแล้ว เขาก็พอใจ. แม้ว่าการไถนาไถแนวเดียวแถวเดียว เขาก็พอใจแล้ว, จอบพ่นนาที่เดียวเขาก็พอใจแล้ว, ทุกครั้งที่ทำลงไป พอดีแล้ว พอดีแล้ว ก็เป็นสุขเรื่อยไปเรื่อยไปๆ จนกว่าชุกนาเสร็จ ไถนาเสร็จ ทำนาเสร็จ ปลูกเสร็จ; เป็นสุขตลอดเวลา ไม่มีร้อนใจเลย. ส่วนชวานาที่โง่ มีกิเลสตัณหา มาก มันก็อยากให้ข้าวออกรวงวันนี้; ตั้งแต่แรกชุกดิน ตั้งแต่แรกไถนา; เมื่อออกไม่ทัน เขาก็ว่า โอ๊ย! บ่วยการทำนา ไปชโมยดีกว่า ไปปล้นไปจี้ดีกว่า มันก็เป็นเสียอย่างนี้ และก็ไม่มีความสุขเลย.

ขอให้เรารู้จักทำให้ การงานหน้าที่นั้นแหละ ให้
 ความสุขแก่เรา, เป็นครูบาอาจารย์; อย่างนี้แหละ
 มีความสุขอยู่ในการงาน; เมื่ออยู่หน้ากระดานคำถือ
 ชอล์กเขียนอยู่ หรือทำอะไรอยู่หน้ากระดานคำ ในห้องเรียน
 นั้นแหละ มันเป็นเวลาที่มีความสุขที่สุด เพราะได้ทำหน้าที่
 ของมนุษย์อย่างถูกต้อง อย่างมีประโยชน์แก่ตนเอง และ
 อย่างมีประโยชน์แก่นักเรียนทุกคน มองเห็นอย่างนี้แล้ว มัน
 ก็เป็นความสุข ไม่ต้องไปจ่ายเงิน.

ถ้าว่าไม่คิดอย่างนี้ครูก็ไปหาความสุข : อยากรจะปิด
 โรงเรียนเร็ว ๆ, ปิดชั่วโมงเรียนเร็ว ๆ, ออกไปหาความสุข
 นอกถนน แล้วก็ไปเจอะอะไรบ้าง คิดคนเดียว รู้กันอยู่ทุกคน
 ซึ่งล้วนแต่ต้องจ่าย แล้วก็ยังมีอันตราย, ยังมีอะไรอีกมากมาย,
 แล้วก็ไม่ใช่ความสุขออก มันเป็นเรื่องหลอกตัวเองทั้งนั้น
 แหละ.

กินได้แต่ แต่งตัวสวย ๆ, กินอาหารอร่อย ๆ, มี
 สิ่งยั่วยวนกิเลสตัณหากันถึงที่สุด, นั้นมันไม่ใช่ความสุข
 เลย, มันเป็นเรื่องหลอกตัวเองทั้งนั้น, เผลอตัวเองทั้งนั้น

ไม่เท่าไรก็วินาศแหละ, กิตกุเกิด ไม่เท่าไรจะต้องวินาศ เพราะมันเป็นความสุขปลอม หลอกตัวเอง.

ถ้าเรามีความสุขจริงของพระธรรม ก็เมื่อได้ ปฏิบัติหน้าที่ตามกฎเกณฑ์ของพระธรรมแล้วมีความสุข อย่างนั้นมันสุขจริง ไม่ต้องแก้งทำ, ไม่ต้องบังคับให้สุข, ไม่ต้องหลอกตัวเองให้สุข, แล้วเงินก็ไม่เสีย เงินก็เหลือมาก, เงินเดือนก็เกินใช้ เกินพอใช้ ไม่ต้องคอร์รัปชั่น. ที่ต้อง คอร์รัปชั่นนั้น ก็เพราะมันต้องการความสุขหลอกดวงมาก เกินไป, เงินเดือนไม่พอใช้ ต้องคอร์รัปชั่น เขาจับได้มันก็ วินาศ, จะไปทำอย่างนั้นทำไม.

หลงร่อยในความสุข จะพินาศ.

มนุษย์เราทำผิดส่วนมาก เพราะว่าหลงในความสุข หลอกช่วยไปกิตกุ ช่วยพากันไปกิตกุว่า ความวินาศความ เสื่อมเสีย ความเป็นทุกข์ ของมนุษย์ทั้งหมดทุกคนที่มันมี ชั้นชนคนนั้น เพราะมันหลงในความสุขหลอกๆ : หลงใน รสของความสุขหลอกๆ กามารมณ์ทางเพศ เรียกว่าความ เอร์ดีร่อยทางอายตนะ; ถ้ากำนันมันแปลกหู ไม่เคยฟัง

ก็ช่วยฟังช่วยจำไว้ด้วยว่า ทางอายตนะ. ความเอร็ดอร่อยทางอายตนะ คือความเอร็ดอร่อย ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางผิวหนัง ทางจิตใจ, ๖ ทางนั้นแหละ เขาเรียกว่า อายตนะ, หลงไหลในความเอร็ดอร่อยทางอายตนะ แล้วมันติดยิ่งกว่ายาเสพติด, มันก็ยอมจ่ายเงิน จนเงินเดือนไม่พอใช้จะต้องคอร์รัปชั่น.

อร่อยทางตา มันก็ซื้อเครื่องแต่งตัวเครื่องประเทืองผิว เครื่องอะไรต่างๆ, ทางหู ก็สร้างสิ่งไพเราะขับกล่อม, ทางจมูก ก็สร้างกลิ่นหอม, ทางลิ้น ก็กินอร่อย, ทางผิวหนัง ก็สร้างความบำรุงบำเรอทางผิวหนัง ทางความนุ่มนวล ทางความชวนกิเลส, ทางจิต ก็เพื่อฝันไปในเรื่องวิมานในอากาศ. นี่เรียกว่าหลงในความเอร็ดอร่อยทางอายตนะ ยิ่งกว่ายาเสพติด; อันนี้ยิ่งกว่ายาเสพติดนะ, แล้วหลงมาก หลงกันทุกคนก็ว่าได้.

ยาเสพติดยังบางคน แต่หลงความอร่อยทางอายตนะนี้จะว่าทุกคนก็ได้ ตามมากตามน้อย; แต่คนที่หลงเต็มที่ก็มีอยู่มากเหมือนกัน; แล้วไปคุ้เกิด คนพวกนั้นไปติดอยู่ในอก ทั้งนั้น ที่มันหลงในความเอร็ดอร่อยทาง

อายตนะ. มัน จะมีอาการเหมือนกับว่านรกเข้าไปสู่มอยู่ในจิตใจ ก็คือความเร่าร้อนมีคมมีวเสร่าหมองสู่มอยู่ในจิตใจ, บังคับไม่ได้ก็ต้องคคโกง ต้องคอร์รัปชั่น แล้วก็ต้องวินาศในทางสังคม; อย่าไปเอาของมันเลย.

เรื่องมันก็ลำบากเหมือนกันแหละ ที่ว่าทุกคนชอบความอ่อย เพราะถูกกระทำให้เป็นอย่างนั้นมาตั้งแต่เล็ก ๆ คนเลี้ยงเด็กเขาชอบประคบประหงม ให้เด็กได้รับความเอรีตอ่อย, สนุกสนานที่สุด จนเด็กเสียนิสัย, บังคับไว้ไม่ได้ แล้วก็เอาความอ่อยยิ่งขึ้นไปอย่างไม่มีขอบเขต. คนตกเป็นทาสของกิเลส; เป็นทาสของกิเลสบูชาความอ่อยทางอายตนะ มันก็เป็นทุกข์จนตายแหละ; แม้จะร่ำรวยสักเท่าไร มันก็เป็นทุกข์อยู่นั้นแหละ. ถ้าคนเป็นทาสของความเอรีตอ่อยทางอายตนะ หรือทางกิเลส เขาจะใช้เงินมาก ๆ บำรุงบำเรอทางอายตนะ มันก็ยังเป็นทุกข์อยู่นั้นแหละ; เพราะว่ากิเลสตัณหา มันอ้อมไม่เป็น; รู้ไว้เถอะว่า กิเลสตัณหา มันอ้อมไม่เป็น, ยิ่งบำรุงบำเรอ มันก็ยิ่งอยากมาก, บำรุงบำเรอ มันก็อยากมาก มันอ้อมไม่เป็น, จะใช้เงินชั่วโหมงละล้านบำรุงบำเรอกิเลสตัณหา มันก็อ้อมไม่เป็น,

มันก็ร้อนอยู่นั้นแหละ. ฉะนั้น ที่ว่าจะเย็นเป็นสุขนั้น มัน
ไม่ต้องบำรุงกิเลสตัดหาต่างหาก.

เลิกหลงความอร่อย ปฏิบัติเพียงตามธรรมชาติ.

ฉะนั้น เราอย่าไปหลงในความอร่อยเลย, วัฏธรรมะ
กันเสียบ้าง ออกสู่ท่ามกลางที่ไกล ขอให้วัฏธรรมะกันเสียบ้าง ก็
รู้ว่า ความอร่อยนั้น มันเป็นเพียงความรู้สึก แก่ระบบ
ประสาทตามกฎของธรรมชาติ. ความไม่อร่อยมันก็คือ
ความรู้สึกแก่ระบบประสาทตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ. ทั้ง
นั้นจึงเหมือนกันในข้อที่ว่า มันเป็นความรู้สึกแก่ระบบประ-
สาท ตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ : ทางหนึ่งมัน อร่อยแก่
ประสาท ถูกแก่ประสาท มันก็หลงรัก, อันหนึ่งมัน ไม่
อร่อยก็หลงเกลียด; ฉะนั้น ทั้ง หลงรัก และ หลงเกลียด
มัน โง่เท่ากัน, มันโง่เท่ากัน, ไปหลงในสิ่งที่เกิดแก่ระบบ
ประสาท ตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติเสมอกัน เรียกว่าหลง
เท่ากัน.

อร่อยก็รู้ว่าเออ, นี่มันอร่อย ; ถ้าเผอิญได้กินของ
อร่อย ก็รู้ว่านี่อร่อยก็แล้วกัน อย่าไปหลงรัก มันก็ไม่ทำ

อะไรเอา. นี่ไม่อร่อย ก็เอ้อ, ไม่อร่อย, อย่าไปหลงเกลียด
มันให้มันโง่ทำไม. ไปหลงรักในความอร่อยมันก็โง่, ไป
หลงเกลียดในความไม่อร่อยมันก็โง่. ฉะนั้น อย่าไปหลงทั้ง
ในความอร่อยและในความไม่อร่อย; รู้ว่ามันเป็นอย่างนั้น
เราควรจะกิน, จะหาจะกินแต่ในทางที่มันถูกมันควร ที่มัน
เป็นประโยชน์แก่ร่างกายดีกว่า, อย่าไปหลงความอร่อย
มันจะสร้างกิเลสตัณหาไม่รู้จักจบ, มันจะทรมานใจไม่รู้
จักจบ. เกี่ยวอร่อยก็ หลงรัก, ไม่อร่อยก็ หลงเกลียด,
มันก็ ทรมานใจด้วยกันทั้งนั้นแหละ, เฉย ๆ อยู่ดีกว่า, อยู่
ในสภาพกลาง ๆ ดีกว่า.

ฉะนั้น ช่วยสอนลูกสอนหลาน อย่าให้บูชาความ
เอร็ดอร่อยกันนัก; ถ้าเขารู้จักเรื่องนี้มาตั้งแต่เล็ก ๆ แล้ว
จะมีประโยชน์มาก. เกี่ยวนี้พ่อแม่ที่นั่นแหละตัวการ ไปทำ
ให้เด็ก ๆ มันหลงในความเอร็ดอร่อย, สนุกสนานมากเกินไป,
จนในที่สุดมันเป็นอันตรายแก่เด็ก ๆ ของเรานั้นเอง คือทำให้
เขาโง่ หลงรักหลงเกลียด, หลงรักหลงเกลียดหลงโกรธอะไร
สลัดกันอยู่เรื่อยไป, ไม่มีความสุข. บอกให้เขารู้ว่า อร่อย
ก็แค่รู้สึกทางประสาท, ไม่อร่อยก็แค่รู้สึกทางประสาท. อร่อย

อย่าทำผิดเมื่อมีผัสสะ.

จะพูดให้ถึงตัวธรรมะในบาลีสักหน่อย เกรงว่าบางคนจะหลับเสียก่อนละมั้ง, ดูบางคนก็เตรียมจะหลับอยู่แล้ว; ก็ว่า *พระบาลีนั้นก็มหัศจรรย์ว่า อย่าทำผิดเมื่อมีผัสสะ*, ฟังไม่เข้าใจใช่ไหม? อย่าทำผิดเมื่อมีผัสสะ มีผัสสะอย่างไร? เมื่อไร? ก็ยังไม่รู้ละมั้ง ต้องทำให้ถูกต้องเมื่อมันมีผัสสะ.

ผัสสะ นั้นก็คือการกระทบ : ทากระทบรูปเกิด จักษุวิญญาณรู้สึกต่อรูปนั้นอยู่, สามอย่างนี้มันทำงานร่วมกัน อยู่ ตา — รูป — แล้วก็จักษุวิญญาณสามอย่างนี้ ทำงานกันอยู่ เรียกว่าผัสสะ. พูดให้สั้น ๆ เมื่อตาเห็นรูปนั้นเองเรียกว่าผัสสะ แต่มันมีจักษุวิญญาณ ที่เป็นเครื่องรับรู้รูปนั้น นี้ เรียกว่า *ขณะผัสสะ*.

เมื่อหูได้ฟังเสียงเกิดโสตวิญญาณ — รู้เสียงสัมผัสเสียงอยู่ นี้ก็เรียกว่าผัสสะทางหู.

เมื่อจมูกได้กลิ่น มันก็เกิด ฆานะวิญญาณ — วิญญาณทางจมูก, จมูกกับกลิ่นกับวิญญาณทางจมูก ทำงานร่วมกันอยู่ รู้ว่ากลิ่นอะไรอย่างไร นี้เรียกว่าผัสสะทางจมูก.

ก็ไม่ดีใจ, ไม่อ่ร่อยก็ไม่โกรธแค้นซัดใจ, ควรจะทำอย่างไร ก็ทำอย่างนั้น.

อยากจะกินของอ่ร่อยก็ได้, ไปหามากิน, กินเข้าไป รู้สึกอ่ร่อย, อย่าไปหลงกับมัน. อย่าไปหลงมัน มีเท่านั้นเอง; อ่ร่อยก็เลิกกัน, อ่ร่อยก็แล้วไป, อ่ร่อยก็แล้วไป อย่างนี้มันจะไม่สร้างกิเลส; แล้วมันก็จะไม่หลงหาสิ่งเฮอร์ค อ่ร่อยมาบำรุงบำเรออะไรกันนัก, ปล่อยไปตามธรรมชาติ. บางเวลายันก็พบกันเองแหละของอ่ร่อย, บางเวลายันก็พบกันเองของไม่อ่ร่อย, แต่จิตคงที่ปกคิอยู่เสมอ ตั้งหน้าตั้งตา ทำการงานในหน้าที่ ดีกว่าที่จะมามัวหลงกับเรื่องความ อ่ร่อย หรือ ความไม่อ่ร่อย.

นี่หน้าที่ที่จะต้องประพฤติปฏิบัติ : อย่าไปหลง ในความรู้สึทก่ที่เกิดขึ้นแก่ระบบประสาท ตามธรรมชาติ, ตามธรรมชาติ ให้รู้ไว้ให้ดี ว่ามี ธรรมชาติ, มีกฎของธรรมชาติ, มีหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ เราต้องรู้จักมันให้ดี ๆ. อย่าไปหลงสิ่งที่มันเกิดอยู่ตามธรรมชาติเลย. เราควร จะได้ประโยชน์อะไร จะทำอย่างไรก็ทำซี; อย่าไปหลงอยู่กับนั่นกับนี่ ซึ่งไม่มีความเจริญ แล้วก็ทรมานใจอยู่ตลอดเวลา.

ทางล้นเมื่อได้กินของ ก็ ล้น ได้สัมผัสของ ที่เกี่ยว
กินอยู่ ก็เรียกว่า ชิวหาวิญญาณ เกิดขึ้น, ฐุรสนันอยู่ นี้เรียก
ว่าผัสสะทางล้น.

เมื่อ ผิวหนั่งได้ประสบกับสิ่งที่มากระทบผิวหนั่ง
นั้นมวลกัถิ หยาบคายแข็งกระด้างกัถิ อะไรกัถิ, นี้ ผิวหนั่ง
นั้นมันก็กระทบกับสิ่งที่มากระทบกับผิวหนั่ง แล้วก็เกิด กาย
วิญญาณ ฐุสีกอนัน ; นี้ก็เรียกว่าผัสสะทางเนื้อหนั่ง ทาง
ร่างกาย.

หรือว่าใจระลิกนึกคิด ถึงสิ่งใดอยู่ มันก็เกิดมโน
วิญญาณ ฐุจักสิ่งนั้น นี้เรียกว่ามโนสัมผัส คือผัสสะทางใจ.

มัน มีผัสสะ ทางตา ผัสสะ ทางหู ผัสสะ ทางจมูก
ผัสสะ ทางล้น ผัสสะ ทางผิวกาย ผัสสะ ทางจิตใจ ๖ ผัสสะ
ทั้ง ๖ ผัสสะนี้เรียกว่าผัสสะ ; อย่าทำผิดเมื่อมีผัสสะจะไม่
เกิดความทุกข์, ถ้าทำผิดเมื่อเกิดมีผัสสะ จะมีความทุกข์.

ทำผิดเมื่อมีผัสสะนี้ ก็คือไปหลงรัก ไปหลง
เกลียดเข้านั่นเอง : เมื่อตาเห็นรูปที่นำรักมันก็หลงรัก, เมื่อ
ตาเห็นรูปที่ไม่นำรักมันก็หลงเกลียด, มันก็หลงรักหรือหลง
เกลียด ; อย่างนี้เรียกว่าทำผิดทางผัสสะ จะต้องเกิดความ

ทุกข์ ที่ทางตา. ที่นี้เขาเรียกว่าสวยก็สวยชิว ก็อย่าไปหลงรักกับมัน, นี่ไม่สวยก็ไม่สวยชิวอย่าไปหลงเกลียดกับมัน. รู้แต่ที่เราจะต้องทำอะไรกับเรื่องเหล่านี้, หรือไม่ต้องทำอะไร; ถ้าต้องทำอะไรก็ทำ ไม่ต้องทำอะไรก็ไม่ทำชิว, อย่าไปหลงรักที่มันสวย, อย่าไปหลงเกลียดที่มันไม่สวย, มันจะเป็นทุกข์ มันเป็นความหลง มันเป็นคนบ้า. เคี้ยวหลงรักเคี้ยวหลงเกลียด, เคี้ยวหลงรักเคี้ยวหลงเกลียด เคี้ยวทางตา เคี้ยวทางหู เคี้ยวทางจมูก เคี้ยวทางลิ้น เคี้ยวทางกาย เคี้ยวทางใจ, มีแต่เรื่องหลงรักและหลงเกลียด นั่นแหละมันเป็นความทุกข์.

อย่าไปหลงรักหลงเกลียดทางใด ๆ หมด มันจะไม่มี ความทุกข์เกิดขึ้นได้. เพราะถ้ารัก เกิดเวทนาหลงรัก แล้วมันก็เกิดค้นหา เกิดความอยาก มันก็ยึดมันเป็นตัวกู—ของกู มันก็หนักอกหนักใจ แล้วมันก็เป็นทุกข์เพราะสิ่งที่รัก. ถ้าว่ามันไม่น่ารักก็ไม่น่ารักชิว; ไม่หลงเกลียดไม่เกิดความอยากที่จะหนี หรือจะฆ่า, หรือจะทำลายอะไรกับใคร, ไม่กระวนกระวายอะไร, ไม่รำคาญอะไร, เพราะเราไม่หลงเกลียดอะไร. บังคับจิตใจได้แบบนี้ อย่าทำผิดเมื่อมีผัสสะ ก็จะไม่เป็นทุกข์; บังคับไม่ได้, ทำผิดเมื่อมีผัสสะมันก็ต้องเป็น

ทุกข์; จะเป็นทุกข์หรือจะไม่เป็นทุกข์ ก็เพราะว่าทำผิด หรือทำถูก เมื่อผัสสะ.

ทุกวันนี้ เรามีผัสสะกันทุกวัน ๆ ตลอดเดือนตลอดปี ตลอดชีวิต เรามีผัสสะ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ แล้ววันหนึ่งมันมีไต่หลาย เพราะมันทั้งทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ทั้ง ๖ อย่าง, เรื่องนั้นแล้วเรื่องนั้น, เรื่องนี้แล้วเรื่องนี้, ไม่มีเรื่องอะไรก็ไปเอาเรื่องเก่า ๆ มาคิด มันก็ผิด แล้วมันก็เป็นทุกข์.

ประโยชน์เป็นหัวใจในพระไตรปิฎก ในพระพุทธศาสนา ที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้ ว่าหัวใจธรรมะทั้งหมดก็คือ อย่าทำผิด เมื่อมีผัสสะ มันจะเป็นทุกข์; ทำให้ถูกต้องตรงเรื่อง ให้ฉลาดมันก็จะไม่เป็นทุกข์. เมื่อมีผัสสะมากระทบตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจก็ตาม เราต้องฉลาด, ฉลาดต้องรอบรู้ ว่าอย่างไร ทำไม; แล้วอย่าไปทำผิดกับมันเป็นอันตราย คือ อย่าไปหลงรักและหลงเกลียดนั่นเอง มันก็ไม่มีเรื่องที่จะเกิดกิเลสตัณหาอะไรให้เป็นความทุกข์.

เมื่อต้องทำอะไรก็ทำไปซิ; อย่าไปทำด้วยความเกลียดและความรักชิ, ก็ทำไปอย่างสติปัญญาอย่างมีเหตุผล

การงานมันก็ลุล่วงไปด้วยดี. ถ้าไปทำด้วยความเกลียดหรือความรักแล้ว มันลำเอียงแล้ว, มันจะลำเอียงแล้ว มัน จะไม่ถูกต้อง; ต้องทำด้วยจิตใจที่เป็นอิสระเสมอ.

ขอให้เรารู้ว่า หัวใจธรรมะ, หัวใจพระศาสนา หัวใจของพระธรรมทั้งหมดมีอยู่ ๒ ประโยคนี้เท่านั้น ถ้าทำผิดเมื่อมีผัสสะจะเป็นทุกข์, ถ้าทำถูกเมื่อมีผัสสะจะไม่เป็นทุกข์, มีเท่านั้นเท่านั้น. ออกสำหมาเสียคำรถไฟมาตั้งหลายบาท มาเห็นคเห็น้อยเสียเวลา เกี่ยวจะไม่ได้อะไรนะจะบอกให้รู้ ว่านี่แหละคือ หัวใจของพระพุทธศาสนา ที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้เป็นหลัก. ในพระไตรปิฎกทั้งหมดทั้งสิ้น ก็สรุปรวมไว้ได้เพียงเท่านั้น : อย่าทำผิด คืออย่าโง่ และ ทำผิดเมื่อมีผัสสะ, ไปหลงรักหลงเกลียดหลงโกรธ; ที่เราเห็นโง่กันอยู่ตลอดไป จนกระทั่งเลวร้าย อันธพาลเลวร้าย ทำอาชญากรรมเลวร้าย ก็เพราะมันหลงในเรื่องของผัสสะ.

อย่าทำผิดเมื่อมีผัสสะ ปัญหาก็ไม่เกิดและไม่เป็นทุกข์. ถ้าทำผิดเมื่อมีผัสสะจะเกิดปัญหายุ่งยากไปหมดแล้วก็จะต้องเป็นทุกข์ ไม่มีใครช่วยไต่คอก ให้เทวดาพระเจ้า

ที่ไหนมาช่วยก็ไม่ได้ออก. ถ้าทำผิดทางผัสสะแล้วก็ต้อง
 เป็นทุกข์, ถ้าทำถูกทางผัสสะแล้วจะไม่มีทุกข์, ไม่ต้องเอา
 พระเจ้าเทวดาผีसांगที่ไหนมาช่วยคอก นั้นมันคนบัญญัติอ่อน
 ไปฟังไปอ่อนวอนผีसांगเทวดาให้ช่วย นั้นมันยกไว้ให้คน
 บัญญัติอ่อน. ถ้าใครอยากเอาบัญญัติอ่อนก็เอาซิ, เอาอย่าง
 นั้นแหละ ไปหวังฟังผีसांगเทวดาอะไรก็ไม่รู้ มาช่วยอย่าให้
 เป็นทุกข์, ไว้ให้คนบัญญัติอ่อน ใครอยากบัญญัติอ่อนก็
 เอาอย่างนั้นก็แล้วกัน. แต่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า ถ้า
 จะไม่ให้ เป็นทุกข์ ต้องอย่าทำผิดเมื่อมีผัสสะ; ถ้าต้อง
 การมีความสุข ไม่มีความสุข ก็ให้ทำถูกต้องเมื่อมีผัสสะ,
 ไม่เกี่ยวข้องกับผีसांग เทวดาโซคซตาเคราะห์กรรมอะไรที่ไหน
 หมก, มันอยู่ที่ทำผิดหรือทำถูกเมื่อมีผัสสะที่นี้และเที่ยวน^๕
 เท่านั้น.

ขอให้ใ้เอาความรู้^๕ถ้ายังไม่มี เอาไปทำให้มันมีขึ้น
 มา อย่าให้การศึกษามันบกพร่อง ซึ่งเราเรียกว่า*การศึกษา*
ชนิดสุนัขหางด้วน เป็นการศึกษาที่ไม่เต็ม ยังบกพร่องอยู่;
 รู้แต่หนังสือกับรู้แต่ทำมาหากินอาชีพเท่านั้น, รู้แต่หนังสือ
 กับอาชีพเท่านั้น, นี้การศึกษาหมาหางด้วน. ถ้าหางไม่
 ด้วน ต้องรู้ธรรมะด้วย ว่าจะเป็นคนกันอย่างไร จึงจะ

ไม่มีความทุกข์; หนังสือก็รู้เอาชี อาชีพก็รู้, แล้วมีธรรมะ
ไม่เป็นทุกข์กันอย่างไรนี่ก็รู้ ^{นี้} การศึกษาสมบุรณ์.

ต้องเติมธรรมะ ^{นี้} ชีวิตจึงจะสมบูรณ์.

ฉะนั้น อากมาจึงเรียกว่า เหมือนกับเติมธรรมะลง
ไปในชีวิตให้สมบูรณ์; พุทอย่างตรงไปตรงมา คุณอยาก
จะโกรธก็โกรธ ว่าถ้าคนมีความรู้แต่หนังสือกับอาชีพแล้ว
ชีวิตนั้นมันยังโพรงอยู่ไม่เต็ม. เอาอะไรเติมให้เต็มละ?
เอาความรู้ธรรมะที่ยังขาดอยู่นั้นแหละเติมให้เต็ม ให้รู้
ว่าปฏิบัติธรรมะอย่างไร จึงจะไม่เป็นทุกข์.

เดี๋ยวนี้เรามีความรู้หนังสือและอาชีพอยู่แล้ว แต่มัน
ยังกลางอยู่ในส่วนที่ว่า ธรรมะจะกำกับชีวิตอย่างไรมัน
ไม่มี. นี่มาที่นี้ก็เหมือนกัน มาเติมส่วนนั้นแหละให้มันเต็ม.
ห้องนั้นมันยังไม่เต็ม; สองห้องแรกมันเต็มแล้ว รู้หนังสือ
แล้ว รู้อาชีพแล้ว แต่ห้องที่สาม คือรู้ธรรมะสำหรับจะไม่
เป็นทุกข์นั้นยังไม่มี มันยังพร่องอยู่ จึงมาเติม, จึงเหมือนกับ
ว่ามาเติมชีวิตให้เต็ม ในส่วนที่ยังพร่องอยู่ คือ ธรรมะ,

เติมธรรมะลงไปในชีวิต ให้ชีวิตนี้เต็มทั้ง ๓ ส่วน : ทั้งรู้หนังสือ, ทั้งรู้อาชีพ, และทั้งมีธรรมะ.

เดี๋ยวนี้เมื่อกระทรวงเขาไม่ได้สอน เราก็หาเอาเองซิ อย่างที่มาที่นี้ก็เห็นได้ชัดว่า มาหาเอาเองนอกหลักสูตรกระทรวง. ถ้าว่ากระทรวงเขาให้สอนให้มีกิติชิต ก็สะดวกก็เรียนกันในโรงเรียนก็ได้; เข้าใจว่าต่อไปกระทรวงคงจะขยายหลักสูตรออกมาให้ถึงส่วนนี้ คือ ให้เรียนธรรมะขึ้นอีกส่วนหนึ่ง, ให้เป็นการศึกษาชนิดดี ชนิดเต็ม, ไม่ใช่ศึกษาหมาทางตัว.

พูดตะโกนมาทั้งทางวิทยุ ทั้งทางหนังสือไม่รู้กี่สิบครั้งแล้ว, ว่าการศึกษาของชาติ ของโลกนี้ ยังเป็นการศึกษาหมาทางตัว; ฉะนั้นคนในโลกจึงเป็นโรคประสาทกันมากขึ้น, เป็นบ้ากันมากขึ้น, เป็นอาชญากรรมกันมากขึ้น อะไรกันมากขึ้น, เพราะการศึกษามันเป็นทางตัว; ฉะนั้นเมื่อใดการศึกษามันเต็ม สิ่งเหล่านั้นมันก็จะหมดไป. ถ้ามีศีลธรรมอยู่ในบุคคล ความเลวร้ายในกรุงเทพฯ อย่างที่มีอยู่เดี๋ยวนี้ จะไม่มี; ช่มชืดก่อนฆ่า, ฆ่าแล้วช่มชืด มันเลวร้ายที่สุดของมนุษย์ มันจะไม่มี ถ้าว่ามันมีการศึกษาทางศีลธรรมที่เต็ม.

ขอให้เราถือว่า การเติมธรรมะลงไปในชีวิตของเราให้เต็มนี้ เป็นความดีอย่างยิ่ง; ไม่มีอะไรดีกว่าแล้วดีกว่ามีเงินเดือนเพิ่มสักสิบชั้น, เติมชีวิตด้วยธรรมะนี้ลงไปให้ชีวิตมันเต็มไปด้วยธรรมะ ดีกว่าได้เลื่อนชั้นเงินเดือนสัก ๑๐ ชั้น ถ้าสอนลูกศิษย์ลูกหา นักเรียนของเรา ให้รู้ธรรมะนั้นแหละเป็นบุญกุศลอย่างยิ่ง สมกับที่ว่าเราเป็นครู มีบุญคุณเหนือคนในโลก เพราะว่าครูทำให้คนรู้, แล้วก็เป็นคนที่มีเป็นคนที่ดี เป็นโลกที่ดี; โลกจะดีหรือจะเลวก็เพราะว่าครูสอนคนให้ดีหรือให้เลว.

เด็ก ๆ นั้นสร้างโลก แต่ว่าเด็กจะมีปัญญาสร้างที่ไหนล่ะ; มันก็แล้วแต่ครูสอนไปอย่างไร ถ้าครูสอนดีทำให้เป็นเด็กดี เขาก็สร้างโลกดี; ครูสอนไม่ดีเขาเป็นเด็กเลว มันก็สร้างโลกเลว. ฉะนั้น โลกอนาคตจะดีหรือจะเลว มันก็ขึ้นอยู่กับที่ครูนั้นสอนดีหรือไม่ดี. ถ้าครูสอนดีก็เป็นครูที่สร้างโลก มีบุญอันใหญ่หลวง เป็นปฐุชนียบุคคล. คำว่าครูนี้แปลว่าผู้เปิดประตูทางวิญญาณ ให้สัตว์โง่ ๆ ออกมาเสียจากคอกแห่งความโง่ คอกเหล็กที่เหม็นที่มีค ที่สกปรกที่อะไรต่าง ๆ ซึ่งสัตว์มันถูกกักขังอยู่ในนั้น. นี้ครูเป็น

ผู้เปิดประตูให้ออกมาเสียจากคอกชนิดนั้น ; ดังนั้นครูจึงเป็น
ปูชนียบุคคล.

ขอให้เราสามารถทำหน้าที่เปิดประตูให้ลูกเล็กๆ ของ
เราออกมาเสียจากคอกแห่งความโง่ ความทุกข์ ความมืด กิเลส
ทั้งหลาย แล้วเราก็เป็นครูปูชนียบุคคล ได้สิ่งสูงสุด มีค่า
ที่สุด, ไม่ใช่เงินเคียนเล็กๆ น้อยๆ ที่เยียวชีวิต นี้เป็นของ
เล็กน้อย. คุณค่าสูงสุดของครู ก็คือได้ทำให้โลกดีขึ้น
ให้คนเป็นเด็กดีสร้างโลกที่ดี, ให้เป็นเหมือนกันว่าครูเป็น
ผู้สร้างโลกที่ดี โดยใจความก็คือ เปิดประตูให้สัตว์ออกมา
เสียจากความโง่ มาเป็นสัตว์ที่ฉลาด, แล้วก็ช่วยกันสร้าง
โลกที่ดี.

นี้อาตมาตั้งใจจะพูดอย่างนี้ สำหรับท่านทั้งหลาย
ที่อยู่ต่าห์มาจากที่ไกล มาด้วยความหวังว่าจะศึกษาธรรมะ ;
แล้วธรรมะก็มีอย่างนี้แหละ มี ๔ ความหมายอย่างที่ว่า
แล้ว ความหมายที่สำคัญ ก็คือหน้าที่ของมนุษย์อย่างถูก
ต้อง. เทียบนี้เรายังไม่ได้ทำหน้าที่ของมนุษย์อย่างถูกต้อง
เรียกว่ามันยังพร่องอยู่ เพราะเราไม่รู้ ฉะนั้นเราจึงมาเติม

เติมให้รู้ แล้วทำให้เต็ม, อย่าให้มีข้อบกพร่องในหน้าที่ของมนุษย์เลย.

ครู^{นี้}ในส่วนที่เป็นเรื่องของตัวเอง ก็ทำตัวเองอย่าให้เป็นทุกข์เลย, ส่วนที่เป็นหน้าที่เกี่ยวกับลูกศิษย์ลูกหา ก็สอนลูกศิษย์ลูกหาให้รู้จริง, ให้ลูกศิษย์ลูกหาเหล่านั้นพ้นจากความทุกข์ด้วย. ฉะนั้น ครูจึงช่วยทั้งตัวเองและช่วยทั้งลูกศิษย์ลูกหา ซึ่งจะเป็นคนสร้างชาติและสร้างโลก, เราก็พลอยมีส่วนบุญกุศล ในการสร้างโลกให้งดงามให้น่าอยู่. เมื่อความรู้ส่วนนี้มันบกพร่องอยู่ เราก็เติมให้มันเต็ม, จึงพูดว่า มาที่สวนโมกข์^{นี้} เหมือนมาเติมชีวิตให้เต็มด้วยธรรมะที่ยังพร่องอยู่, หรือว่าเติมธรรมะที่ยังพร่องอยู่ลงไปในชีวิตให้มันเต็ม แล้วก็ได้ผลเกินค่าเหลือที่จะเกิน เกินค่ารถไฟ เกินค่าเวลา เกินค่าอะไรต่างๆ, จะได้กำไรมหาศาล มีธรรมะเป็นกำไร มีบุญกุศลเป็นกำไร ซึ่งมันยิ่งกว่าเงินกว่าทอง.

^{นี้}เราพูดกันในฐานะที่ว่าเป็นพุทธบริษัท พวกกัน^{นี้} เพื่อจะได้ช่วยกันทำสิ่งที่สนองพระพุทธประสงค์. พระพุทธองค์ทรงประสงค์ว่า ให้เรา^{นี้}ช่วยกันทำให้ธรรมะยังอยู่

ในโลก, ให้เป็นประโยชน์แก่สัตว์โลกทั้งเทวดาและมนุษย์. เราก็ต้องช่วยกันซิ, ช่วยกันทำให้ธรรมะมีอยู่ในโลก เพื่อเป็นประโยชน์แก่สัตว์โลกทั้งเทวดาและมนุษย์.

อาตมาจึงแสดงความยินดีแก่ท่านทั้งหลาย เหมือนได้กล่าวคำแรกพูดว่า ขออนุโมทนาในการที่ท่านทั้งหลายมาที่นี่ด้วยความหวังว่า จะเติมธรรมะลงไปในชีวิตนั้นให้เต็ม, ให้เป็นชีวิตที่สามารถสร้างสรรค์สิ่งที่มีประโยชน์อย่างสูงสุด ตรงตามพระพุทธรประสงค์, รักษาธรรมะนี้ไว้ให้ยังมีอยู่ในโลก เพื่อประโยชน์แก่คนในโลกทั้งเทวดาและมนุษย์.

การบรรยายนี้มันก็พอแก่ความประสงค์แล้ว, ขอให้ท่านทั้งหลายกำหนดจดจำให้ดี เข้าใจ. พอเห็นว่าอันนี้รอดได้ช่วยได้ แล้วประพฤติกะทำอย่างยิ่งให้สุดความสามารถ ในฐานะที่เป็นหน้าที่ของมนุษย์, เอาธรรมะมาประพฤติปฏิบัติเพื่อประโยชน์แก่ความเป็นมนุษย์ของตน ให้เจริญอยู่ด้วยธรรมะ, มีความสุขอยู่ทุกทีพาราตริกกาลเทอญ.

การฟังผู้อื่น.

อดฟังท่าน ฟังได้ แต่ขาดสิ่ง
 ใช้ ฟังฟัง บ้านเก่า เล้าอยู่หัว
 ขลุ่ยฟัง แรบ คนไข้ คนดูยาว
 ฟ้า ๓-พัน ฟังทั่ว ไม่เหลือไร.

ด้รอกันดี ฟังเกอิมี่ ฟ้า ฟ้าฟัง
 ไม่ขี้ดี ฟังขลุ่ย ฟัง เขา โฉน ?
 ฟ้า ดี โย ฟังทั่ว ขลุ่ยทั่ว โย
 แลร์ ๓: ได้ ฟ้า ฟัง ฟัง ทั่ว

ฟังผู้อื่น ฟังได้ แต่ขาดนอก,
 ท่านเพียงแต่ ภาวอก ขลุ่ยพหุ สอน
 ด้รอกันดี ฟังระระ ๓๓, ๓๓-
 ฟ้า ๓๓ ๓๓ ทั่วได้ ไม่ขาด.

๓๓๓ ๓๓๓ ขลุ่ย ๓ = ๓๓๓
 ๓๓๓๓ ๓๓๓ ฟ้า ๓๓๓
 ๓๓ ๓๓ ฟ้า ๓๓๓ ๓๓๓ :
 ๓๓๓ ๓๓๓ ๓๓๓ ๓๓๓ ๓๓๓ ๓

๓. ๓๓๓๓

อะไร ๆ ในชีวิต สักแต่ว่าเป็นเรื่องของจิตสิ่งเดียว.

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาคมาฆบูชา
เป็นครั้งที่ ๙ ในวันที่ ๙ อาตมาก็ยังคงกล่าวในชุดที่เรียกว่า
ธรรมะเล่มน้อยเล่มเดียวจบ ต่อไปตามเดิม. แต่ขอให้ท่าน
สังเกตสักหน่อยว่า เล่มเดียวจบนั้น **คือมันจบในการบรรยาย**
ครั้งหนึ่ง ๆ ตั้งแต่ต้นจนปลาย, จบเรื่องโดยสรุปทั้งหมด
ของสิ่งที่เรียกว่า ธรรมะ.

บรรยายธรรมประจำวันเสาร์ ภาคมาฆบูชา ชุด ธรรมะเล่มน้อย
ครั้งที่ ๙, ๕ มีนาคม ๒๕๒๖ ณ สถานหินโค้ง โมกขพลาาราม ไซยา

ในวันนี้จะกล่าวโดยหวัช้อยย่อว่า อะไรๆ ในชีวิต
 สักแต่ว่าเป็นเรื่องของจิตสิ่งเดียว. นี่ขอให้จับใจความ
 ให้ได้ ว่าทุกอย่างทุกสิ่ง ทั้งหมดของเรื่องชีวิต หรือเกี่ยว
 กับชีวิตทั้งหมดทั้งสิ้น เป็นเรื่องของสิ่งที่เรียกว่า จิต เพียง
 สิ่งเดียว. ฟังแล้วมันก็ไม่น่าเชื่อ; แต่ขอให้ฟังให้ดีจะ
 เข้าใจ และเห็นด้วย; แต่ยากที่จะมองเห็น คือมันยาก
 ที่ท่านผู้ฟังจะสรุปได้เองว่า ทุกเรื่องตั้งแต่ต้นจนปลาย,
 ตั้งแต่ต้นจนนิพพานนั้น เป็นเรื่องของสิ่งที่เรียกว่าจิต
 เพียงเรื่องเดียวสิ่งเดียว, ไม่ต้องมีคำว่า ตัวตน อะไรที่ไหน.

เป็นห่วงอยู่ว่า มันจะเกิดอาการที่เรียกว่า เป่าปี่
 ให้เต่าฟังขึ้นมา คือถ้าฟังไม่ถูกในการบรรยายเรื่องนี้;
 อาตมาก็กลายเป็นคนเป่าปี่ให้เต่าฟัง, แล้วผู้ฟังทั้งหลายก็
 กลายเป็นเต่าไปทั้งหมด, แล้วมันจะเสียหายสักเท่าไร ขอ
 ให้คิดว่ามันจะเสียหายสักเท่าไร. ในการจัดการทำ จะ
 ต้องร่วมมือกันให้ดี คือท่านทั้งหลายฟังถูก รู้เรื่อง
 แล้วมันก็พ้นจากอาการที่เรียกว่า เป่าปี่ให้เต่าฟังหรือให้
 แรดฟัง, แล้วแต่จะใช้ คำไหนมันก็เหมือน ๆ กัน.

จิตเดิมเป็นสักว่าธาตุมี ๓ บันตอน.

[จิตล้วน, มีกิเลสมีอวิชชา, นมคกิเลส]

คือเราจะพูดกันตั้งแต่จิตแรกเริ่มเดิมที เป็นสักแต่ว่าธาตุตามธรรมชาติชนิดหนึ่งเท่านั้น, แล้วจิตนั้นได้รับการแวดล้อมปรุงแต่งเรื่อยมา ตลอดเวลาอันยืดยาวนาน เป็นไปในความโง่ ความหลง จนกระทั่งมันค่อยเปลี่ยน ลืมเหตุลืมตาแล้วมัน เปลี่ยนเป็นจิตที่ไม่โง่ไม่หลง เป็นจิตที่ ถึงที่สุด ของสิ่งที่จิตจะบรรลุถึงได้ จบกัน คือ เรียกว่านิพพาน.

นี้ช่วยฟังให้ดีว่า ตั้งแต่มันเป็นจิตล้วน ๆ; ต้องฟังให้ดี ตั้งแต่มันเป็นจิตล้วน ๆ ไม่มีอะไรในจิตนั้น, แล้วก็ เป็นจิตที่เต็มไปด้วยกิเลส มีอวิชชา เป็นต้น จนกระทั่งเป็น จิตที่หมดอวิชชา ไม่เป็นที่เกิดแห่งอวิชชาอีกต่อไป เรื่องมันมีเท่านั้น.

นี้ทำความเข้าใจในขั้นต้นกันเสียก่อนว่า ตอนแรกมีแต่จิตล้วน ๆ เป็นธาตุตามธรรมชาติชนิดหนึ่งเท่านั้น; ไม่มีความผิดความถูก, ไม่มีความดีความชั่ว, ไม่มีกิเลสอะไรอยู่ในจิตนั้น, เป็นจิตล้วน ๆ เรียกว่า จิตล้วน ๆ คือ จิต

ประภัสสรตามธรรมชาติล้วน ๆ. ตอนที่ ๒ ต่อมาจิต
นั้นกลายเป็นจิตโง่เขลา เต็มไปด้วยกิเลสและอวิชชา
เวียนว่ายไปในวัฏฏสงสารอันยาวนานแสนนาน ด้วยความ
เจ็บปวดอย่างยิ่ง ในตอนหนึ่ง. ตอนที่ ๓ จิตนี้กลับตัว
ล้มหลุมตาขึ้นมา รู้จักทุกข์รู้จักโทษ ในการเวียนว่ายใน
วัฏฏะ, มันก็อบรมตัว เจริญธรรมะให้มีขึ้นในจิต จน จิต
นั้นหลุดออกไปจากกิเลส, หลุดไปจากวัฏฏสงสาร ถึง
สภาพที่เป็นนิพพาน ไม่มีอะไรปรุงแต่งได้อีกต่อไป, มีสาม
ชั้นตอน.

สรุปอีกทีหนึ่งว่า เรื่องของคนเราทั้งหมดที่เรียกว่า
ชีวิตนี้ มันตั้งต้นด้วยจิตล้วน ๆ ไม่มีอะไร. ในขั้นที่ ๒
มันกลายเป็น จิตที่มีกิเลส มีอวิชชา. ในขั้นที่ ๓ กลายเป็น
จิตที่หมดจากกิเลส หมดจากอวิชชา, จบ เรื่องจบ.

มันจะพูดได้อย่างน่าทึ่งว่า หนังสือเรื่องนี้ไม่มีอะไร
มาก คือจิตล้วน ๆ, แล้วจิตมีกิเลส, แล้วจิตหมดกิเลส จบ.
นี่ธรรมะอันยอดเยี่ยม ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ มันเหลืออยู่
เพียง ๓ คำว่า มันตั้งต้นด้วย จิตล้วน ๆ แล้ว จิตมีกิเลส
แล้ว จิตหมดกิเลส, เรื่องมันจบ.

เดี๋ยวนี้ก็มีแต่รายละเอียด ที่จะแสดงให้เห็นว่า จิตล้วน ๆ นั้นคืออย่างไร ตอนไหน, แล้วจิตเกิดกิเลสคือ อย่่างไร ตอนไหน, แล้วจิตถึงความหมตกิเลส และกิเลสไม่ อาจจะมีเกิดแกจิตได้อีกต่อไป มันตอนไหน, มันมี ๓ ตอน.

ที่ว่า อะไร ๆ สักว่าเป็นเรื่องของจิต, หรือสักว่า เป็นเรื่องจิตเรื่องเดียวเท่านั้นแหละ. ทุกเรื่องในธรรมะ ทั้งหมด เป็นเรื่องของจิตเรื่องเดียวเท่านั้นแหละ : คือ จิตล้วน ๆ, จิตเกิดกิเลส, แล้วจิตหมตกิเลส, สามคำพูด หมตก จบเรื่อง.

ทีนี้ถ้าจะพูดอีกแบบหนึ่งก็พูดว่า ชั้นที่ ๑ ตั้งต้น จากจิตไม่มีตัวตน จิตล้วน ๆ ไม่มีความคิดนี้กว่าตัวตน. ชั้นที่ ๒ จิตมันโง่ มีความรู้สึกว่ามีตัวตน มีตัวกู—ของกู. แล้วพอมามา ชั้นที่ ๓ จิตหมตกความรู้สึกว่ามีตัวตน ไม่มี ตัวตนในความรู้สึกของจิตก็สามตอน นั้นจบ.

ขอให้กำหนดหลักเกณฑ์ ๓ ชั้นตอนนี้ไว้ให้ดี ๆ แล้ว ก็ จะฟังเรื่องที่จะพูดไปโดยรายละเอียดนั้นได้ง่าย และ เข้าใจได้ ไม่เกิดอาการที่เรียกว่า เป๋่าปีให้เต่าฟัง; แล้วคำบรรยายนี้ก็เป็นคำบรรยายที่เรียกว่า ธรรมะเล่ม น้อยเล่มเดียวจบ ได้จริง ๆ.

จิตตั้งต้นจากความไม่มีตัวตน, เป็นจิตล้วน ๆ
 อยู่ตามธรรมชาติขั้นตอนหนึ่ง. แล้วจิตมาสู่ความมี
 ตัวตน ที่เกิดขึ้นเพราะอวิชชา ที่จิตได้มาสร้างขึ้นเอง ใน
 การที่หมุนมาในโลกนี้. แล้วจิตก็กลับไปสู่ความไม่มี
 ตัวตนอีกครั้งหนึ่ง คือมีวิชาเกิดขึ้น, จิตหมดความรู้สึก
 ว่าตัวตนอีกครั้งหนึ่ง. ฟังดูแล้วเรื่องมันนิดเดียว : จิตไม่
 เคยมีตัวตน แล้วจิตมาโง่ มีตัวตน แล้วก็จิตกลับ หมด
 ความมีตัวตน, ความรู้สึกไม่มีตัวตนอีกครั้งหนึ่ง. สาม
 คำสั้น ๆ. นี่คือเรื่องทั้งหมดของธรรมะ ที่เราฟังและศึกษา
 กันเป็นปี ๆ ก็ปี ๆ มาแล้ว แล้วมันจะน่าหัวที่ว่ามันมีอยู่
 เพียงสามคำเท่านั้น : จิตล้วน ๆ, จิตมีตัวตน, แล้ว
 จิตหมดตัวตน. สามคำเท่านั้นจบ เรื่องจบ.

ขอร้องให้ช่วยจำสามคำนี้ เอาไปพูดจากตึกเตียง
 ชักใช้ไล่เสียงปรึกษาหารือกันอยู่แต่เพียงสามคำ : จะว่า
 จิตล้วน ๆ ไม่มีกิเลสก็ได้, แล้วมัน มีกิเลส, แล้วมัน หมด
 กิเลสเป็นนิพพานก็ได้. หรือว่า จิตไม่มีตัวตน มาก่อน,
 แล้วมา มีตัวตน แล้ว หมดตัวตน, เหมือนกัน โดยใจ
 ความแล้วเหมือนกัน. แต่มันสำคัญอยู่หน่อยที่ว่า "ตัวตน"

ตัวตนนั้นมีความหมายมากที่เป็นทุกข์กันเพราะมีตัวตน. ตัวตนเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แล้วก็เหนียวแน่น แล้วก็ ละยาก ละไม่ได้ ตลอดเวลาที่ยังไม่บรรลुพระอรหัตต์, แล้วมันยังมีความยุ่งยากลำบาก. ที่สอนไว้ทั้งอย่างมีตัวตน และอย่างไม่มีตัวตน แต่ว่า ไม่มีตัวตนนี้เป็นหลักใหญ่ เป็นหลักที่ถูกต้อง.

แต่ที่มีคำที่ทำให้งงงวยเลย คือมีคำตรัสคำสอนที่ว่า คนเป็นที่พึ่งแก่คน, ตนเป็นที่พึ่งแก่ตน, ให้ฝึกตนให้จัดการกับตน; นั้นมันเกิดขัดกันอยู่ว่า เดียวว่าไม่มีตัวตนเดี่ยวว่ามีตัวตน. แต่ถ้าท่านเข้าใจเรื่องนั้นแล้ว จะเข้าใจได้ว่า มันไม่ขัดกันดอก เพราะว่าสิ่งที่เรียกว่า ตัวตน นั้นจิตมันคิดเอาเอง. จิตนั้นแหละเมื่อมันโง่ มันก็คิดว่าเป็นตัวตน : “ฉันเป็นตัวตน มีตัวตนของฉัน” จิตมันโง่. ตัวตนนั่นก็คือจิตโง่, มันโง่แล้วใครจะมาช่วยให้หายโง่; มันเองอีกนั่นแหละ ที่มันเวียนว้ายไปในกองทุกข์, ในกองทุกข์, ในกองทุกข์มากขึ้น มันก็ค่อยลึมหูลึมตาฉลาดขึ้นมา จนละเสียซึ่งตัวตน เรื่องมันจบ.

แล้วทีนกลองฟังกให้ตี ๆ ว่า จะว่าไปตามลำดับ แต่ทีละชั้นตอน อย่าลืมน่าสามชั้นตอนเท่านั้นแหละ : จิตล้วน ๆ ไม่มีกิเลส อะไร, แล้วจิตเริ่มมีกิเลส มีตัวตน, และอันสุดท้าย จิตหมดกิเลส หมดตัวตน, สามชั้นตอน.

จิตล้วน ๆ เป็นวิญญาณธาตุ.

ชั้นตอนที่ ๑ ก็คือ จิตล้วน ๆ ไม่มีอะไร, มีแต่จิตล้วน ๆ ที่ยังไม่มีความหมายแห่งตัวตน หรือไม่มีกิเลส นี้ ก็จะเริ่มมาตั้งแต่มีธาตุ ๖ ธาตุ อยู่ตามธรรมชาติ ดังพระบาลีที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า : บุรุษนั้ประกอบอยู่ด้วยธาตุ ๖ อย่าง, ๖ อย่างนั้นคือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม, นี้ ๔ ธาตุ เป็นฝ่ายร่างกาย ฝ่ายวัตถุ; แล้วก็มี วิญญาณธาตุนั้ ก็ือธาตุที่จะเป็นจิต, แล้วอันสุดท้าย อากาศธาตุที่ว่าง, ที่ว่างซึ่งเป็นที่ตั้งของสิ่งทั้งปวง.

อันนั้แบบคายมาก ท่านกล่าวว่า ที่ว่างหรืออากาศธาตุ เป็นที่ตั้งของสิ่งทั้งปวง. ในทางวัตถุ มันก็เป็นที่ตั้งของโลก ของสากลจักรวาล, โลกทั้งหมด สากลจักรวาลทั้งหมดนั้ ตั้งอยู่บนอะไรเล่า? มันตั้งอยู่บนความว่าง

ถ้าไม่มีความว่าง คือไม่มีที่ว่างให้ มันก็ตั้งขึ้นไม่ได้, แล้วมันมีที่ว่างให้; ฉะนั้น ทุกสิ่งมันจึงตั้งอยู่บนความว่าง, โดยส่วนใหญ่ โดยส่วนรวม ทั้งโลกก็ตั้งอยู่บนที่ว่าง หรือ อากาศธาตุ. แม้ส่วนย่อย ๆ หนึ่ง มาเป็น ปริมาณหนึ่ง ๆ ในร่างกายคน ร่างกายอะไรก็ตาม, ปริมาณหนึ่ง ๆ มันก็ต้องตั้งอยู่บนที่ว่าง; ที่ว่างเท่าที่มันจะตั้ง คือมันต้องการจะตั้งอยู่ มันก็ตั้งอยู่บนที่ว่าง.

ฉะนั้นท่านจึงกล่าวว่า อากาศธาตุ หรือที่ว่าง เป็นฐานที่รองรับธาตุอื่น : ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม มันก็ตั้งอยู่บนที่ว่าง. อากาศธาตุมันก็ต้องตั้งอยู่บนที่ว่าง เพราะมันอาศัยร่างกาย อาศัยธาตุทั้ง ๔ นั้นแหละ; แม้จะเอากันแต่เพียง วิญญาณธาตุ มันก็ตั้งอยู่ในที่ที่ว่าง, ที่ยังว่างอยู่จากวิญญาณธาตุ ที่ยังไม่มีวิญญาณธาตุ มันยังเป็นที่ว่างอยู่. คำว่า ความว่าง นั้นมันเป็นที่ตั้ง ที่ให้อยู่ให้อาศัย ให้เกิดขึ้น ของทุกสิ่ง, ของธรรมทั้งปวงที่มีการเกิดขึ้น.

เรื่องนี้ มีคำพูดอุปมาอันหนึ่งซึ่งดีมาก ซึ่งควรจะจำไว้ ว่า ถ้วยชามรามไหภาชนะใด ๆ ก็ตาม มันมีค่าอยู่ตรง

ที่มันว่าง กลวง. คิดดูสิ, ถ้วยชาม แก้วน้ำ อะไรก็ตาม
 มีค่าขึ้นมาได้ก็เพราะว่ามันมีว่างและกลวง. ถ้าในถ้วย
 ในชามในแก้วนั้นมันเต็มอยู่ด้วยอะไรหมดแล้ว มันจะใช้
 อะไรได้, มันจะใช้อะไรได้เล่า! หม้อก็เหมือนกัน ถ้ามีอะไร
 เต็มอยู่ในหม้อแล้ว หม้อนั้นก็ใช้อะไรไม่ได้. ฉะนั้น
 หม้อมันว่าง มันกลวง, โองใหม่มันว่างมันกลวง, ถ้วยชาม
 มันว่าง มันกลวง, แก้วน้ำขวดน้ำ มันว่างมันกลวง, มันจึง
 ใช้ประโยชน์ได้. ดูประโยชน์ของความว่าง ที่มันมีอยู่
 สำหรับให้สิ่งอื่นเข้ามาตั้งอาศัยอยู่ได้. ภาวะที่ว่าง อย่างนี้
 ก็มีอยู่จริงเหมือนกัน แล้วท่านก็จัดเป็นธาตุธาตุหนึ่งด้วย.

ข้อนี้อย่าลืมว่า พระบาลีนั้นมันแปลกที่ว่า ไม่มี
 อะไรที่ไม่ใช่ธาตุ, ทุกอย่างเป็นธาตุ เรียกว่า ธาตุ ได้
 ทั้งนั้นแหละ. ทุกอย่างเรียกว่าธาตุใดธาตุหนึ่ง; แม้แต่
 พระนิพพานก็เป็นนิพพานธาตุ; มิได้มีอะไรที่ไม่ใช่
 ธาตุ. โดยแท้จริงตามธรรมชาติแล้วมันเป็นธาตุทั้งนั้น.
 ฉะนั้นความว่าง, ความว่างนี้ก็ธาตุ.

เรื่องธาตุนั้น ถ้าจะพูดกันให้หมดมันก็ยืดยาวมาก,
 และได้เคยพูดมาครั้งหนึ่งแล้ว เดียวนี้ จะพูดกันแต่เพียง ๖
 ธาตุ ที่จะประกอบกันขึ้นเป็นสังขมัตถ์ที่เรียกว่าคนคนหนึ่ง.

คน ๆ หนึ่งประกอบด้วยธาตุ ๖.

คนคนหนึ่งประกอบด้วยธาตุ ๖ ธาตุ : ดิน น้ำ ไฟ ลม, นี้ ๔ ธาตุฝ่ายวัตถุฝ่ายกาย, แล้วก็วิญญาณธาตุฝ่ายจิต, แล้วอากาศธาตุนี้ฝ่ายว่าง ไม่จัดเป็นรูปไม่จัดเป็นนาม มันเป็นธาตุของมัน. แล้วบางทีจะมีความหมายไกลไปถึงเป็นที่ดับแห่งรูปและนามด้วย ฉะนั้นอย่าเพ้ออธิบายเลย มันยังไกลนัก.

ธาตุดิน น้ำ ไฟ ลม ประกอบกันขึ้นได้เป็นร่างกาย หรืออธิบายละเอียดในการบรรยายหลายครั้งแล้ว; แต่ต้องเอามาพูดเป็นการเตือนอีกครั้งหนึ่งว่า :-

ธาตุดิน นั้นคือเป็นส่วนที่กินเนื้อที่ มันจะเล็กใหญ่อะไรก็ตาม มันจะเป็นหนึ่งปริมาณอะไรก็ตาม เขาหมายถึงสิ่งที่มันกินเนื้อที่ มันแข็งและกินเนื้อที่ ต้องการเนื้อที่ นี้เรียกว่าธาตุดิน คือส่วนประกอบหน่วยหนึ่ง ๆ.

ธาตุน้ำ คือคุณสมบัติที่ทำให้ธาตุดินเกาะกุมกันได้; ถ้าไม่มีธาตุน้ำธาตุดินมันเกาะกุมกันไม่ได้ มันก็ไม่เป็นรูปร่างอะไร.

ที่^๕ ชาติไฟ คืออุณหภูมิจึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างยิ่ง.

ธาตุลม คือความระเหยได้ของแก๊ส ของธาตุลม^๕ นี้, คือสิ่งที่ทำให้เกิดความเคลื่อนไหว.

ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ๔ ธาตุนี้^๕ คือคุณสมบัติ ๔ ประการนี้ มันไม่มีตัวตนอะไร มันมีคุณสมบัติแต่ละอย่างๆ. คุณสมบัติ ๔ อย่างนี้ประกอบกันเข้าเป็นร่างกาย ที่เรามักจะพูดกันว่า ธาตุดิน คือ ผม ขน เล็บ ฟัน หน้าง. ธาตุน้ำ คือเลือด หนอง น้ำมูก น้ำตา เป็นของเหลวนี้ มันเป็นคำอธิบายสำหรับชาวบ้าน หยาบๆ. ควรจะพูดว่า ธาตุดิน เป็นของแข็ง หากดูได้ง่าย เห็นได้ง่าย ที่ผม ขน เล็บ ฟัน หน้าง. และ ธาตุน้ำ ของเหลว ที่เกาะกุมกันให้อยู่เป็นรูปทรงนั้นเห็นได้ง่ายที่เลือด หนอง น้ำมูก น้ำตา. ธาตุไฟ ดูได้ที่ทำให้ร่างกายอบอุ่น. ธาตุลม คือลม แก๊ส ที่เคลื่อนไหวไปมาในลำไส้ ในท้อง เป็นต้น. นนชหยาบๆ, ชีให้เห็นหยาบๆ.

ถ้าให้เห็นละเอียดแล้ว ต้องเล็งที่คุณสมบัติว่า คุณสมบัติใดที่มันแข็ง กินเนื้อที่ ต้องการเนื้อที่ เบียดเอาเนื้อที่

นี่คือธาตุดิน, ตั้งแต่ส่วนใหญ่ที่สุด จนถึงส่วนเล็กที่สุด ๑ ปริมาณก็เรียกว่ามันเป็นธาตุดิน.

เราจะเห็นได้ว่า ในแต่ละอย่างๆ ที่เราไปแยก มันนั้น ไม่ถูกตอก. ที่จริงมันก็ประกอบอยู่ด้วยธาตุทั้ง ๔ เสมอแหละ; เช่นว่า ในเนื้อคน เนื้อหนัง เอ็น กระดูก เนื้อคนนั้น ส่วนที่เป็น ธาตุดิน ก็คือส่วนที่แข็ง, ส่วนที่เป็นธาตุน้ำ ก็คือสิ่งที่มันทำให้ยึดติดกันได้ ตามคุณสมบัติของน้ำ, ที่เป็น ธาตุไฟ มันมีอุณหภูมิ. ในเนื้อหนังของคนเรามีอุณหภูมิ คือความร้อนจำกัดอยู่, แล้วในเนื้อหนังของคนเราก็มียาตุลม คือสิ่งที่มันเคลื่อนไหวไปมา คือแก๊สต่างๆ. ที่เราเรียกว่า แก๊ส ต่างๆ ที่มีอยู่ทั่วไปในเนื้อหนัง ในระหว่างเซลล์อะไรก็ตาม นั้นเราแยกไม่ได้, หรือจะ เอาโลหิตมาดู เอาโลหิตมาดู แยกดู เอ้า, ในโลหิตก็มีธาตุดิน หรือมีส่วนที่เป็นเซลล์เป็นของแข็ง ละเอียด เห็นไม่ได้, แล้วในโลหิตนั้นก็มียาน้ำมีธาตุน้ำ, แล้วในโลหิตนั้นก็มียาตุลม คือความร้อน, แล้วในโลหิตนั้นก็มียาตุซึ่งระเหยอยู่เรื่อย; แม้ในโลหิตที่เรียกกันว่า ธาตุน้ำ มันก็มีทั้ง ๔ ธาตุ.

เป็นอันว่า ธาตุ นี้ถึงถึงคุณสมบัติประเภท
 หนึ่ง ๆ : ธาตุดิน คุณสมบัติแข็งกินเนื้อที่, ธาตุน้ำ คือ
 คุณสมบัติยุดหน่วง ยุคโยง ให้มันเกาะกัน ให้มันติดกัน,
 ธาตุไฟก็ทำให้ร้อน ให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เช่นให้อาหาร
 เปลี่ยนแปลง เป็นการย่อยอาหาร, ธาตุลม ก็คือให้มัน
 เคลื่อนไหวได้ ถ้ามันไม่เคลื่อนไหว มันก็ไม่เจริญอะไรได้,
 นี้เรียกว่าธาตุ ๔.

ที่นี้ วิญญาณธาตุ ธาตุจิต ธาตุใจ นี้ ย่ออธิบาย
 ดีกว่า; รู้แต่ว่ามันเป็นธาตุชนิดหนึ่งตามธรรมชาติ คุณ
 สมบัติของมันก็คือ รู้สึกได้, เป็นธาตุที่รู้สึกได้ คือคิดนึกได้.
 ถ้ามีอุปกรณ์ สำหรับที่จะรู้สึกคิดนึก มันก็รู้สึกคิดนึกได้;
 อุปกรณ์ก็คือร่างกาย นั้นเอง.

ร่างกาย ประกอบด้วยธาตุ ๔ เป็นเนื้อหนังร่าง-
 กาย แล้วยังเป็นส่วนสำคัญ คือระบบประสาทส่วนที่
 ประกอบกัน เป็นระบบประสาทรนี้ ก็เป็นส่วนร่างกาย.
 แต่แล้วมันเป็นที่ตั้งอาศัยของธาตุวิญญาณ ธาตุจิต; มัน
 ได้อาศัยระบบนี้ทำหน้าที่ได้, มันเลยแยกกันไม่ได้. ถ้า
 มันแยกกัน จิตก็ทำอะไรไม่ได้ มันไม่มีที่จะทำงาน. ร่าง

กาย ล้วน ๆ ก็เหมือนกัน ถ้ามัน ไม่มีธาตุวิญญาณ ไม่มีธาตุจิตมันก็ไม่มีความอะไร ไม่มีคามหมายอะไร ทำอะไรไม่ได้; ฉะนั้นจึงต้องไปด้วยกัน, ธาตุฝ่ายกาย กับ ธาตุฝ่ายจิตนี้ แยกกันไม่ได้ ถ้าแยกกันก็เท่ากับไม่มี.

ส่วนอีกธาตุหนึ่ง คือ อากาศธาตุ— ธาตุว่างนั้น มันเป็นเครื่องรองรับทั้ง ๒ ธาตุนี้ไว้, ทั้ง ๒ ธาตุนี้มัน ตั้งอยู่บนความว่าง อย่างที่พูดมาแล้ว. ฉะนั้น จึงต้องตั้งต้นด้วยธาตุทั้ง ๖ ว่าบุรุษนี้ ที่สมมติกันว่าเป็น คนคนหนึ่ง นี้ ประกอบอยู่ด้วยธาตุ ๖ อย่างนี้. นี่คือจุดตั้งต้นของเรื่อง.

ธาตุ ๖ มีคุณสมบัติตามธรรมชาติ.

ธาตุ ๖ นี้มีอยู่ตามธรรมชาติ ตามหลักของพุทธศาสนา ไม่ต้องมีพระเจ้า, ไม่ต้องมีอะไรสร้างมา, มันมีอยู่ตามธรรมชาติ, กฎของธรรมชาตินั้นแหละสร้างมันมาแล้วมันก็ทำหน้าที่ของแต่ละธาตุ. ธาตุทำหน้าที่ของแต่ละธาตุ โดยอำนาจของกฎธรรมชาติ โดยกฎของธรรมชาติ. ธาตุทั้ง ๖ มันก็มีคุณสมบัติประจำตัว ของมัน, แล้วมันก็

ทำหน้าที่ของมันได้, แล้วมันก็มีเหตุบังจายให้ได้ทำหน้าที่; ชาติ ๖ จึงเกิด, จึงได้ทำหน้าที่ของมัน คือทำให้เกิดร่างกาย คนขึ้นมา; และให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า จิตใจ อยู่ในร่างกาย ขึ้นมา แล้วก็ต้องอยู่บนความว่าง ซึ่งเรามองไม่เห็นตัว; เพราะว่าเราจะไปเห็นแต่สิ่งที่มันตั้งอยู่เท่านั้น, เราไม่มองเห็นสิ่งที่รองรับสิ่งนั้นอยู่.

เช่น ก้อนหิน เดียวกันมัน ตั้งอยู่บนความว่าง; ถ้าไม่มีที่ว่างมันก็จะอยู่ไม่ได้ แล้วเราก็มีที่ว่างให้ก้อนหินมา ตั้งอยู่. แต่เรามองที่ไรเราเห็นก้อนหินทุกที เราไม่เห็น ความว่าง สำหรับทุกปริมาณของก้อนหิน ที่มันจะตั้งอยู่ได้ มันตั้งอยู่บนความว่าง.

นี่เรียกว่า ชาติทั้ง ๖ มันประกอบกันตามธรรมชาติ อย่างนั้นแล้ว มันก็เกิดสิ่งที่เรียกว่า คนคนหนึ่งโดย สมมติ แยกได้เป็นส่วนกาย และส่วนจิต และส่วนความว่าง. ส่วนกาย คือร่างกาย ส่วนจิต คือจิต และตั้งอยู่บน ความว่าง ความว่างนี้ไม่ต้องนับก็ได้ เพราะว่ามันไม่มีบทบาทอะไร ที่มันจะมีบทบาททำให้เกิดปัญหายุ่งยาก ก็คือ ส่วนที่เป็น กายกับจิต.

เราได้มีกาย ได้มีจิต บางทีก็เรียกว่า นามรูป, นามรูป ก็คือรูปที่มีนาม นามก็คือจิต เรียกว่ากาย. กาย ก็คือส่วนที่มัน เป็นวัตถุ, จิต ก็เป็นส่วนที่เป็นนามธรรม; บางทีเรียกเสียใหม่ว่า นามรูป, นามรูป คือรูปที่มันมีนาม หมายถึงกายที่มันมีนั่นเอง. แต่ละ คน ๆ นี้คือกายที่มีจิต, เรียกว่า นามรูป.

จิตเป็นส่วนสำคัญ เป็นส่วนที่ว่ามีค่า มีความหมาย, กาย นั่นก็เป็นเครื่องรองรับจิต จะเรียกว่า รับใช้ จิต ก็ได้; แต่ที่แท้มันก็เป็นเพียงอุปกรณ์ให้จิตทำงานได้. ถ้าเปรียบอย่างเดียวกันก็เหมือนกับว่า ส่วนประกอบที่ทำให้เกิดไฟฟ้านั้น มันเป็นตัวเครื่องไฟฟ้า; แต่ตัวไฟฟ้านั้น เรามองไม่เห็นตัว; เช่นหม้อแบตเตอรี่มันก็เหมือนกับ ร่างกาย ทำให้สิ่งที่เรียกว่าไฟฟ้านั้น มันแสดงตัวออกมา ได้ หรือทำหน้าที่ได้ หรือเครื่องไดนาโม เยนเนอเรเตอร์ ใหญ่โตมหิทธานันก็เหมือนกันแหละ มันเป็นเพียงเหมือนกับร่างกาย ให้เป็นที่แสดงออกแห่งกำลังไฟฟ้าหรือตัวไฟฟ้า อันมหาศาล. ฉะนั้น กายมันก็มีค่าเพียงเท่านั้นแหละ, มันมีค่าเพียงว่าให้จิตที่มันทำอะไรได้.

นี้ฝ่ายที่เป็นกายมีอยู่ ๔ ธาตุ ฝ่ายที่เป็นจิตมีอยู่ ๑
 ธาตุ ฝ่ายที่รองรับทั้ง ๒ พวกนี้ไว้มีอยู่ ๑ ธาตุ คือธาตุว่าง
 นตงตันทตรงน.

จิต เศร้าหมองได้เพราะกิเลส.

เดี๋ยวนี้จิตล้วน ๆ, ยังเรียกว่า จิตล้วน ๆ ไม่มี
 กิเลส, จิตยังไม่มีกิเลส ยังไม่มีความคิดนี้ความรู้สึกว่าตัวกู
 ว่าของกู นี่คือจิตล้วน. จิตล้วน ๆ มีอยู่ตามธรรมชาติ เป็น
 ธาตุที่จิตที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ซึ่งในบาลีเรียกว่า จิตนี้เป็น
 ปรภัสสร; แต่ว่าเศร้าหมองได้เพราะกิเลสที่เกิดขึ้นมา.
 ธรรมชาติจิตนั้นปรภัสสร แวววาวเหมือนกับน้ำเพชร,
 แต่มันเศร้าหมองได้เมื่อกิเลสเกิดขึ้นมา นั่นแหละจิตล้วน ๆ
 ยังไม่เกิดกิเลส, จิตล้วน ๆ ยังไม่เกิดกิเลส เรียกว่าจิต
 ปรภัสสร.

จิตปรภัสสร คิดนึกอะไรไม่ได้, จึงไม่เกิดความ
 คิดนึกว่าตัวตนอย่างไร มันจึงไม่มีความรู้สึกว่าตัวตนในจิต
 ชนิดนี้; ฉะนั้น ตัวตนจึงยังไม่มี เพราะจิตยังคิดไม่
 เป็น, มันเป็นจิตที่ล้วน ๆ ไม่มีกิเลส ซึ่งเป็นความคิดนึก.

ทนกรูว่า มันเป็นประภัสสรอยู่ได้ ชั่วเวลาที่
 กิเลสยังไม่ได้เกิดขึ้น. กิเลสอาจจะเกิดขึ้นเมื่อไรก็ได้;
 เดี่ยวนี้กิเลสยังไม่ได้เกิดขึ้น แล้วมันก็เป็นประภัสสรไปพลาง
 เท่านั้นเอง. ถ้าจะเรียกว่า บริสุทธิ์ก็ไม่ได้ เพราะว่ามัน
 พร้อมที่จะเศร้าหมอง จึงเรียกว่าประภัสสร มีความเรือง
 แสงแวววาวอยู่ น่าดูน่าชม; แต่มันจะเศร้าหมองเมื่อ
 ไรก็ได้ เพราะฉะนั้นจึงไม่เรียกว่าบริสุทธิ์ดอก. ถ้าจะใช้
 คำว่า บริสุทธิ์ ต้องใช้คำว่า ยังบริสุทธิ์ชั่วคราว, บริสุทธิ์
 ชั่วคราว, ที่ยังไม่เกิดกิเลสขึ้น; เพราะว่าจิตนี้ยังเป็น
 ธรรมชาติ ยังไม่ได้รับการอบรม ยังไม่มีภาวนา คือ
 ยังไม่มีจิตตภาวนา, ยังไม่มีใครพัฒนาจิตนี้ ให้กลายเป็น
 จิตที่ดีที่สุด คือเกิดกิเลสไม่ได้. จิตนี้ยังเป็นตามธรรม-
 ชาติ คือยังเกิดกิเลสได้, แต่มันยังไม่เกิดกิเลสเรียกว่าจิต
 ล้วน ๆ นี่ตอนหนึ่งแล้วนะ.

จิตล้วน ๆ ยังไม่เกิดกิเลส ก็คือยังไม่เกิดความ
 รู้สึกว่าตัวฉัน หรือของฉัน, ในจิตนั้น ตัวตนยังไม่เกิด,
 มีจิตล้วน ๆ กิเลสยังไม่ได้เกิด. มีจิตล้วน ๆ นี่ตอนหนึ่งแล้ว
 ของสิ่งที่เรียกกันว่าชีวิต. ชีวิตตลอดทั้งสาย มันตั้งต้น
 ด้วยจิตล้วน ๆ.

ที่มันเกิดจิตล้วน ๆ อย่างนี้ ชันมาในร่างกายนี้ แล้วปรุแง่กันต่อไป; เมื่อจิตได้อาศัยร่างกาย และได้อาศัยสิ่งต่างๆ เข้ามากระทบจิต โดยผ่านทางร่างกาย นี้จะเกิดการปรุแง่ เป็นจิตที่มีกิเลส. จิตล้วน ๆ ไม่มีกิเลส มันจะมากลายเป็นจิตที่มีกิเลสแล้ว ระวังให้ดี.

ดูกันง่าย ๆ ก็ดูตั้งแต่เมื่อยังอยู่ในท้องแม่; เมื่ออยู่ในท้องแม่มันก็มีร่างกาย, ร่างกายของสัตว์ในครรภ์; แล้วมันก็มีจิต ตามประสาจิตแรกมีของสัตว์ในครรภ์. สัตว์ที่นอนอยู่ในครรภ์ของแม่นั้น มันก็มีจิตที่มันจะรู้สึกอะไร ได้เหมือนกัน; แม้ว่าจะคิดนึกไม่ได้ จะยินดียินร้ายไม่ได้ จะเกิดความคิดว่า ตัวกู—ของกู ไม่ได้, แต่มันก็รู้สึกได้. นี้เรียกว่า สัตว์ในครรภ์ที่ยังอยู่ในครรภ์นั้น ยังไม่มีเวทนาถึงขนาดที่จะเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ. จิตยังไม่ได้รับเวทนา : สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุข เวทนาที่เต็มขนาด ที่เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ; เราก็เรียกว่ายังไม่มีเวทนาการก็ได้ เพราะว่าอายตนะทั้ง ๖ คือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของทารกในครรภ์นั้นไม่ได้ทำหน้าที่.

ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของทารกในครรภ์
 ยังไม่ได้ทำหน้าที่เต็ม ตามความหมายของตา หู จมูก ลิ้น
 กาย ใจ; แม้มันจะทำหน้าที่บ้าง เช่นว่ากายจะรู้สึกอะไร
 บ้าง มันก็ยังไม่เต็มที่ : ตาก็เห็นรูปไม่ได้ หูก็ฟังเสียงไม่
 ได้, หรือถ้าฟังเสียงอะไรได้บ้าง มันก็ไม่เต็มที่ที่จะให้เกิด
 ความรู้สึกอะไร, จมูกก็ยังไม่ได้หายใจ ก็ไม่รู้กลิ่น, ลิ้นก็
 ยังไม่ได้ใช้ เพราะกินอาหารที่ละลายเสร็จสำเร็จแล้วไปทาง
 สายสะดือ มันไม่ได้ใช้ลิ้น, ผิวหนังก็ปล่อยให้ตามบุญตาม
 กรรมอยู่ในครรภ์นั้น ไม่ได้สำเร็จประโยชน์เหมือนผิวหนัง
 ของคนธรรมดาข้างนอกนี้.

นี้เราเรียกว่า ทารกในครรภ์นั้น ยังไม่ได้มีอายตนะ
 ทั้ง ๖ ยังไม่ได้ใช้อายตนะทั้ง ๖ คือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ.
 นี้เมื่อมันอยู่ในครรภ์ มันก็ยังเป็นจิตล้วน ๆ อยู่ นั่นแหละ,
 เรียกว่าจิตล้วน ๆ. ทารกในครรภ์มีร่างกายแล้วก็มีจิต
 ล้วน ๆ อยู่ ยังไม่อาจจะเกิดกิเลส, ยังไม่อาจจะเกิดความ
 ยึดถือว่าตัวตน ก็คือไม่มีตัวตน.

กิเลสปรุงจิตทางอายตนะเริ่มเมื่อทารกมีเวทนา.

นี่ ครั้นมาถึงระยะที่ทารกนี้คลอดออกมาจาก
 ครรภ์แล้ว ก็ยังคล้าย ๆ กับอยู่ในครรภ์ ออกมาเดี๋ยวนี้ก็

คล้าย ๆ กับอยู่ในครรภ์; แต่ว่ามันเปลี่ยนแปลงเรื่อย
พัฒนาเรื่อย เจริญเรื่อย จนเด็กน้อยนั้นรู้จักใช้ตา หู จมูก
ลิ้น กาย ใจ ตามความหมายของอายตนะ ๖ เรียกว่าได้
อายตนะ ๖ แล้ว เวทนาก็เกิดขึ้น; เพราะการสัมผัสทาง
อายตนะ ๖ : ตาเห็นรูป หูฟังเสียง จมูกได้กลิ่น ลิ้นได้
รส ผิวกายได้รับสัมผัส จิตก็ได้รับอารมณ์, นี่มันต่างกัน
มาก.

เดี๋ยวนี้เด็กทารกน้อย ๆ นั้น สมมติว่าสักเดือนหนึ่ง
จะดีกว่า จะแน่นอนกว่า มันค่อย ๆ มีความรู้สึกทาง
อายตนะ เต็มขึ้นมา ๆ; ก็กินอาหารอย่างธรรมดาแล้ว,
ไม่ได้กินทางสายสะดือแล้ว มันก็รู้สึกอร่อย หรือไม่อร่อย
แหละ, ตามันเห็นอะไรได้ มันก็มีสัญญาจำหมายได้ มันก็
รู้สึกว่ายหรือไม่ว่าย, หูมันก็ทำหน้าที่ได้ ให้รู้สึกว่ายเสียง
ซบกล่อมมัน ไพเราะหรือไม่ไพเราะ, จมูกมันก็ได้กลิ่นชนิด
ที่เรียกว่ามันถูกใจหรือไม่ถูกใจ, ผิวหนังก็ได้รับการทะนุ-
ถนอมให้อบอุ่นให้มันนวล จนรู้สึกค่าของความสบายทาง
ผิวหนัง. ที่นั่นส่วนจิตนั้น ถ้ามันคิดนึกคิดอะไรได้ มันก็
มีอารมณ์สำหรับคิดนึก สำหรับจะถูกใจ หรือสำหรับจะ
ไม่ถูกใจ เช่นเดียวกัน.

ในตอนนั้นขอให้เข้าใจว่า เด็กมีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ รับสัมผัสทางรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะได้ ที่มันจะ อร่อย คือพอใจ หรือไม่อร่อย ไม่พอใจ นั้นมันเป็นไปตามธรรมชาติ. ตรงนี้ต้องเข้าใจกันด้วยว่า มันเป็นไปตามธรรมชาติ.

ถ้าว่าทางตาได้รับคลื่นเสียง ตามธรรมชาติ ชนิดที่พอดีสำหรับจะให้ประสาทตาสบาย ภาพนั้นก็เรียกว่า เป็นที่สบายแก่ตา หรือสวย, ถ้ามันหยาบคายกระทบกระเทือนตา มันก็ไม่สวย. ต้องมีคลื่นแสงที่มากกระทบนั้นพอดี สำหรับจะให้เกิดความรู้สึกอย่างนั้น, คลื่นแสงที่ไม่ให้เกิดความรู้สึกอย่างนั้น ก็ไม่เป็นที่น่าปรารถนา เกลียด และหลบไปเสีย. คลื่นแสงที่พอดีแก่ตาทำให้สบายแก่ตาก็รับเอา, แล้วก็ยินดี รู้สึกยินดีทางตา, หรือยินดีทางตา.

ที่นี้ หู เมื่อได้รับคลื่นเสียง ที่เหมาะสมตามธรรมชาติ ที่ทำให้หูรู้สึกสบาย คือมีคลื่นของเสียงพอดี ๆ สำหรับให้หูรู้สึกสบาย; ทารกนั้นมันรู้สึกสบายทางหู. ถ้าผิดจากนั้นมันก็ไม่สบายทางหู; เขาก็ค่อย ๆ รู้สึกความสบายทางหู, ไม่สบายทางหู คือยินดียินร้ายทางหู.

ทางจุมูก นี้ก็เหมือนกัน ถ้ากลิ่นนั้นมันมีแก๊ส
 มีอณูของแก๊สที่พอดี สำหรับที่จะทำให้ประสาทจุมูกรู้สึก
 สบาย มันก็หอม, เป็นกลิ่นหอม กลิ่นที่ต้องการ. ถ้ามัน
 มีจำนวนอณูในกลิ่นนั้นมากเกินไป, ก็เป็นกลิ่นจุน เป็น
 กลิ่นเหม็น เป็นอะไรไปตามเรื่อง คือไม่สบาย. ฉะนั้น
 การที่ตาจะรู้สึกสบาย หูจะรู้สึกสบาย จุมูกจะรู้สึกสบาย
 เป็นไปได้ตามธรรมชาติ ไม่ต้องมีใครมาสอน.

ผิวหนังก็เหมือนกันแหละ ถ้ามันมีสิ่งที่ทำให้รู้สึก
 แก่ระบบประสาททางผิวหนังพร้อมกันมาก ๆ มันก็มีมึนวล;
 เช่นเมื่อเปียก เมื่อน้ำ อย่างนี้มันก็รู้สึกพร้อมกันมาก ๆ
 ก็เป็นความมึนวล สบายแก่ผิวหนัง; ถ้ามันแห้ง มัน
 แข็งกระด้าง มันก็ไม่รู้สึกสบายแก่ผิวหนัง. ฉะนั้นเด็ก ๆ
 จึงได้รับความสบายแก่ผิวหนัง จนรู้สึกถูกใจ, อาบน้ำบ้าง
 ทาแป้งบ้างให้มันมึนวล; แล้วเด็กสัมผัสนี้มึนวล ก็รู้สึก
 พอใจ แล้วเมื่อมีส่วนตรงกันข้าม ก็ไม่พอใจ.

เป็นอันว่า เดียวกันของเรา รู้จักสัมผัส ทั้ง
 ในส่วนที่น่ารัก น่ายินดี และส่วนที่ไม่น่ารักไม่น่ายินดี
 มันผิดไปจากเมื่ออยู่ในท้อง. เดียวนี้มีเวทนาแล้ว : เดียว

เวทนาทางตา เดี่ยวเวทนาทางหู เดี่ยวเวทนาทางจมูก.
เดี่ยวน้เด็กก็ สามารถที่จะมีเวทนา เหมือนกับเรา ๆ ผู้ใหญ่
อย่างน้แล้ว.

เวทนาทำให้ยินดียินร้าย, เกิดโลหะโทสะ โมหะ.

นี่ พอดีเวทนานั้น ทั้งเวทนาที่ถูกต้องใจ และ
เวทนาที่ไม่น่าถูกต้องใจ นี้ทำให้เด็กฉลาด หรือให้เด็กโง่.
เด็ก ๆ ก็คือเราทุกคนที่เคยเห็นมาแล้ว ออกมาจากท้องแม่
แล้ว ได้รับเวทนาทางตา หู จมูก ลิ่น กาย ใจ ชนิดที่สบาย
แก่ตา หู จมูก ลิ่น กาย ใจ, และบางเวลาที่ไม่สบายอย่างยิ่ง
แก่ตา หู จมูก ลิ่น กาย ใจ, แต่ว่าเวลาทั้งสองชนิดนี้
ทำให้เด็กฉลาด หรือทำให้เด็กโง่.

ตรงนี้จะระลึกถึง พระพุทธภาษิตที่ว่า ทารกนั้นมัน
ไม่มีความรู้เรื่องเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ มาแต่ในท้อง;
มันก็โง่สิ เพราะมันไม่มีความรู้เรื่องเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ
มาแต่ในท้อง, มันก็มียินดียินร้ายต่อเวทนานั้น : ยินดีต่อ
เวทนาที่น่ายินดี, ยินร้ายต่อเวทนาที่น่ายินร้าย. นี่คือโง่,
นี่คือโง่, มีเวทนาโง่ เพราะไม่มีความรู้เรื่องเจโตวิมุตติ

ปัญญาวิมุตติมาแต่ในท้อง มันก็ปล่อยไปตามธรรมชาติ, แล้วก็ยินดีที่มันทำให้ยินดีพอใจ, ยินร้ายที่มันทำให้ยินร้ายไม่พอใจ, แล้วจึงเกิดรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ ประเภทหนึ่ง ที่ทำให้ยินดี พอใจ หลงใหล, รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ, ธรรมารมณ์ อีกพวกหนึ่ง ซึ่งทำให้ยินร้าย โกรธเคือง ขัดใจ. เอาละ, ลูกทหารกัน มันสามารถที่จะยินดี พอใจ และสามารถที่จะยินร้าย โกรธเคือง ขัดใจ ขึ้นมาแล้ว.

เดี๋ยวจะเห็นได้ ไม่ใช่จิตล้วนๆ เสียแล้ว, เห็นไหมเล่า? จิตไม่ใช่จิตล้วนๆ เสียแล้ว เป็นจิตที่อวิชชาครอบงำเสียแล้ว, เป็นจิตที่รู้สึกยินดียินร้ายเสียแล้ว. เมื่อชอบหรือยินดี ก็เป็นกิเลสชนิดหนึ่ง, เมื่อไม่ชอบหรือยินร้าย ก็เป็นกิเลสอีกชนิดหนึ่ง. นี้มาถึงตอนที่ ๒ ไม่ใช่จิตล้วนๆ เสียแล้ว เป็นจิตที่ยินดียินร้ายได้เสียแล้ว แล้วก็เกิดกิเลสได้ เสียแล้ว, แล้วก็โง่ต่อสิ่งเหล่านั้น, เรียกว่า เป็นอวิชชา. *เขาไม่รู้เรื่องเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ, ว่าทั้งหมดเป็นเช่นนั้นเอง, ทั้งหมดเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา, ทั้งหมดเป็นเช่นนั้นเอง ความรู้อย่างนั้นมันไม่มี. เด็กนั้นไม่มีความรู้อย่างนั้น.*

ที่ในพระบาลีก้าวว่า ทารกนั้นไม่มีความรู้เรื่อง
 เจโตวิมุตติ บัญญาวิมุตติ; เมื่อไม่มีความรู้เรื่องนี้ มันก็
 ยินดียินร้ายไปตามเรื่อง. นั้นแหละ คืออวิชชา มันก็
 หลงรัก บางอย่าง ก็เกิดโลภะ หรือ ราคะ ขึ้นมา, มันก็
 หลงเกลียดหลงโกรธ บางอย่าง ก็เกิดโทสะ หรือ โกรธะ ขึ้น
 มา; แล้วมัน ไม่เข้าใจ สิ่งนั้น ๆ ได้ตามที่ เป็นจริง มันโง่
 มันก็หลงไหล มันก็ขงใจ มันก็สงสัย นี้ ก็เกิดโมหะ
 ขึ้นมา. เดียวนี้ลูก ทารก ของเราสามารถที่จะ เกิดโลภะ
 โทสะ โมหะ ในอันดับต้น ขึ้นมาแล้ว. นี้ จิตนี้ไม่ใช่จิต
 ล้วน ๆ เสียแล้ว, จิตนี้ไม่ใช่จิตล้วน ๆ เสียแล้ว, นีบทบาท
 ที่ ๒ ฉากที่ ๒ ของจิตนี้.

เมื่อจิต-กาย ทำหน้าที่ปรุงให้เกิดขึ้นทั้ง ๕.

ที่นี้ก็ดูให้ละเอียดในทางธรรมะ ก็คือว่า ทารกนี้
 ซึ่งประกอบอยู่ด้วยธาตุ ๖ นี้. ทารกน้อย ๆ นี้ก็ประกอบ
 อยู่ด้วยธาตุ ๖ แล้วเหมือนกัน; แม้ตัวเล็ก ๆ นี้ ดิน น้ำ
 ไฟ ลม เป็นร่างกาย วิญญาณเป็นธาตุจิต อากาศเป็น
 ที่ว่าง จิตอาศัยร่างกายทำงาน. เมื่อร่างกายทำงาน, ส่วน

ที่เป็นร่างกายทำหน้าที่ของมัน เป็นตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; เมื่อใดมันทำหน้าที่ของตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เรียกว่ารูปขันธ์, เรียกส่วนนั้นว่า รูปขันธ์ ของทารกนั้น.

ที่นี้ เมื่อได้สัมผัสทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ กับสิ่งที่อยู่ข้างนอก คือรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ นั้น ก็เกิดวิญญาณ : วิญญาณขันธ์ทางตา วิญญาณขันธ์ทางหู วิญญาณขันธ์ทางจมูก วิญญาณขันธ์ทางลิ้น วิญญาณขันธ์ทางกาย วิญญาณขันธ์ทางใจ ๖ ทางนี้, เรียกว่าทารกน้อยๆ ก็มีวิญญาณขันธ์แล้ว.

ที่นี้ เมื่อสัมผัสอย่างนั้นแล้ว ก็เกิดเวทนาขันธ์, รู้สึกในเวทนาขันธ์ว่าเป็นสุขเป็นทุกข์ หรือไม่สุขไม่ทุกข์; เด็กๆ น้อยๆ นี้ก็มีเวทนาขันธ์แล้ว.

ที่นี้ เด็กนั้นก็รู้สึกสำคัญมันหมาย ว่าอะไรเป็นอะไร, อะไรเป็นอะไร, ที่ได้สัมผัสทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, อะไรเป็นอะไร, อะไรเป็นอะไร. มันสำคัญมันหมายได้ : สำคัญในทางสี สีดำ สีแดง สีเขียว สีเหลือง, สำคัญในทางรูป รูปสั้น รูปยาว รูปใหญ่ รูปเล็ก รูปหญิง รูปชาย รูปอะไร มันสำคัญได้; แล้วสำคัญในชั้นนามธรรมนี้

คือมันสำคัญ ว่าอย่างนี้เรียกว่าสุข, อย่างนี้สำคัญว่าสุข
 อย่างนี้สำคัญว่าทุกข์, อย่างนี้สำคัญว่าไม่สุขไม่ทุกข์,
 มันสำคัญไปถึงกับว่า นี่มีค่า นี่มีความหมาย นี่มีประโยชน์
 นี่มีอะไรที่เป็นความยิ่งใหญ่; นั่น มีสัญญาแล้ว, มีสัญญา-
 พันธ์แล้ว. ทารกตัวน้อย ๆ รู้จักมีสัญญาพันธ์แล้ว.

ทีนี้เมื่อ สำคัญมันหมายนั้นนี้ได้พอตัวแล้ว ก็
 เกิดความคิด : คิดว่าจะทำอย่างไร? เช่น สำคัญว่าสวย
 มันคิดแต่จะเอา, สำคัญว่าไม่สวย มันก็คิดที่จะฆ่าเสีย.
 ฉะนั้นเด็กเล็ก ๆ มันก็ทำไปตามเรื่องของเด็กเล็ก ๆ; บางที
 มันกับตัวแมลงบ้าง, มันก็ทำอะไรไปตามความรู้สึกคิดนึก
 ที่มันมีสัญญาว่าเป็นอะไร. ถ้าเห็นว่าตัวแมลงมีสัญญาว่าจะ
 เป็นศัตรูของกู มันก็ตีตัวแมลง, บิดตัวแมลงได้ ทั้งที่เป็น
 เด็กเล็ก ๆ. นี่เรียกว่าความคิดได้เกิดแล้ว, ความคิดที่
 จะเอา ความคิดที่จะได้ ความคิดที่จะมีไว้ ความคิดที่จะกิน
 ความคิดที่จะใช้ ความคิดที่จะฆ่าเสีย, หรือความคิดที่จะ
 ทะนุถนอมไว้มันมีแล้วนี่. นี่สังขารพันธ์เกิดแล้ว,
 สังขารพันธ์เกิดแล้วแก่ทารกน้อย ๆ นั้น.

ฉะนั้นเรียกว่า **ขั้นที่ ๕** เบญจขั้นนั้นเกิด
 มีได้แล้ว แก่ทารกน้อยๆ นั้น; แต่ดูให้ดีเถอะ มัน
 ไม่ใช่เวลาเดียวกัน **ขั้นที่ ๕** ไม่ได้เกิดพร้อมกันได้ :
 รูปขั้นเกิดแรกที่สุด เพื่อจะทำงานทางจิตได้, แล้วก็จิต
 เกิดเมื่อมีสัมผัสทางอายตนะ **ขั้นนี้** ก็เป็นวิญญาณขั้น;
 หลังจากกระทบแล้วเป็นวิญญาณขั้น : ตากระทบรูป เกิด
 วิญญาณขั้นทางตา, หูกระทบเสียง เกิดวิญญาณขั้นทาง
 หู : **ขั้นนี้** เกิดวิญญาณขั้นตอนนั้น, ไม่ใช่เกิดพร้อมกัน
 กับรูป.

เมื่อเกิดวิญญาณขั้นแล้ว มีผัสสะ แล้วก็ มีเวทนา,
 เวทนาขั้นมาในขั้นตอนนั้น. **เวทนาขั้นแล้ว** สัญญา
 สำคัญมันหมายลงไป ในสิ่งที่ เป็นเวทนาหรือเกี่ยวกับเวทนา,
 แล้วจึงเกิดความคิดนึกต่างๆ ซึ่งเป็นสังขารขั้นที่หลัง;
 มันไม่ได้เกิดพร้อมกัน, แล้วมันยังเป็นเหตุเป็นปัจจัยแก่
 กันและกันด้วย โดยตรงบ้าง โดยอ้อมบ้าง ในฐานะเกิด
 ก่อนบ้าง ในฐานะเกิดทีหลังบ้าง ในฐานะเกิดพร้อมกัน
 บ้าง แล้วแต่เรื่องของธรรมชาติ. **เดี๋ยวนี้** ทารกน้อยๆ นั้น
 สามารถเกิดเป็นรูปขั้น เวทนาขั้น สัญญาขั้น สังขาร-
 ขั้น วิญญาณขั้นแล้ว.

จิตสนใจขันธกเอาขันธเป็นตัวกู-ของกู.

ที่นี้ มันจะเกิดตัวตน คือทารกนั้นคิดนึกได้ รู้สึก
ได้; เมื่อใดมีเหตุการณ์ ให้จิตไปสนใจเพ่งเล็งที่ตัว
รูปขันธ คือร่างกาย; ความคิดว่าตัวกูในร่างกายนี้
มันก็จะเกิดขึ้น, หรือว่าร่างกายเป็นของกูก็ได้ แล้วแต่
กรณี. ถ้ามันไปมุ่งเอาที่ว่าร่างกาย ทำอะไรได้ ร่างกาย
นั้นก็เป็นตัวกู; แต่ถ้ามีความรู้สึกอย่างอื่น ที่เหนือกว่า
มันเห็นว่าร่างกายนี้ เป็นเพียงของกู.

นี้เวทนามันรู้สึกได้ จิตมันรู้สึกได้ เป็นเวทนาได้
เมื่อจิตรู้สึกต่อเวทนา ก็เอาจิตที่รู้สึกต่อเวทนานั้นเป็น
ตัวกู, เอาเวทนาเป็นของกู. เอาตัวผู้รู้สึกต่อเวทนานั้น
แหละเป็นตัวกู, จิตนั้นมันเอาจิตนั้นเองเป็นตัวกู; เพราะ
ว่ารู้สึกต่อเวทนาได้. ส่วนความรู้สึกที่เป็นเวทนานั้นมันก็
ยึดถือว่าเป็นเวทนาของกู, จิตจึงเกิดความรู้สึกว่าตัวตน ว่า
ของตน ในเวทนานั้น.

ทันทีเมื่อมาถึง ระยะเวลาของสัญญา สำคัญมันหมายความว่า เป็นอะไรได้ ก็เอาตัวจริงที่สำคัญมันหมายความว่า เป็นอะไรได้ นั้นแหละ ว่าเป็นตัวกูผู้สำคัญมันหมาย, แล้วสิ่งที่รู้สึก ในความสำคัญมันหมายนั้นก็ เป็นของกู คือเป็นสัญญา ของกู. ฉะนั้น สัญญาขั้นนี้จึงถูกรู้สึกว่าเป็นตัวตนก็ได้ เป็นของตนก็ได้.

สังขารขั้นนี้ ก็เหมือนกันอีก ตัวจริงที่คิดนึกได้ นั้น ยึดถือมันหมายความว่า เป็นตัวกู, แล้วความคิดที่คิดนึกได้ มัน ว่าเป็นความคิดของกู; สังขารขั้นนี้จึงถูกยึดถือว่าตัวกู ก็ได้, ว่าของกูก็ได้.

เป็นอันว่า ขั้นทั้ง ๕ นั้น แต่ละขั้น ๆ นั้น มีทางที่จะถูกยึดถือว่าเป็นตัวตน หรือตัวกู คือเป็นอัตตาก็ได้, หรือจะถูกยึดถือว่าเป็นของตน ของกู คือเป็นอัตตนิยาม ก็ได้. ขั้นทั้ง ๕ มีทางที่จะถูกยึดถือด้วยอุปาทาน — ความโง่ ความไม่รู้ ว่าเป็นตัวตนก็ได้ ว่าเป็นของตน ก็ได้.

ไปอ่านดูในพระบาลีอนัตตลักขณสูตร จะพบว่า ท่านแยกไว้ว่า ไม่ใช่ตนและไม่ใช่ของตน. เมื่อเป็นอย่าง

นี้จะเรียกว่าตนได้ไหม? ไม่ได้; เมื่อเป็นอย่างนี้จะเรียกว่า
 ว่างของตนได้ไหม? ก็ไม่ได้; เพราะว่าความยึดถืออันนี้จะ
 ถูกแบ่งแยกได้เป็นตัวตน และของตน.

เอาละ, เป็นอันว่า เดียวนี้จิตใจไม่ใช่จิตล้วนๆ
 เสียแล้ว; จิตบรมโง่ ยึดถือเป็นตัวตนก็ได้ เป็นของ
 ตนก็ได้ : ในรูปก็ได้ เวทนามก็ได้ สัญญาก็ได้ สังขาร
 ก็ได้ วิญญาณก็ได้; ไม่ใช่จิตล้วนๆเสียแล้ว, เป็นจิต
 ที่เต็มไปด้วยกิเลส ด้วยตัณหา ด้วยอุปาทาน ด้วยอวิชชา
 เป็นส่วนใหญ่.

เวทนา สัญญา ปรงค์ตัวตนรุนแรงขึ้น.

ที่มันก็เดินตามนี้ เป็นไปตามนี้รุนแรงขึ้น คือ
 เหตุปัจจัยที่มาส่งเสริมจิตให้เป็นอย่างนี้ ก็มีมากขึ้นๆ;
 เพราะว่าอาหารนี้เจริญวัย เป็นเด็กโต เป็นเด็กวัยรุ่น เป็น
 หนุ่มเป็นสาว เป็นพ่อบ้านแม่เรือน, อะไรๆ ที่มาสนับสนุน
 ความรู้สึกนึกคิดนี้ของจิตมันรุนแรงขึ้นๆ. เขาก็มีรูป มีเวทนา

มีสัญญา มีสังขาร มีวิญญาณ ในระดับที่รุนแรงขึ้น ๆ เติบโต, เติบโต ที่มนุษย์จะพึงมี.

สิ่งที่ปรุงแต่งจิตโดยเฉพาะ ก็คือสัญญา และ เวทนา นั่นเอง. เวทนาขันธ์ นั้นแหละ ปรุงแต่งจิตให้ รุนแรงขึ้น, สัญญาขันธ์ นั้นแหละ ปรุงแต่งจิตให้รุนแรง ขึ้น; นี้ เรียกว่าจิตตสังขาร.

นี่ขอให้สรุปใจความที่สำคัญที่สุดให้ได้กันทุกคนว่า เมื่อจิตไปจับฉวยเอาอะไร ว่าเป็นตัวเรื่อง เป็นตัวการ มันก็เอาอันนั้นแหละเป็นตัวตน, หรือว่าเป็นของตน : จิตไปจับฉวยเอารูป มันก็เอารูปเป็นตน, เมื่อมีตน ก็มีรูป นั้นแหละ หรือที่เนื่องกับรูปนั้นแหละ ว่าเป็นของตน. จิตเอาตัวเองเป็นตน, และเอาอะไรที่มันเนื่องกันอยู่กับตน ในกรณีนั้นแหละ ว่าเป็นของตน.

ตัวอย่างว่าเด็กทารกเอาหัวไปโดนแก้ว มันก็เจ็บ ก็รู้สึก ว่า *ตัวคนนี้ก็ถูกกระทำโดยตัวคนคือแก้ว*. เด็กเขาจะ ใจจนถึงขนาดที่รู้สึก ว่า *แก้วก็เป็นตัวคน ก็เป็นอีกฝ่าย หนึ่ง, ร่างกายของเราเท่านั้น ก็เป็นตัวคนอีกฝ่ายหนึ่ง. เดียวกัน เกิดเป็นศัตรูกันแล้ว ว่าแก้วนี่เป็นศัตรูของเรา*

มันก็อาจจะเตะเก้าอี้ ทบเก้าอี้ ก็ได้, หรือถ้ายังน้อยกว่านั้น ก็ให้แม่ช่วยตีเก้าอี้สักทีหนึ่ง ว่ามันมาทำฉัน; แล้วแม่โง่ๆ บางคนก็ทำอย่างนั้นจริงเหมือนกัน, แม่โง่ๆ มาสอนตัวตนให้ลูก ก็ไปตีเก้าอี้ ตีเก้าอี้ให้ลูกหายร้องไห้.

ถ้าเป็นอย่างนั้นแล้ว ทำไมเล่าที่จะไม่มีความเข้าใจผิดมากขึ้นๆ; แม้ในเรื่องรูปขันธ์แท้ๆ ว่าเป็นตัวตนว่าเป็นของตน. เวทนาขันธ์ ก็อย่างเดียวกันอีก มันมีเวทนาขันธ์ที่รุนแรงขึ้นๆ มีค่ามีความหมายมากขึ้น มันก็ยิ่งยึดถือเป็นตัวตนได้.

ตัวตนมิได้มี มีแต่จิตคิดไป.

ฉะนั้น ตัวตนจึงเป็นของลวง, ตัวตนเป็นสิ่งที่มิได้มีอยู่จริง, ตัวตนเป็นสิ่งที่จิตคิดนึกขึ้นมาเองด้วยอวิชชา. นี้ รู้กันตรงนี้ สติ จะรู้เรื่องอนัตตาได้ง่ายขึ้น. เดียวนี้พิจารณาอนัตตาทันทีมากี่ปี ก็ไม่รู้ว่าจะอนัตตาอย่างไร.

อนัตตาคือจิตคิด, ถ้าจิตคิดว่าเป็นตัวตน มันก็มีอัตตาเท่านั้นแหละ; เช่นมันรู้สึกรวยได้ มันก็รู้สึกว่ามี

มีผู้ร่อยได้. นั้นแหละคือตัวตนคือจิตเอง; ฉะนั้น จิตเองจึงเอาตัวเองเป็นตัวตน และอะไร ๆ ที่มาเกี่ยวข้องกับกรณีนั้นก็เป็นของตนไปหมด.

ฉะนั้น มีตัวตนในขั้นที่ ๕ ได้ทุกขั้นแหละ, แล้วแต่ว่าในกรณีนั้นมีอะไรเป็นใหญ่ มีรูปเป็นใหญ่ หรือมีเวทนาเป็นใหญ่ มีสัญญาเป็นใหญ่ สังขารเป็นใหญ่ วิญญาณเป็นใหญ่; จิตมันก็เอาสิ่งนั้นโดยเฉพาะเป็นตัวตน, เอาสิ่งแวดล้อมอยู่ที่นั่นเป็นของของตน.

นี่คือความที่ว่า มันไม่มีตัวตนเลย มีแต่ความรู้สึกนึกคิดของจิต ถูกนำไปด้วยอวิชชา — คิดผิดสำคัญผิด จนเกิดความคิดชนิดว่าตัวตน. ฉะนั้น ตัวตนจึงมีไข่ม้อยู่จริง, ตัวตนเป็นเพียงมายา ที่จะเกิดขึ้นมาอย่างนี้ ตามกฎของธรรมชาติ, ตามกฎของธรรมชาติจะทำให้จิตคิดนึกรู้สึกขึ้นมาอย่างนี้ คือมีตัวตน และมีของตน.

เดี๋ยวนี้มันไม่ใช่จิตล้วน ๆ เสียแล้ว มันเป็นจิตที่เต็มไปด้วยความโง่ ความหลง ด้วยกิเลสเสียแล้ว; เรียกว่าเกิดกิเลสแล้ว จิตเกิดกิเลสแล้ว มาสรุปรวมอยู่ที่เกิดตัวตน. ตัวตน นั้นแหละ เป็นรังของกิเลส เป็นที่รวม

ของกิเลส : มัน โลก มันรัก มันยินดีก็เพราะว่าเพื่อ
 ตัวตน, มัน โกรธ มันไม่ชอบใจ ก็เพราะว่ามันเป็นข้าศึก
 แก่ตัวตน, มัน หลงไหลวนเวียนอยู่ ก็เพราะว่ามันจะ
 เพื่อตัวตน; เพื่อว่า มันจะมีประโยชน์แก่ตัวตน มัน
 จึงหลงไหล.

ฉะนั้นจิตของเราเดี๋ยวมันเต็มไปด้วยความโง่เขลา
 ว่าตัวตนในนั้น ในนี้ ในโน้น เปลี่ยนไปเรื่อยแหละ แต่จะ
 ยืนโรงอยู่อย่างเดียวก็ว่า ตัวจิตเอง นั้นแหละ จะถูกยึดถือ
 ว่าเป็นตัวตน. ตัวตนมิได้มี มิได้เคยมี มิได้มีจริง;
 แต่มันก็ได้ มีขึ้นแล้วในความรู้สึกจริงๆ. คนคนนั้น
 เขาก็ต้องเอาความรู้สึกของเขาเป็นหลัก เมื่อเขารู้สึกว่า
 ตัวตน หรือตัวกู อยู่อย่างนั้น, เขาก็ต้องว่ามีสิ, เขารู้สึกว่า
 นั้นแหละคือตัวตน.

ฉะนั้น ถ้าพูดโดยภาษาของมนุษย์ ก็พูดได้ว่า
 ตัวตนมันก็มีอยู่จริง เพราะคนนั้นรู้สึกว่ามีตัวตน. แต่
 ถ้าดูทางภาษารธรรมะชั้นลึก เอ้า, มันมิได้มีอยู่จริง, มัน
 เป็นเพียงความเข้าใจผิด สำคัญผิด คิดนึกขึ้นมาผิดๆ;
 ฉะนั้น ตัวตนมันจึงมิได้มีอยู่จริง, ถ้ามองในแง่นี้. แต่

ถ้ามองในแง่ที่ว่า ตัวตนมันรู้สึกอยู่ในจิตจริงๆ นี่ ทำไม? มันก็มีสิ มันก็มีตัวตนที่มันรู้สึกอยู่ในจิตจริงๆ, นั่นคือมายา. ที่นี้ เราไม่เห็นมายาของตัวตน เราก็คิดว่ามีตัวตน; เพราะเราไม่ได้ฉลาดมาแต่ในท้อง เหมือนที่ **พระพุทธเจ้า** ท่านว่า มันก็มีตัวตน, **ตัวตน ตัวกู**—ของกู มาตั้งแต่เล็ก ๆ **อนโต** จนเป็นผู้ใหญ่ จนบางทีจนกระทั่งเข้าโลงไปแหละ มันก็มีตัวตน. นี่จิตนี้เต็มไปด้วยกิเลส เต็มไปด้วยตัวตน, ความเป็นประภัสสรเต็มๆ ของเดิม สมบัติเดิม ของจิต หายหมดแล้ว; เพราะว่าเดี๋ยวนี้เต็มไปด้วยกิเลส ด้วย อวิชชา.

เมื่อจิตมีกิเลสจะเกิด อนุสัย, อาสวะ ทุกครั้ง.

ตอนนี้จะต้องศึกษากันอีกหน่อย ถึง **อนุสัย** และ **อาสวะ**. พอจิตมีกิเลส เกิดกิเลสได้ เกิดโลภะ โทสะ โมหะ; นี่เรียกว่าเกิดกิเลสได้. ที่นี้พอเกิดกิเลสได้ ครั้งหนึ่ง มันก็เกิดความเคยชินของกิเลสไว้หน่วยหนึ่ง; เช่นว่าโลกที่หนึ่ง จะเกิดความเคยชินสำหรับจะโลภนั้น หน่วยหนึ่ง, โกรธที่หนึ่ง ก็เกิดความเคยชินสำหรับจะโกรธ อีกหน่วยหนึ่ง, โง่ที่หนึ่ง ก็เกิดความเคยชินสำหรับจะโง่

หน่วยหนึ่งเก็บไว้ ในสันดาน. ฉะนั้นเรามักเกิด
เท่าไร, เราก็มีอนุสัยที่จะเกิดกิเลสนั้น เก็บไว้สะสมไว้ ใน
สันดาน. ความเคยชิน ส่วนนี้เรียกว่า อนุสัย, กิเลสก็
คือกิเลส, ความเคยชินที่จะเกิดกิเลสนี้เรียกว่า อนุสัย.

เมื่อมี อนุสัยเก็บไว้มากๆ ในสันดาน มันก็
พร้อมที่จะดันออกๆ เรียกว่า อาสวะ. ที่จะไหลออกมา
เรียกว่า อาสวะ, ถ้าเราเก็บอนุสัยไว้มาก ความดันออกของ
อาสวะมันก็มาก. เหมือนกับเราตักน้ำใส่ตุ่ม ตุ่มนั้นมีรูรั่ว
ถ้าเราตักน้ำใส่ตุ่มแต่น้อยๆ น้ำที่จะรั่วออกมาทางนั้นก็ออก
มาน้อย; แต่ถ้าเราตักน้ำใส่ตุ่มให้มากให้เต็ม น้ำที่จะดัน
ออกมาทางรูรั่วนั้นก็แรง จนถึงกับพุ่งออกมาได้. นี้เรียก
ว่า มีอนุสัยเก็บไว้มาก ก็จะมีอาสวะที่จะดันออกมามาก.

ฉะนั้นมันจึงพร้อมที่จะรักเร็ว โลกเร็ว โกรธเร็ว
โง่เร็ว กว่าเดิม; ยิ่งโตวันโตคืน โตวันโตคืน มันก็โลก
ได้เร็วกว่า รักได้เร็วกว่า โกรธได้เร็วกว่า โง่ได้เร็วกว่า
คือรุนแรงกว่า รุนแรงกว่า. นี้เรียกว่า กิเลสเกิดแล้ว
สะสมอนุสัยไว้ในสันดาน อนุสัยในสันดานสะสมไว้มาก

เท่าไร ก็ยังมีอาสวะที่จะไหลออกแรง และรวดเร็ว
เท่านั้น.

หมีพวกกิเลส มันมีอยู่ ๓ หน้าตา : อันหนึ่งเป็น
กิเลส เกิดอยู่ตามธรรมดา เรียกว่ากิเลส. อันหนึ่งเป็น
ความเคยชินของกิเลส เรียกว่าอนุสัย. อันหนึ่งเป็น
ความไหลออกของกิเลส เรียกว่าอาสวะ. ถ้าไม่มีกิเลส
ก็ไม่มีอนุสัย; ฉะนั้นอนุสัยจะลดลงไปทุกที่ที่ไม่เกิดกิเลส;
มันควรจะเกิดกิเลส แต่เราบังคับไว้ได้ ไม่ให้เกิดกิเลส
อนุสัยก็จะลดลงไป, หุ่นสำรองที่สะสมไว้มันก็ลด. ฉะนั้น
อย่าโลภ ครั้งหนึ่งก็ลดอนุสัยของราคานุสัย, ไม่โกรธ ครั้ง
หนึ่ง ก็ลดอนุสัยที่เรียกว่าปฏิฆานุสัย, ไม่โง่ ครั้งหนึ่ง ก็
ลดอนุสัยที่เรียกว่า อวิชขานุสัย หนึ่ง ๆ หนึ่ง เสมอไป.

อนุสัยมี อยู่ ๓ ชื่อ : ราคานุสัย ความเคยชินที่จะ
กำหนดยึดถือหรือโลภ. ปฏิฆานุสัย ความเคยชินที่จะโกรธ
จะประทุษร้าย จะขัดแย้งขัดเคือง. อวิชขานุสัย คือ
ความเคยชินที่จะโง่. อนุสัยมีอยู่ ๓ ชื่อ แล้วมันจะไหล
ออกมาเป็นอาสวะ ไหลไปทางกาม เรียก กามาสวะ, ไหล

ไปทางภพ เรียกว่า *ภวาสวะ*, ไหลไปทางอวิชชา เรียกว่า *อวิชชาสวะ* นี้ก็เรียกว่า *อาสวะ*.

นี่คือจิต ที่เดี๋ยวนี้สูญเสียสภาพเดิมแท้หมด สภาพเดิมแท้ล้วน ๆ เป็นประภัสสร; เดี่ยวนี้ไม่ล้วนแล้ว เต็มไปด้วยของสกปรกเกรอะกรังเต็มที่, สกปรกกรกรุงรังไปด้วยกิเลส ไปด้วยอนุสัย ไปด้วยอาสวะแล้ว; ไม่ใช่ที่กำลังนั่งอยู่นี้. เดี่ยวนี้มันมีสมบัติอย่างนี้เต็มที่แล้ว มีทั้งกิเลส มีทั้งอนุสัย มีทั้งอาสวะ.

กิเลสแรงขึ้น จิตก็มมีอาการเป็นวัฏฏะต่อไป.

ที่มันก็เป็นไปตามกิเลส, เป็นไปตามอำนาจแห่งกิเลส ที่เรียกว่า กรรม, กรรม. พอเกิดกิเลส ก็เกิดกรรม คือทำไปตามอำนาจของกิเลส; นี้เรียกว่ากรรม, ได้รับความของกรรม เรียกว่าวิบาก. วิบากนั้นมันจะช่วยทำให้กิเลสแรงกว่าเดิม. *กิเลสเป็นเหตุให้ทำกรรม ครั้นทำกรรมได้รับผลของกรรมแล้ว; ถ้ากรรมเป็นที่พอใจ ก็ส่งเสริมกิเลสเป็นที่พอใจ ฝ่ายที่เป็นที่พอใจ, ถ้าผลกรรมไม่เป็นที่พอใจ มันก็ส่งเสริมกิเลสฝ่ายที่ทำให้โกรธ*

แก่นขัดเคือง คือยิบร่าย มันจึงทวิชั้น ๆ, คือ วิบากมันจะ
ส่งเสริมกิเลส ให้แรงไปกว่าเดิมเสมอ. เพราะฉะนั้น
มันจึงไม่ลดลง; ถ้าปล่อยไปตามเรื่อง ตามธรรมชาติไม่
ลดลง; เว้นแต่จะไปในทางของความรู้ ความตรัสรู้เท่านั้น
ที่มันจะเดินกันอีกทางหนึ่ง.

เดี๋ยวนี้พูดตามธรรมชาติ มนุษย์เรา^{นี้} มีกิเลส
แล้วก็ทำกรรม; เมื่อมีกิเลสแล้วต้องทำกรรม มันอยู่ไม่
ได้. เมื่อมีความโลภ ก็ทำไปตามความโลภ, เมื่อมีความ
โกรธ ก็ทำไปตามความโกรธ, เมื่อมีความหลง ก็ทำไปตาม
ความหลง, เรียกว่าทำกรรม.

ครั้น ทำกรรม ต้องมีผลกรรม; ถ้าผลกรรม
ถูกใจ ก็อยากทำอีก, ผลกรรมไม่ถูกใจ ก็อยากให้ทำ
อย่างอื่นที่ตรงกันข้าม, ก็คือสร้างกิเลสอีกพวกหนึ่ง ซึ่ง
ตรงกันข้าม. จะสร้างกิเลสเดิม หรือสร้างกิเลสที่ตรง
กันข้าม มันก็มีมูลมาจากการรับผลกรรมนั่นเอง.

นี่เรา^{นี้}รับผลกรรมกันอยู่ที่นี่; ไม่ต้องพูดถึงข้าม
ภพข้ามชาติ, ไม่ต้องพูดถึงต่อตายแล้วก็ได้; เพื่อให้เห็น
ชัดว่ามันน่ากลัว : วัฏฏสงสารเวียนอยู่ตรงนี้ - มีกิเลส

- แล้วทำกรรม - รับผลกรรม, มีกิเลส - แล้วทำกรรม - รับ
ผลกรรม, มีกิเลส - แล้วทำกรรม - รับผลกรรม; วงกลม
วัฏฏะนี้มีมันรุนแรงอยู่ที่นี้, แต่ละวันแต่ละคืน มันไม่รู้ที่
วง, ไม่รู้ที่สืบวงก็ได้. นี่วัฏฏะอยู่ที่ตรงนี้.

นี่เวลาที่สุดแล้ว จิตนี้เวลาที่สุดแล้ว มาเป็นจิตที่
เวียนวนอยู่ในวัฏฏะแล้ว, จิตนี้ไม่ใช่จิตล้วนแล้ว, จิตโง่
หลงเวียนวนอยู่ในวัฏฏะสงสาร กิเลส-กรรม-วิบาก แล้ว.
แต่ถ้าพูดให้ง่าย ๆ ตามภาษาชาวบ้านพูด ภาษาคน เขาก็
เวียนวนอยู่ในชาตินี้ ชาติโน้น ชาติหน้า ต่อเข้าโลงแล้ว
อะไรแล้ว ก็ได้เหมือนกัน. เขาเอานั้นเป็นหลัก เวียน-
วนวายตายเกิด ภพ ๆ ชาติ ๆ เอาร่างกายเป็นหลัก, เขาเอาร่าง
กายเป็นหลัก : ร่างกายเข้าโลงที่หนึ่ง, ร่างกายเกิดมาใหม่
ที่หนึ่ง, ร่างกายเข้าโลงที่หนึ่ง; เอาร่างกายเป็นหลัก :
เขาก็เวียนวนตายเกิดแบบเข้าโลงแล้วเข้าโลงอีก. หรือว่า
จะพูดเอาอาการเป็นหลักก็ว่า มันเวียนอยู่ที่ เกิด แก่ เจ็บ
ตาย, เกิด แก่ เจ็บ ตาย, เกิด แก่ เจ็บ ตายนี้ เวียนอยู่
ที่นี้. นี้ก็คือวัฏฏะเหมือนกัน เต็มวันจิตที่บรมโง่ จิต
ที่มีกิเลสหนาแน่น จิตที่มีดีไปด้วยอวิชชาที่มีตัวตนอย่างแรง
กล้า มันก็เวียนวนไปในวัฏฏะ.

วิญญูจะต่อตายแล้วนั้นมันเห็นยาก ไม่เป็นสัน-
 ทิภูฏิกโก; ไม่อยากจะพูดถึง, จะพูดแต่ วิญญูที่เห็นง่าย
 ที่ตรง^๕นี้แหละ เป็นสันทิภูฏิกโก, เห็นได้ด้วยตนเองที่ตรง
 นี้ : คือมัน มีกิเลส แล้วมันก็กระทำตามกิเลส มันได้
 รับผลของการกระทำตามกิเลส, มันก็ส่งเสริมกิเลส อีก
 แรงขึ้นไปอีก ไม่ว่าด้านไหน. นี่คือวิญญูขอให้กลัวกัน
 ให้มาก ๆ เอะ ที่ว่า เวียนว้ายในวิญญูสงสารนี้น่ากลัวที่สุด
 ก็คือเราตกอยู่ในวงของกิเลส ของกรรม ของวิบาก,
 กิเลส-กรรม-วิบาก, กิเลส-กรรม-วิบาก.

ถ้าอุปมา ก็เหมือนกับว่า ชาวนาอยากทำนา; ชาว
 นาเขาอยากทำนา, แล้วเขาก็ทำนา, แล้วเขาก็ได้ข้าว
 เปลือก, แล้วเขาก็อยากทำอีก, เพราะได้ข้าวเปลือก, เขา
 ก็อยากทำอีก. ถ้าเผอิญไม่ได้ข้าวเปลือก เขาก็อยากแก้
 ตัว เขาก็ทำอีกเหมือนกัน. ฉะนั้นชาวนาจึงมีทำนา
 มีอยากทำนา แล้วก็ทำนา แล้วก็ได้ข้าวเปลือก, แล้วก็
 อยากทำนา แล้วก็ทำนา แล้วก็ได้ข้าวเปลือก. ไม่ว่า
 เรื่องอะไรมันจะวนเป็น ๓ ชั้นตอน เป็นวงกลมอย่างนี้,
 ก็เรียกว่า วิญญูสงสาร. ถ้าพูดโดยภาษาธรรมะก็อย่างนี้ ;

ถ้าพูดโดยภาษาคน เอาร่างกายเป็นหลัก ก็ว่าเกิด แก่ เจ็บ ตาย, เกิด แก่ เจ็บ ตาย, ไปตามร่างกายเป็นหลัก.

ในวิภวาทะทุกสภาพเป็นทุกขทั้งนั้น.

ที่นี้ก็ต้องไปอีกว่า ในเวลานั้น ในวณแห่งวิภวาทะ นั้น มันมีอะไร? มันมีแต่ความทุกข์ทั้งนั้น. ในวิภวาทะ สงสารที่วนเป็นวงกลมนั้น มันมีแต่ความทุกข์ แม้ว่ามัน จะเป็นไปในทางกามภพ มันก็เป็นความทุกข์, เป็นไปใน ทางรูปภพ ก็เป็นความทุกข์, เป็นไปในทางอรุภพ ก็เป็น ความทุกข์, คือมันมีจิตคิดไปในทางกามารมณ มันก็มี ความทุกข์, จิตมันคิดไปในทางรูปธรรมล้วน ๆ มันก็มี ความทุกข์ที่ละเอียดขึ้นไป, จิตคิดไปในอรุธรรม มัน ก็มีความทุกข์ที่ละเอียดขึ้นไป.

กามาจารที่พูดโดยบุคคลาธิษฐานนั้น คือสัตว์ที่ บุษากามารมณ. สัตว์ที่บุษากามารมณ นับตั้งแต่สัตว์นรก และอบายทั้ง ๕ ชั้น และมนุษย์ธรรมดา และสวรรค์ ๖ ชั้น ข้างต้นนั้น ล้วนแต่บุษากามารมณ : อบาย ๕, มนุษย์ ๑,

สวรค์กามาจร ๖, นี้รวมกันเป็น ๑๑. นี้ก็มีความทุกข์
ไปตามแบบกามาจร.

ถ้าดีกว่านั้น ก็ไปในเรื่องรูปพรหม เป็นพรหม
มีจิตไม่ลุ่มหลงกามารมณ์ ไปลุ่มหลงในความสุขประเภทรูป
คือเป็นพวกรูปพรหม ๑๖ ชั้น. ทั้ง ๑๖ ชั้นนั้นแหละ
ก็เวียนว่ายอยู่ในกองทุกข์ ที่ละเอียด ที่ประณีต ที่เห็นยาก
มันก็หลงกันเหมือนกัน. สัตว์กามาจรหลงกามารมณ์
เท่าไร พวกพรหมในรูปาวจรก็หลงสุขในรูปมากเท่านั้น
แหละ.

ที่นี้ สูงขึ้นไปอีกเป็นพวก อรูปพรหม ก็หลงใน
อรูปธรรม, อรูปฌานความสุขอันเกิดจากอรูปฌาน, หลง
เช่นเดียวกันอีก. เรียกว่า ภพทั้งหลายเป็นทุกข์ทั้งนั้น
เลย : กามภพ รูปภพ อรูปภพ แต่ละภพเป็นทุกข์ทั้งนั้น
มีพระบาลีพูดไว้, คือมีคำคร่ำไว้ว่า อุจจาระ แม้แต่
นิตหนึ่งก็เหม็น. อุจจาระแม้แต่นิตหนึ่งก็เหม็น, อุจจาระ
นิตหนึ่งจนมองดูไม่เห็นนั้นแหละ มันก็เหม็น. คิดดูเถอะ,
ภพก็เหมือนกันแหละ ภพทั้งหลายแม้แต่นิตหนึ่ง ขนาด
มองไม่เห็น มันก็เป็นทุกข์; เพราะคนมันมองไม่เห็น

มันก็ยังเป็นทุกข์. อัจจาระแผ่นดินหนึ่งมันก็ همین ; ภาพ
ทั้งหลายแผ่นดินหนึ่ง มันก็มีความทุกข์, เป็นความทุกข์.

ฉะนั้นเขาก็เวียนว่าย จิตชนิดนี้มันเวียน, มัน
เปลี่ยน, จิตมันเปลี่ยนไปอยู่ในรูปของ กามาวจร ไปอยู่ใน
รูปาวจร อรูปาวจร โดยร่างกายนี้แหละ. แต่จิตมัน
เปลี่ยนไปในรูปต่างๆ ก็เรียกว่า ภาพต่างๆ นี้เราพูดภาษา
ธรรม.

แต่ถ้าพูดตามภาษาคน ที่ชาวบ้านแต่ก่อนเขาพูด
กันอยู่ หรือเขาพูดกันอยู่ก่อนพุทธกาลนั้น เขาว่ามันไป
เกิดเลย; เช่นไปเกิดในนรก เดรัจฉาน เปרט อสุรกาย
หรือร่างกายอื่น ที่โลกอื่น, หรือไปเกิดในสวรรค์กามาวจร
ไปเกิดเป็นเทวดา อยู่วิมานมีนางฟ้า อะไรไปเลย, หรือถ้า
ไปเกิดเป็นพรหม ก็ไปอยู่ในพรหมโลก ชั้นที่มีรูป ชั้นที่
ไม่มีรูป ไปเลย, อย่างนั้นเขาอธิบายอย่างนั้น ก็ตามใจเขา
เถอะ. เราไม่ขัดคอ ไม่ขัดแย้งอะไร; แต่มันไม่เป็น
สัมพันธวิญญู คือไม่เห็น ไม่รู้สึกด้วยตนเอง จึงไม่อยากจะ
พูด อยากจะพูดแต่ที่เป็นสัมพันธวิญญู.

เดี๋ยวนี้ เรารู้สึกอยู่เท่าๆ นี้ เราลำบากเดือดร้อน
 อย่างยิ่งอยู่ด้วยกามารมณ์, ด้วยการแสวงหากามารมณ์,
 หรือเนื่องด้วยกามารมณ์ หรือว่าได้กามารมณ์มาแล้ว เหมือน
 กับอยู่ในสวรรค์นั้นแหละ เพียงพร้อมไปด้วยกามารมณ์
 ๕๔๖๗ ทุกข์; เพราะยึดถือว่าเป็นของกู เป็นตัวกู เป็น
 ของกู แล้วก็ร้องไห้ เมื่อมันจะพลัดพรากจากกัน แล้วมัน
 ก็หลงไหล เมื่อกำลังบริโภคอยู่ ก็เรียกว่าเป็นทุกข์.

ถึงในชั้นดี ชั้นดีมาก ชั้นรูปพรหม ชั้นอรุ-
 พรหม ก็ยังยึดถือตัวตน, ยึดถือตัวตนมันก็เป็นทุกข์
 มันช่วยไม่ได้; ยิ่งดีมากแหละยิ่งไม่อยากจะตาย. ในบาลี
 กล่าวไว้ว่า สัตว์ที่ไม่อยากตายที่สุดก็คือพวกพรหม; เพราะ
 พวกพรหมเขาดีมาก เขาสบายมาก เขาสะอาดมาก เขาไม่
 อยากตาย. ยิ่งไม่อยากจะตายเท่าไรก็ยิ่งกลัวตายเท่านั้นแหละ
 ยิ่งกลัวตายเท่าไร มันก็เป็นทุกข์เท่านั้นแหละ.

ฉะนั้นพวกที่ไม่อยากตาย ก็คือพวกที่จะต้องกลัว
 ตาย; เขาไม่อยากจะตายก็เพราะว่าภพ หรือภาวะ เป็นอยู่
 ของเขานั้นมันดีมาก; นี่พวกรูปพรหม พวกอรุพรหม.
 ฉะนั้นพอพูดถึงว่า "ตาย" แล้วพวกนี้สะดุ้งที่สุดเลย; มนุษย์

ยังดีเสียกว่า. พอพูดว่า การคับแค้นสักกายะ คือตาย พวกพรหมจะสะดุ้งมากกว่าสัตว์พวกไหนหมด; เพราะเขาได้ภพที่ดีที่น่ายึดถือ พวกพรหมจึงยึดถือในภพอย่างยิ่ง จึงกล่าวได้ว่า สัตว์ที่อยู่ในกามาวจรภพ ก็ดี อยู่ในรูปาวจรภพ ก็ดี อยู่ใน อรูปาวจรภพ ก็ดี เป็นทุกข์ทั้งนั้นแหละ; เพราะว่ายึดถือ.

เดี๋ยวนี้ไม่ใช่จิตล้วน ๆ เสียแล้วเห็นไหม? ไม่ใช่จิตล้วน ๆ เสียแล้ว, มันเป็นจิตที่เต็มไปด้วยความทุกข์แล้ว, มันน่าหัว ก่อนนี้มันเป็นจิตล้วน ๆ ไม่มีสมบัติอะไร; เดี่ยวนี้มันมาเป็นจิตที่เต็มไปด้วยความทุกข์, สมบัติของมันก็คือ ความทุกข์.

เอาละ, ที่นี้ ชั้นตอนที่ ๒ จิตที่ล้วน ๆ ไม่มีอะไร เดี่ยวนี้มากลายเป็นมีกิเลส และมีความทุกข์อย่างเต็มที่, เวียนว่ายอยู่ในกองทุกข์ เหมือนลงไปลอยคออยู่ในน้ำแห่ง ความทุกข์ จิตตอนที่ ๒ เป็นอย่างนี้.

เอ๋อมทุกข์ในวัฏฏสงสารจึงใคร่พ้นทุกข์.

ที่^๕นจิตตตอนที่ ๓, จิตตตอนที่ ๓ ที่จะออกมาจากกองทุกข์^๕ ที่จะออกมาจากตัวตน. จิตตตอนที่ ๓ ก็คือการเวียนว่ายอยู่ในกองทุกข์นั่นเอง ได้ชิมความทุกข์อย่างนั้น, ชิมความทุกข์อย่างโน้น, ชิมความทุกข์ทุกชนิด, เวียนว่ายอยู่ในกองทุกข์ทุกชนิด; แล้วมันจะเกิดอะไรขึ้นเล่า? คิดดูเถอะ มันจะเกิดอะไรขึ้น? มันก็ค่อยๆ สังเกตเห็นความทุกข์, และรู้สึกต่อความทุกข์มากขึ้น, เรียกว่า ความทุกข์นั่นเองมันกัดเอา แล้วมันสอนให้, มันกัดไปพลง มันสอนไปพลง. ความทุกข์^๕ นี้เหมือนกับว่า มันกัดคนให้เจ็บปวด แล้วมันสอนให้พลง ให้หายโง่.

เมื่อทนทุกข์ไปนานพอสมควรในภพทั้งหลายมากมายแล้ว ก็เริ่มได้รับการศึกษาจากความทุกข์, เจ็บปวดอยู่ในความทุกข์ ในวัฏฏสงสาร ตลอดเวลาความคิดมันค่อยๆ หันกลับว่า อย่างนี้ไม่ใช่; แล้วมันก็จะค่อยๆ เห็นว่า ความทุกข์^๕ นั้นมาจากความยึดถือเป็นของ

ตน เป็นตัวตน. เพราะมันนานพอ มันจึงเกิดความคิด
นึกขึ้นมาว่าอะไรหรือบาง ๆ ว่าความทุกข์นั้นมันเกิดมาจากความ
ยึดถือว่าตัวตน. แล้วมันก็มาตรงกับที่ **พระพุทธเจ้าท่านได้**
ตรัสสอนไว้ว่า ความยึดมั่นถือมั่นในเบญจขันธ์เป็นทุกข์,
เรียกว่ายึดมั่นถือมั่นแล้วก็**เป็นทุกข์.**

นี้สัตว์ที่เจ็บปวดอยู่ เมื่อนานเข้า ๆ คือมีความทุกข์
เหมือนกับตกนรกสัก ๕๐๐ ครั้ง, มันมีความทุกข์เหมือนกับ
ตกนรกสัก ๕๐๐ ครั้ง มันจะไม่ฉลาดขึ้นบ้างหรือ; ฉะนั้น
สัตว์ในกองทุกข์นี้เริ่ม ระอาต่อความทุกข์ เริ่มมองไปใน
ทางตรงกันข้าม, หรือมองไปในทางกลับกัน. นี้ค่อย ๆ
เฉลียวใจขึ้นมาได้ ค่อย ๆ ระลึกรู้จักเฉลียวใจขึ้นมาได้ ใน
ความโง่ของตนเอง ในกิเลสของตนเอง ในความยึดถือของ
ตนเอง. นี่มันเริ่มมีนิสสัยที่จะไปฝ้ายออกจากทุกข์.

ทีนี้ ถ้ามาถึงขนาดนี้ เออมีระอาต่อความทุกข์,
เจ็บปวดต่อความทุกข์ขนาดนี้แล้ว ก็สนใจที่จะฟังเรื่องดับ
ทุกข์. สัตว์ชนิดนี้จะเข้าไปหาสัตว์บรูห จะเข้าไปหาผู้รู้,
เพื่อจะฟังธรรมจากผู้รู้, แล้วก็รู้ว่า **ความทุกข์เป็นอย่างไร,**
เหตุให้เกิดทุกข์เป็นอย่างไร. เขาจึงเข้าไปหาพระพุทธเจ้า

บ้าง, ไปหาสาวกของพระพุทธเจ้าบ้าง, หาสัตว์บุรุษอื่น ๆ บ้าง. แล้วเขาก็ ได้ยิน ได้ฟังเรื่องจตุราริยสัจจ์, เขาก็ เข้าใจได้ง่าย; เพราะเขามีความทุกข์มาเต็มเปี่ยมแล้ว ไม่ เหมือนกับสัตว์ที่ไม่มี ความทุกข์เลย ฟังเรื่องจตุราริยสัจจ์ ไม่รู้เรื่อง.

คนฟังธรรมไม่เข้าใจ เพราะชอบของหลอก

เดี๋ยวนี้เอากันเดี๋ยวนี้ คนหนุ่มคนสาวที่ ฟังเรื่อง อริยสัจจ์ไม่รู้เรื่องเพราะหลงอยู่ในกองทุกข์ ยังไม่ถูกกัด ถูกทรมานมากพอ. แต่ถ้าใครถูกกัดถูกทรมานมากพอ แล้วจะฟังเข้าใจ, จะฟังเรื่องจตุราริยสัจจ์เข้าใจ, และอยาก จะฟังด้วย และฟังรู้เรื่องด้วย.

ดังนั้น ถ้าเราถามขึ้นมาว่า ทำไมบางคนมันฟัง ธรรมไม่รู้เรื่อง ไม่ชอบ? แล้วบางคนทำไมฟังธรรมรู้เรื่อง และชอบ? ก็เพราะมันต่างกันอย่างนี้. คนหนึ่งเข็ดฟันมา แล้วกับความทุกข์ ฟังรู้เรื่องง่าย, คนหนึ่งยังโง่เต็มทีใน เรื่องของความทุกข์ จึงฟังไม่รู้เรื่อง.

ในครั้งพุทธกาลนั้น รู้เรื่องได้ง่าย เพราะว่าเขาไม่มีสิ่งหลอกลวงมากเหมือนเดี๋ยวนี้. ยุคปัจจุบันนี้มีสิ่งหลอกลวงให้หลงอยู่ในกองทุกข์มาก ก็ฟังเรื่องความทุกข์ไม่รู้เรื่อง. ครั่งพุทธกาลไม่มีสุขสนุกสนานเอร็ดอระอัย ที่ล่อลวงมากเหมือนเดี๋ยวนี้: ฉะนั้นเขาจึงฟังได้ง่าย เขาจึงมีโอกาสฟังง่าย และรู้เรื่องง่าย.

เดี๋ยวนี้มันมีแต่สิ่งที่หลอกให้หลงไหลในกองทุกข์แปลก ๆ, แปลก ๆ ออกไปไม่มีที่สิ้นสุด; หมายความว่าเหยื่อของความทุกข์มันมีมาก แปลกออกไปไม่มีที่สิ้นสุด; คนสมัยนี้จึงยากที่จะฟังเรื่องความดับทุกข์เข้าใจ. ธรรมะจึงยังเป็นหมันอยู่ สำหรับคนสมัยนี้ ซึ่งมีของหลอกลวงมากเกินไป. ไปดูเถอะ ในเมืองกรุง ในที่ไหนก็ตามของที่มันหนาแน่นเต็มไปหมด มันล้วนแต่เป็นของหลอกลวงให้โง่ให้หลงในกองทุกข์ทั้งนั้นแหละ, มันไม่มีอะไร. เดียวนี้แม้แต่ที่วัด มันก็จะเป็นที่หลอกลวงให้หลงอยู่ในกองทุกข์ไปเสียอีก มันไม่ใช่แต่ที่บ้าน หรือที่ตลาดเสียแล้ว.

นี่ดูให้ดีว่า ทำไมคนสมัยนี้ จึงยากที่จะมองเห็นความทุกข์และเบื่อ? เพราะมันมีของมาหลอกมายั่ว มา

ลับเปลี่ยนกันไว้อีก เปลี่ยนหน้ากันเรื่อย, ให้หลงใน
เหยื่อของความทุกข์ จนตายไปก็ไม่จบ.

ฉะนั้น ช่วยกันสักหน่อย อย่าให้เด็ก ๆ หลงนัก
อย่าเอาของหลอกเด็ก ๆ มาหลอกเด็กนัก, ให้เด็ก ๆ เขารู้ว่า
สิ่งเหล่านั้นมันเป็นของหลอก. อาตมาก็เคยพูดทางวิทยุ
ด้วยซ้ำไปว่า พ่อแม่นั้นแหละทำให้เด็กมันโง่, หลงในของ
ที่ยั่วให้หลง. ถ้าว่าพ่อแม่พาเด็กลูกหลานไปที่ร้านขาย
เครื่องเล่นของสวยงาม แล้วบอกลูกหลานว่า ของเหล่านั้น
มีไว้สำหรับให้เราโง่, ไปที่ร้านที่ขายของกินเอร็ดอร่อยมาก
มาย แพงด้วย แล้วก็บอกลูกหลานว่า ของเหล่านั้นมีไว้
สำหรับทำให้เราโง่. ถ้ามีพ่อแม่ทำอย่างนี้บ้างแล้ว เด็ก ๆ
จะไม่โง่เกินไป ไม่หลงในของสวยงามเอร็ดอร่อยมากเกินไป.

ให้เขาคิดดูสิ มันก็อย่างนั้นเอง, อร่อยเท่าไร
สวยเท่าไร มันก็อย่างนั้นเอง, แล้วก็เสียสตางค์ด้วย แล้ว
ก็แค่นั้นเอง ไม่มีอะไรมากกว่านั้น. นี่เด็ก ๆ ก็หลงใน
สิ่งหลอกลวงนั้นน้อยเข้า. เด็ก ๆ เหล่านี้ก็จะเหมาะที่จะ
ฟังธรรมะรู้เรื่องมากขึ้น.

เดี๋ยวนี้มีแต่ลึกลงไปๆ ในความโง่ความหลง จนโตเป็นหนุ่มเป็นสาว เป็นพ่อบ้านแม่เรือนแล้ว ก็ยังหลงแต่เนื้อแต่ตัว หลงเฮอร์ดอว้อย, หลงชนิดที่เขาหลงกันนั้นแหละ. นิธรรมะจึงต้องเป็นหมั่นอยู่ ธรรมะจึงเข้ามาช่วยไม่ได้. นี่พวกเรารู้กันไว้ว่า ธรรมะกำลังเป็นหมั่นอยู่ เพราะว่าเราชอบกันแต่เรื่องของลोक.

จิตเริ่มเข้าใจชีวิตก็จะเห็นค่าของธรรมแก่ทุกข์.

เดี๋ยวนี้ มาตอนที่ ๓ นี้ จิตเริ่มเข้าใจชีวิต เข้าใจความทุกข์, เข้าใจความหลงกลวง หรือสิ่งหลงกลวงในชีวิตในโลกนี้ มากขึ้นๆ แล้วก็ได้ยินได้ฟังมากขึ้น; เพราะว่าเขามีความทุกข์. เขาจะไปถามผู้รู้ ว่า นี่ทำไมจึงทุกข์? นี่เขาก็ไปหาพระพุทธเจ้า ไปหาสาวกของพระพุทธเจ้า ไปหาสัตบุรุษ. ท่านเหล่านั้นก็สอนเขาว่า มันเป็นอย่างนั้น, ความทุกข์เป็นอย่างนั้น, เหตุให้เกิดทุกข์เป็นอย่างนั้น, จนเขาเข้าใจ จนเขาเข้าใจ ว่า โอ, นี่มันมีนี่ ผู้ดับทุกข์ได้มีนี่, ผู้ที่ค้นพบเรื่องความดับทุกข์ได้ก็มีนี่, ผู้ปฏิบัติเพื่อดับทุกข์ได้ก็มีนี่, ธรรมะที่ดับทุกข์ได้ก็มีนี่, โอ, จิตนี้มารู้จักพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ กันเดี๋ยวนี้เอง.

นี่จิตตอนที่ ๓ นั้นมารู้จักพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์, มาได้รับคำสั่งสอนเรื่องศีล สมาธิ ปัญญา เรื่องอัฐฐังคิกมรรค แล้วก็ปฏิบัติดี ปฏิบัติศีล สมาธิ ปัญญา รู้ว่ามีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ที่เป็นไป ได้อย่างนี้. พิจารณาอยู่ปฏิบัติอยู่ ปฏิบัติศีล สมาธิ ปัญญา อยู่ ก็เกิดวิชา. ก่อนนั้นมีแต่อวิชา, ก่อนหน้านี้มีแต่ อวิชา ไม่มีความรู้. เตียวนี้เมื่อมาปฏิบัติอย่างนี้ มันก็เกิด วิชาตรงกันข้าม คือความรู้ เห็นว่า โอ้, เหล่านี้เป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา.

กลุ่มหนึ่งกลุ่มนี้มีหลายญาณ มีญาณอยู่หลายญาณ เรียกว่า ธัมมัญญูติญาณ ธัมมัญญูติญาณ. *กลุ่มธัมมัญญูติ- ญาณ : ญาณเห็นอนิจจัง ญาณเห็นทุกขัง ญาณเห็นอนัตตา ญาณเห็นสุญญตา ญาณเห็นตถตา ญาณเห็นปฏิจสมุปบาท ;* เห็นหลายอย่าง เรียกว่า ธัมมัญญูติญาณ — ญาณเห็นการ ตั้งอยู่ตามธรรมดาของธรรมทั้งปวง จะเรียกว่าเห็นพระ- ไตรลักษณ์ก็แล้วกัน เรียกว่า เห็นพระไตรลักษณ์.

จิตนี้เริ่มเห็นพระไตรลักษณ์ เริ่มลึมตา เริ่มหาย โง่ เห็นพระไตรลักษณ์ เขาก็เริ่มเกลียดกิเลส, เริ่มเห็น

โทษของกิเลส เริ่มเห็นโทษของตน, เริ่มเห็นโทษของการเวียนว่ายในวัฏฏสงสาร อย่างที่กล่าวมาแล้ว.

ที่นี้มันก็จะเลื่อนไป อีกชั้นหนึ่ง ถึง นิพพานญาณ — ญาณที่เป็นไปเพื่อนิพพาน; เช่น นิพพิทาญาณ — ทำให้เบื่อหน่ายในโลก ในสังขาร, แล้วก็อยากจะพ้น เป็นมฤตัจจุกรมมตญาณ, จนกระทั่งญาณ วิมุตติญาณ — ญาณที่ปล่อยวางสิ่งที่เคยยึดถือ; มีอยู่หลาย ๆ ญาณ ก็เรียกว่า กลุ่มนิพพานญาณ. จิตเข้ามาสู่กลุ่มของนิพพานญาณ; จิตมีนิพพานญาณ คือญาณที่เป็นไปเพื่อนิพพาน และให้ถึงนิพพาน มันก็เปลี่ยนแล้ว. นี่ตอนที่ ๓ นี้จิตมันเปลี่ยนมาถึงขนาดนี้แล้ว.

จากจิตเดิมอาจเปลี่ยนเป็นหมดกิเลสได้.

จิต บรรลุ มรรค ผล นิพพาน, บรรลุ มรรค ผล นิพพาน เป็นขั้นตอนไป : เบื่อหน่ายคลายกำหนดหลุดพ้น เป็นพระโสดาบันบ้าง, เบื่อหน่ายคลายกำหนดหลุดพ้น เป็นพระสกิทาคามีบ้าง, เบื่อหน่ายคลายกำหนดหลุดพ้น เป็นพระอนาคามีบ้าง, เบื่อหน่ายคลายกำหนดหลุดพ้น เป็นพระอรหันต์บ้าง.

เดี๋ยวนี้จิตมาเป็นจิตที่ไม่มีกิเลส. ที่แรกมันก็ไม่มีกิเลส แต่มันอยู่ในสภาพที่กิเลสเกิดได้; เดี่ยวนี้มาเป็นจิตที่ไม่มีกิเลส และ อยู่ในสภาพที่กิเลสเกิดไม่ได้อีกต่อไป. ฉะนั้น ความบริสุทธิ์ของจิตในขั้นต้น ไม่เหมือนกับ ความบริสุทธิ์ของจิตในขั้นปลาย. เมื่อเป็นจิตประภัสสรนั้นมันบริสุทธิ์ชนิดที่กิเลสเกิดได้; มันบริสุทธิ์เพราะยังไม่มีกิเลสเกิด; ถ้ากิเลสเกิดมันก็ไม่บริสุทธิ์. ฉะนั้นจิตล้วน ๆ จิตที่แรกนั้น บริสุทธิ์ชนิดที่กิเลสยังเกิดได้. ครั้นมาถึงตอนที่ ๓ นี้ จิตบริสุทธิ์ชนิดที่ว่าจิตถูกอบรม ถูกทำภาวนา เป็นจิตตภาวนานี้ จนกระทั่งว่าจิตนี้กิเลสเกิดไม่ได้อีกต่อไป. ดังนั้นความบริสุทธิ์ของจิตในระดับนี้ มันจึงต่างกับกับบริสุทธิ์ตอนแรกนั้น ซึ่งตอนแรกแม้บริสุทธิ์อยู่ แต่กิเลสยังเกิดได้. เดี่ยวนี้บริสุทธิ์แล้ว กิเลสเกิดไม่ได้อีกต่อไป มันเลยบริสุทธิ์ตลอดกาลไปข้างหน้า.

นี่เรียกว่า จิตลุ่มถึงวิสังขาร, จิตลุ่มถึงวิสังขาร คือ ลุ่มถึงสภาพที่อะไรจะปรุงแต่งจิตไม่ได้อีกต่อไป; ดังนั้นจิตจึง เกิดกิเลสและเกิดทุกข์ไม่ได้อีกต่อไป. ถ้าจะเรียกว่า ประภัสสร ก็ได้อีกทีหนึ่ง; แต่ประภัสสรคนละชนิด,

ประกัสสรชั้นแรกนั้นมันกลับไม่ประกัสสรได้ เพราะกิเลสเกิดได้. แต่เดี๋ยวนี้ ประกัสสรตลอดกาล กิเลสเกิดไม่ได้. มีอาการประกัสสรเหมือนกัน แต่ต่างกัน ที่ว่าประกัสสรครั้งแรกนั้น มันกลับเศร้าหมองได้; เดี่ยวนี้ประกัสสรชนิดที่กลับเศร้าหมองไม่ได้, ไม่มีกิเลสอีกต่อไปในจิตนั้น, ไม่มีความรู้สึกว่าตัวตน หรือของตนอีกต่อไปในจิตนั้น. มันเป็นจิตตธาตุหรือวิญญาณธาตุ ที่ได้รับการพัฒนา เป็นจิตที่ได้รับการพัฒนาสูง ๆ สูง ๆ จนเป็นจิตที่กิเลสจะอาศัยเกิดไม่ได้อีกต่อไป. นี่เรื่องมันจบ.

จิตล้วน ๆ แล้วจิตมีกิเลส แล้วจิตหมดกิเลส; เรื่องมันจบแล้วในตอนที่ ๓, จิตมันเปลื้องตนออกเสียได้จากกิเลส, ชนิดที่กิเลสจะเกิดไม่ได้อีกต่อไป.

นี้เรียกว่า อะไร ๆ ก็มีแต่เรื่องของจิตทั้งนั้น; แม้แต่นิพพานก็เป็นเรื่องของจิตที่ฉลาด ไม่โง่อีกต่อไป ก็เข้าถึงสภาพที่อะไรปรุงแต่งจิตไม่ได้, จิตไม่เกิดกิเลสอีกต่อไป มันก็ถึงนิพพาน. ฉะนั้นเรื่องตั้งแต่ต่ำที่สุด ชีฝุ่นสักเม็ดหนึ่ง กิเลสสักชนิดหนึ่ง จนกระทั่งถึงพระนิพพาน มันไม่มีเรื่องอื่นนอกจากเรื่องของจิต. ตรงนี้คือข้อที่อยาก

จะให้ทุกคนมองเห็น ว่าเรื่องทั้งหลาย ทั้งหมดทั้งสิ้น ไม่มี
เรื่องอะไรนอกไปกว่าเรื่องของจิต หรือเกี่ยวกับจิตนั้น.

....

พิจารณาปัญหาเกี่ยวกับพุทธภาษิต.

เอ้า, ที่นั่นก็มีปัญหาพุ่งท้ายเข้ามา คือปัญหา
ทางภาษาเมื่อตะกั้นบอกว่า จิตต้องปราศจากความรู้สึกว่า
มีตัวตน ไม่มีความรู้สึกว่าของตน จึงจะหลุดพ้น;
แต่แล้วทำไมมีพุทธภาษิตที่ว่า คนเป็นที่พึ่งแก่ตน? ตน
เป็นที่พึ่งแก่ตน คือมีธรรมะเป็นที่พึ่ง ก็เพราะว่าจิต
นั้นแหละมันถูกยึดถือเอาเป็นตัวตน. เมื่อจิตยังงี้ก็มี
ตัวตนที่จิต, และตัวตนนั้นแหละ แม้จะเป็นของจิตงี้ มัน
ก็ต้องช่วยตัวเอง. แล้วใครจะมาช่วย ถ้าตัวผู้มีทุกข์เอง
ไม่ช่วยตัวเอง ใครจะมาช่วย? ฉะนั้นจิตงี้มันแหละต้อง
ช่วยจิตงี้.

เมื่อจิตมันงี้หนักเข้า ๆ นานเข้า ในวัฏฏสงสาร
มันก็ลุ่มหลุมตาขุ่นมา สำหรับจะช่วยตน. เมื่อไม่มีตนมัน
ก็มีเรื่องของจิต; ถ้าเอาจิตเป็นตน ตนนั้นแหละมันก็

เป็นเรื่องของจิต, ที่จิตมันจะต้องทำต่อ ต่อไป จนจิตไม่มีตัวตนแล้วก็เลิกกัน.

ปัญหามันอยู่ที่ว่า มีตัวตน แล้วเกิดปัญหาของตน. ถ้าจิตมันหมดตัวตน มันก็ไม่มีปัญหาแก่ใคร; จะมีปัญหาแก่จิตไม่ได้ เพราะจิตมันไม่มีตัวตนสำหรับจะทนทุกข์. ถ้าไม่มีความรู้สึกว่ามีตัวตนแล้ว คนเราเป็นทุกข์ไม่ได้; ความทุกข์เกิดได้ มีอยู่ได้ ก็เพราะว่าจิตมันมีความรู้สึกว่ามีตัวตน : ตัวตนจะเกิด ตัวตนจะแก่ ตัวตนจะเจ็บ ตัวตนจะตาย ตัวตนจะได้ ตัวตนจะเสีย ตัวตนจะแพ้ ตัวตนจะชนะ ตัวตนจะทำไร ตัวตนจะขาดทุน. มันเป็นเรื่องจิตที่มีตัวตน ที่มีปัญหา. เดียวนี้เมื่อไม่มีตัวตนแล้ว ปัญหาเหล่านั้นมันก็ตกไปหมดสิ้น.

ฉะนั้น การที่ท่านพูดว่า ตัวตนเป็นที่พึ่งแก่ตนนั้นก็ถูกแล้ว. จิตนั้นแหละจะต้องเป็นที่พึ่งแก่จิต ถ้าเอาจิตเป็นตัวตน. ถ้าไม่เอาจิตเป็นตัวตน มันก็จิตนั้นแหละจะต้องเป็นที่พึ่งแก่จิต. ถ้าเอาจิตเป็นตัวตน ก็ต้องพูดว่า คนนั้นแหละต้องเป็นที่พึ่งแก่ตน.

ในพุทธศาสนานี้ ตัวตนเป็นของหลอกหลวง เกิดขึ้นเพราะจิตสร้างขึ้นมา ด้วยความโง่ของมัน.

ที่มันเนื่องไปถึงศาสนาอื่น ลัทธิอื่น เราไม่ออกช่อดอก มันจะเป็นเรื่องไม่ดี ไม่ต้องออกชื่อศาสนาไหน. ศาสนาอีกพวกหนึ่งกลุ่มหนึ่ง เขาว่ามีตัวตนที่แท้จริง ยิ่งไปกว่าจิต ไม่ใช่จิต นอกไปจากจิต, มีตัวตนอยู่ในอดีตภพนี้แหละ ที่มาสอนให้เราหลงเรียกว่า อดีตภพนี้ ภาวะแห่งตัวตน. อย่างนั้น เขาก็มีการปฏิบัติเพื่อให้ตัวตนชนิดนั้น ซึ่งไม่ใช่จิต หลุดพ้นไปอยู่กับตัวตนอันถาวร; นั่นเป็นตัวตนของฝ่ายลัทธิอื่นนอกจากพุทธศาสนา.

ในพุทธศาสนานี้ไม่มีตัวตน, ไม่ต้องมีตัวตน มีแต่จิต. ถ้าจิตคิดว่ามีตัวตนเป็นตัวตน, มันก็มีตัวตนไปตามจิตโง่ ตลอดเวลาที่มันโง่. พอจิตมันหายโง่มันก็ไม่มีตัวตน มีแต่จิตล้วน ๆ จิตบริสุทธิ์ จิตถึงวิสังขาร จิตถึงนิพพาน. นิพพานก็นิพพาน; นิพพานก็ไม่ใช่ตัวตน ก็เป็นเพียงนิพพาน; เมื่อจิตหมดเหตุหมดปัจจัยมันก็ดับไป. เรื่องมันก็จบแหละ มันไม่ต้องเป็นตัวตนอะไรขึ้นมาอีก.

ลัทธิอื่นเขาจะถือว่า จิตไปมีตัวตนถาวรอยู่ที่ใด ที่หนึ่ง ตามเรื่องของเขา. พุทธศาสนานี้เราไม่มีอย่างนั้น ; พวกที่ว่ามีพระเจ้า ก็เอาจิตเป็นตัวตนไปอยู่กับพระเจ้า ไปอยู่กับไคววัลย์ ไปอยู่กับปรมาตมัน ตามคำบัญญัติในลัทธิ ศาสนานั้น ๆ. แต่ในพุทธศาสนานี้ว่า จิตถึงซึ่งวิสังขาร, จิตถึงซึ่งความที่อะไรปรุงแต่งไม่ได้ ก็หมดไป เลิกไป ว่างไป. นั้นจุดจบอยู่ที่ไม่มีจิต ว่างจากตัวตนจนกระทั่งจิตเองก็ ไม่มี, ตัวตนไม่มีแล้ว เพราะว่าจิตไม่โง่แล้ว. จิตที่ไม่ โง่ก็อยู่ไปจนกว่าจะดับ เป็นวาระสุดท้าย ก็เลิกกัน, ก็เข้าสู่ความว่าง. ความว่างนิรันดร เรียกว่า นิพพาน ว่าง อย่างยิ่ง.

นี่แหละเรียกว่า จิตทั้งนั้นไม่มีอะไร ไม่มีเรื่องอื่น ไม่มีเรื่องของใครอื่น นอกจากเรื่องของจิต. ทุกอย่างเป็น เรื่องของจิต อะไร ๆ ก็อยู่ที่จิต มาแต่จิต เกิดที่จิต สำเร็จ อยู่ที่จิต ธรรมชาติทั้งหลายทั้งปวงสักว่าเป็นเรื่องของจิต.

....

นี่อธิบายพุทธศาสนาในวิธีนี้ วิธีที่ชี้ให้เห็นว่า ไม่มีอะไรนอกจากเรื่องของจิต, ไม่มีอะไรนอกจากจิต.

เมื่อโง่ก็เป็นตัวตน, ไม่โง่ก็ไม่เป็นตัวตน. เมื่อโง่ก็มี
 ความทุกข์ เมื่อไม่โง่ก็ไม่มีความทุกข์, จิตขั้นแรกเป็นจิต
 ล้วน ๆ ไม่มีกิเลส ไม่มี ความโง่. พอได้ร่างกายเกิดปฏิสนธิ
 ขึ้นมาในท้องมารดา มีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็มาหัดโง่
 กันทีละนิด, โง่มากขึ้น โง่มากขึ้น โง่มากขึ้น เพราะความ
 หลอกลวงของตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. จิตมันโง่มันไม่มี
 ปัญญา ก็เลยเกิดจิตที่เต็มไปด้วยความทุกข์ เต็มไปด้วยตัวตน.

ทีนี้ เมื่อได้ผ่านไปในความทุกข์ ในวัฏฏสงสาร
 ยาวนานนั้น หนักเข้า ๆ มันเริ่มเฉลียวใจเริ่มหมุนกลับ
 เริ่มศึกษาเริ่มค้นคว้า เริ่มไปหาผู้รู้ ศึกษาจากผู้รู้จนรู้ว่า
 อ้าว, มันไม่มีตัวตน ก็รู้เรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา, แล้ว
 ก็รู้เรื่องพระรัตนตรัย คือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์,
 แล้วก็รู้เรื่องมรรค ผล นิพพาน, แล้วก็บรรลุมรรค ผล
 นิพพาน เรื่องมันก็จบ เพราะจิตหายโง่.

จิตที่ ๑ คือจิตล้วน ๆ, จิตที่ ๒ คือจิตโง่, จิต
 ที่ ๓ คือจิตหมดโง่. เดียวนี้ก็ยิ่งกว่าจิตล้วน ๆ เสียอีก คือ
 ว่ามันกลับไปเกิดทุกข์ไม่ได้. จิตล้วน ๆ ที่แรกนั้นมันกลับไป
 ไม่มีทุกข์ได้. เรื่องของจิตมี ๓ ขั้นตอนอย่างนี้ นี่ใคร

เข้าใจอย่างถูกต้องติดต่อกันได้ ก็จะไม่เกิดอาการที่เรียกว่า
เป่าปี่ให้เต่าฟัง. เดี่ยวนี้สงสัยอยู่ว่า ที่พูดไปตั้งชั่วโมง
ครึ่งนี้ มันจะมีเป่าปี่ให้เต่าฟังหรือไม่?

....

สรุปความ อีกทีหนึ่งว่า จิตเดิมทีแรกเป็นจิต
ล้วน ๆ ไม่มีกิเลส, ไม่มีความรู้สึกว่าเป็นตัวตน; แต่
มันยังไม่อยู่ในสภาพที่จะตายตัวอย่างนั้น ครั้นได้มาได้มี
ร่างกาย อาศัยร่างกาย มีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มันมี
อวิชชาเกิดขึ้น. เมื่อมีสัมผัสทางอายตนะ มันเกิดเป็น
ตัวตนขึ้นมา มันโง่ มันมองด้วยสายตาที่โง่หรือไม่รู้.

ข้อนี้อยากจะเปรียบเทียบ, ขอพูดแต่ว่า มัน
เปรียบเทียบเท่านั้น ไม่ใช่เป็นความจริง, คือว่าชาวป่าคนป่า
ชาวป่าชาวเขิง เห็นรถยนต์วิ่งได้ หยุดได้ ไปได้ ถอยหน้า
ถอยหลังได้ เขาก็คิดว่ารถยนต์มีชีวิต, คนป่าคิดว่ารถยนต์
มีชีวิต. ที่นี้นายช่างวิศวกรที่ประกอบรถยนต์ขึ้นมาเอง
จะคิดว่ารถยนต์มีชีวิตได้ทีไหนเล่า เพราะเขาเป็นผู้รู้ที่ นาย
ช่างที่สร้างรถยนต์ขึ้นมา ก็รู้ว่ารถยนต์ไม่ได้มีชีวิตนี้ ที่รถ

เดินหน้าถอยหลังได้เขาเป็นผู้ทำขึ้นมาเองนี่. รถยนต์มิได้มีชีวิต รถยนต์มิได้มีตัวตน แต่ชาวป่าชาวเถิงเห็นแต่เพียงผิวเผิน ก็ว่า โอ, รถยนต์นี่มันมีชีวิต เดินหน้าก็ได้ ถอยหลังก็ได้ ทำอะไรก็ได้กลายเป็นรถยนต์มีตัวตน.

จิตนึกเหมือนกันแหละ เมื่อยังโง่ มันก็เห็นสังขารนั้นว่าเป็นตัวตน, จนกว่าจะฉลาด ฉลาดเหมือนนายช่างที่รู้เรื่องรถยนต์ อ้อ, มันไม่ใช่มีตัวตน. ถึงพวกเราก้เถอะ บางทีจะเห็นว่าเรือบินอยู่นั้นมันมีตัวตนมีชีวิตก็ได้. อาจจะเป็นคนป่าบ้างก็ได้; แต่ถ้ารู้ว่า เหตุปัจจัยทั้งหลาย เมื่อปรุงแต่งกันถูกต้องครบถ้วนดีแล้ว มันทำให้รู้สึกเหมือนกับว่ามีตัวตน ประณีต ละเอียดย ประเสริฐ เหมือนกับว่ามีตัวตน. ที่จริงมันก็ไม่ใช่มีตัวตน.

เดี๋ยวนี้จิตคิดนึกได้ทุกอย่าง จิตคิดนึกได้ทุกอย่าง, คิดอะไรก็ได้; จิตคิดไปโลกพระจันทร์ก็ได้, จิตคิดไปนิพพานก็ได้, มันน่าจะยึดถือว่าเป็นตัวตน. แต่ที่จริงมันก็มีได้เป็นตัวตน, มัน เป็นธรรมชาติของจิตที่คิดนึกได้, และได้เหตุได้ปัจจัยมาช่วยส่งเสริมการคิด มันก็คิดไปตามแฉนั้น. ปัจจัยถูกต้องมันก็คิดไปในทางที่

เห็นว่า ไม่มีทุกข์ ไม่เป็นทุกข์; ถ้าส่งเสริมผิด มันก็
คิดไปในทางที่จะเป็นทุกข์.

เดี๋ยวนี้เราก็มีกันแต่สิ่งที่ส่งเสริมให้เกิดความทุกข์
แล้วหลงไหลอยู่ในกองทุกข์, เวียนว่ายอยู่ในกองทุกข์.
ที่^{นี้} ความทุกข์นั้นแหละมันสอนอย่างเจ็บปวด, สอน
อย่างเขียนตี อย่างเจ็บปวด. ความทุกข์นั้นมันสอนจิต
สอนสัตว์อย่างเจ็บปวด; นานเข้า ๆ จิตมันก็ค่อย ๆ ลืมหู
ลืมตา จนกระทั่งว่ารู้ความจริง, เกิดญาณทัศนะ รู้ความ
จริง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อิทัปปัจจยตา อะไรก็ตาม,
แล้วจิตนี้มันก็รู้จักหยุด : หยุดกิเลส หยุดตัวตน หยุด
อะไรมด, เป็นจิตที่หลุดพ้นถึงวิสังขาร คือพระนิพพาน.
นี่เรื่องมันจบ.

เรื่องจิต อะไร ๆ ก็ล้วนแต่เป็นเรื่องจิต ไม่มี
เรื่องอะไรที่นอกไปจากเรื่องของจิต. จิตที่ล้วน ๆ ไม่เื่องไม่
ฉลาด มันกลายเป็นจิตเื่อง มันเวียนไปในความเื่อง ได้รับผล
ของความเื่องพอแล้ว. ที่^{นี้}มันเริ่มฉลาด ฉลาดชนิดที่จะ
กลับเื่องไม่ได้อีก; ดับตัวตนเสีย ดับการเวียนว่ายเสีย

เรียกว่าบรรลुพระอรหันต์ก็ได้ บรรลุนิพพานก็ได้ แล้ว
แต่จะเรียก, เรียกว่าเที่ยวไปด้วยความโง่ จนหายโง่ ก่อนนี้
มันก็ไม่โง่, แต่มีอะไรมายั่วมาหลอกให้โง่ แล้วก็โง่ไปจน
หายโง่.

เอาละ, การบรรยายในวันนี้โดยหัวข้อว่า อะไรรู
ที่เกี่ยวกับชีวิตนั้นสักว่าเป็นเรื่องของจิตเท่านั้น. อาตมา
เห็นว่าเป็นธรรมชาติเล็กน้อย เล่มน้อยที่สุด เล็กที่สุด เอาไป
ขยายออกไปเต็มโลกก็ได้ เป็นธรรมชาติเล็กน้อย.

คำพูดมีเพียง ๓ คำว่า จิตล้วนๆ, แล้วก็จิตโง่มี
กิเลส, แล้วก็จิตพ้นจากกิเลส ไม่มีกิเลส. คำพูด ๓ คำ
ว่า จิตล้วนๆ แล้วก็ จิตโง่ แล้วก็ จิตหายโง่; นั่นแหละ
คือเรื่องทั้งหมด ของสิ่งที่เรียกว่ามนุษย์หรือคนเรา ตั้ง
แต่ต้นจนกว่าจะบรรลุพระนิพพาน, คือจิตล้วนๆ แล้ว
กลายเป็นจิตโง่ แล้วจิตโง่กลายเป็นจิตที่ตื่นขึ้นมาจากหลับ
เป็นจิตรู้แจ้ง, ก็มีเท่านั้นเอง.

หวังว่าท่านทั้งหลาย จะได้จำเอาหัวข้อเหล่านี้ไป
เป็นหลักเกณฑ์ สำหรับคิดนึกศึกษา ที่จะรู้พุทธศาสนา

ในรายละเอียดปลีกย่อยได้โดยง่าย นี่เรื่องของจิตที่มันมีความลึกลับน่าอัศจรรย์ เป็นอย่างนี้.

การบรรยายนี้ก็สมควรแก่เวลาแล้ว อาตมาขอยุติการบรรยาย เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลาย ได้สวดบทพระธรรมคณสาธยาย ส่งเสริมกำลังจิต ในการที่จะได้ประพฤติปฏิบัติธรรมะ เพื่อความดับทุกข์สิ้นเชิงนี้ สืบต่อไป.

หลักของคนทุกวันนี้

ถ้าเอาเปรียบ	เขาไม่ได้	ก็ว่า “ไม่ถูก”
ถ้าจุกจุก	ได้ทุกที	ก็ว่า “ดีเหลือ”
ถึงวันดี	เกิดมี	เกลียดจิ้มเกลียด
ร้องว่า “เปื้อน”	โลกอะไร?	ไม่เป็นธรรม
คนพวกนี้	มีโลก	ของตัวเอง
ไปตามเพลง	ของกิเลส	ที่อุปถัมภ์
ไม่ยอมรับ	อะไรหมด	แม้กฎกรรม
ความเป็นธรรม	นั่นคือ “ได้”	ตามใจตัว”
ไกลจากสัตว์	ไปทุกที	ที่ว่าเจริญ
หาส่วนเกิน	มาเทิดไว้	ใส่เกล้าหัว
ใช้สงคราม	ตัดสินความ	ไม่คร้ามกลัว
ว่าความชั่ว	จะไหม้โลก	เป็นโคกไฟ ๕

พุทธทาส อินทปัญโญ

บันทึกการจัดพิมพ์

หนังสือชุดลอยปทุมนี้ ได้รวบรวมธรรมบรรยายชุดลอยปทุมของท่านเจ้าคุณหลวงพ่พุทธทาสภิกขุ ที่ได้บรรยายไว้ในกาลสมัยที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ อันเป็นธรรมบรรยายที่มีคุณค่าอย่างยิ่งสำหรับพุทธศาสนิกชน และเพื่อเป็นการสืบทอดพระธรรมคำสอนให้ถูกต้อง สมบูรณ์บริบูรณ์

หนังสือ ชุด “ลอยปทุม” มีจำนวน ๓๐ เล่ม พิมพ์ครบบริบูรณ์ ปีพุทธศักราช ๒๕๔๖

๑. เรื่อง ชีวิตเยือกเย็น	๒. เรื่อง เห็นธรรมชาติ
๓. เรื่อง พระธรรมคติ	๔. เรื่อง พบชีวิตจริง
๕. เรื่อง ธรรมโอสภ	๖. เรื่อง ธรรมะคู่ชีวิต
๗. เรื่อง เช่นนั้นเอง	๘. เรื่อง ความหลุดพ้น
๙. เรื่อง พรพระธรรม	๑๐. เรื่อง ศิลปะแห่งชีวิต
๑๑. เรื่อง พระพุทธศาสนา	๑๒. เรื่อง บำเพ็ญบารมี
๑๓. เรื่อง ธรรมมาฆาต	๑๔. เรื่อง ฟ้าสายทางธรรม
๑๕. เรื่อง หัวใจของธรรมะ	๑๖. เรื่อง ธรรมสังัจจะ
๑๗. เรื่อง ธรรมะ ๒๔ เหลี่ยม	๑๘. เรื่อง ปกติฐาน ๓ ประการ
๑๙. เรื่อง วิปัสสนาลัดสั้น	๒๐. เรื่อง ปฏิจจสมุปบาท

ฯลฯ

ธรรมสภาได้รวบรวมหนังสือและสื่อธรรมะ ไว้บริการท่านสาธุชน จากสำนักพิมพ์และสำนักปฏิบัติธรรมทั่วประเทศ ท่านที่สนใจเลือกชมได้ที่

ศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนา

- เลขที่ ๒-๖ ถนนบรมราชชนนี เขตทวีวัฒนา กทม. ๑๐๑๗๐ โทร. ๘๘๘๗๕๔๐
ริมถนนบรมราชชนนี กิโลเมตรที่ ๑๖ ก่อนถึงพุทธมณฑลสถาน เพียง ๒ กิโลเมตร
- สถาบันบันลือธรรม กราบเรียนเชิญท่านสาธุชนร่วมฟังพระธรรมเทศนา จากพระสุปฏิปันโน ในโครงการ พบพระ พบธรรม ทุกวันอาทิตย์ เวลา ๐๘.๐๐-๑๐.๓๐ นาฬิกา ณ ห้องประชุมสถาบันบันลือธรรม บริเวณชั้น ๒ อาคารศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนา

คตมอดยาก

อันความอดยาก ละระงับ ดับลงได้
หนนมีไช้ เพราะเรา ตาผลนอบ
สิ่งทีอดยาก ไร้ทั้น ตั้งมั่นปลอบ
แต่เพราะต้ออง ฆ่ามัน ไร้บรรลือ,
ให้สัตตยา บงการ แทนร้านอดยาก
ความร้อนไม่ มีมาก สด่างสังสัย
ท้อองอาจผลิต กัดกร งานโต, ๗
ให้ค้อองไป ด้วยดี มีสุขเย็น ๆ

พุทธทาส อินทปัญโญ

974-453-313-7

๑ ๙789744 533135

ธรรมสังคการบูชาพระคุณแห่งองค์บรรยาย ในวาระมงคลกาล ๑๐๐ ปีพุทธทาส
ท่านที่สนใจปรารถนามีไว้ศึกษาหรือจัดพิมพ์เป็นธรรมทาน โปรดติดต่อที่...ธรรมสภา
โทรศัพท์ / โทรสาร : (๐๒) ๔๕๑๑๕๓๕, ๘๘๘๗๙๕๐, ๔๕๑๑๙๑๗, ๔๕๑๑๕๘๘

ราคา ๑๐๐ บาท